

ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**AVRUPALI TÜRK KİMLİĞİNİN OLUŞUMU:
HOLLANDA'DAKİ TÜRK TOPLUMU ÖRNEĞİ**

Sefa DİRİCAN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Fırat PURTAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

Aralık - 2022

**AVRUPALI TÜRK KİMLİĞİNİN OLUŞUMU: HOLLANDA’DAKİ TÜRK
TOPLUMU ÖRNEĞİ**

Sefa DİRİCAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

Aralık 2022

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Sefa DİRİCAN

12.12.2022

TEZ ONAY SAYFASI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Programı Yüksek Lisans öğrencisi Sefa DİRİCAN tarafından hazırlanan Avrupalı Türk Kimliğinin Oluşumu: Hollanda'daki Türk Toplumu Örneği başlıklı tez çalışması 12/12/2022 tarih ve 10:00 saatinde yapılan tez savunma sınavından aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile YÜKSEK LİSANS tezi olarak KABUL edilmiştir.

	Kabul	Ret
Başkan (Unvan, Ad-Soyad/ Kurum)	☒	☐
Prof. Dr. Bilal Karabulut/ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi		
Üye (Unvan, Ad-Soyad/ Kurum)	☒	☐
Prof. Dr. Fırat PURTAŞ/ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi		
Üye (Unvan, Ad-Soyad/ Kurum)	☒	☐
Dr. Cemil Doğaç İPEK/ Milli Savunma Üniversitesi		

AVRUPALI TÜRK KİMLİĞİNİN OLUŞUMU: HOLLANDA'DAKİ TÜRK TOPLUMU ÖRNEĞİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Sefa DİRİCAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

2022

ÖZET

1960'lı yıllarda başlayan Türkiye'den Avrupa'ya iş gücü göçü, Avrupalı Türk kimliğinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu çalışma, Türkiye'den Avrupa'ya göçen Türklerin deneyimlerinin Hollanda özelinde incelenmesi bakımından önem teşkil etmektedir. Söz konusu inceleme yapılırken, ulus-ötesi göç teorilerinde görece yeni sayılabilecek bir yaklaşım olan süper-çeşitlilik teorisinden yararlanılmıştır. Göç olgusunun Avrupa ülkelerini yoğun olarak etkilediği günümüzde, göçmenlerin sahip olduğu çeşitliliğinin çok daha karmaşık bir görünüme sahip olduğu savından hareket eden yaklaşım, göçmen grupların çok daha fazla çeşitlilik arz eden karakterlerine odaklanmaktadır. İletişim ve ulaşım olanaklarının oldukça fazlalaştığı günümüz toplumları için hareketlilik artmış, farklı kültürlerle farklı mekânlarda karşılaşmak hayatın bir parçası hâline gelmiştir. Bu bakımdan, diaspora çalışmalarında salt etnik kimlik temelli olarak yapılacak değerlendirmelerin eksik kalacağını ve grupların sahip olduğu dini, kültürel, sosyal vb. faktörlerin yanında dil, cinsiyet, yasal statü ve mevcut toplumda kalış süresi gibi faktörlerin de etkili olduğunu vurgulamaktadır. 60 yıldan fazla bir tarihsel geçmişe sahip olan Avrupalı Türkler de bu süper hareketlilikten muaf olmamışlar ve bu süreçler onları da etkilemiştir. Çalışmada, süper-çeşitlilik teorisinden yola çıkılarak, 19 Ağustos 1964 tarihinde imzalanan iş gücü anlaşmasından itibaren Türkiye ile Hollanda arasında yoğunlaşan göç süreci incelenecektir. Çalışma, Türk toplumunun Hollanda'ya göçünün ilk yılları, sivil toplum kuruluşları, Hollanda'daki Türk medyası ve siyasal katılım gibi Türk toplumunu yansıtan unsurların yanı sıra, Hollanda'nın göç politikalarının incelenmesi bakımından da önemlidir. Çalışmanın Hollanda'ya odaklanma sebepleri olarak; Hollanda Türk toplumunun bu ülkede toplumun her alanında pay sahibi, beşeri sermayesi oldukça güçlü, siyasal katılım süreçlerini kullanarak politik sahada etkili ve sivil toplum kuruluşlarının kurumsallaşma kapasitesinin Türk iş gücü göçünün gerçekleştiği diğer ülkelere göre iyi sayılabilecek düzeyde bir görünüme sahip olması gibi faktörler sayılabilir.

Bilim Kodu : 114110

Anahtar Kelimeler : Avrupalı, Türk, Hollandalı, Göçmen, Diaspora.

Sayfa Adedi : 98

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Fırat PURTAŞ

THE FORMATION OF EUROPEAN TURKISH IDENTITY: THE CASE OF
TURKISH SOCIETY IN THE NETHERLANDS

(M. Sc. Thesis)

Sefa DİRİCAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

2022

ABSTRACT

Labour migration from Turkey to Europe, which started in the 1960s, led to the emergence of the European-Turk identity. This study is important in terms of examining the experiences of Turks who migrated to Europe from Turkey in the case of the Netherlands. The super-diversity approach, which is a relatively new approach in transnational migration theories, was used while conducting the analysis. The approach focuses on the various characters of immigrant groups, which today have much more complex characteristics. Today, where communication and transportation opportunities have increased considerably, it has become a part of life for societies to encounter with different cultures in different places. In this respect, the approach states that evaluations based on ethnic identity is insufficient in diaspora studies. The approach also emphasizes that besides the religious, cultural and social factors of the groups such as language, gender, legal status and length of stay in the society are also effective. Turks in Europe, who have a history of more than 60 years, are not exempt from this "super mobility" these processes have also affected them. In the study, with the theory of super diversity, the migration process between Turkey and the Netherlands since the labour agreement signed on 19 August 1964 will be examined. The study is important in terms of examining the immigration policies of the Netherlands, as well as the elements reflecting the Turkish society such as the first years of the Turkish society's migration to the Netherlands, non-governmental organizations, Turkish media and political participation in this country. The reasons for focusing on the Netherlands are that the Turkish society in the Netherlands has a share in all areas of society in this country, its human capital is quite strong, it is effective in the political field by using political participation processes, and the institutionalization capacity of non-governmental organizations is at a good level compared to other countries where Turkish labour migration takes place.

Science Code : 114110

Key Words : European, Turk, Dutch, Immigrant, Diaspora.

Page Number : 98

Supervisor : Prof. Dr. Fırat PURTAŞ

TEŞEKKÜR

Bu çalışma boyunca desteğini sürekli yanımda hissettirerek bilgisi ve tecrübesiyle beni yönlendiren kıymetli danışmanım Prof. Dr. Fırat PURTAŞ'a teşekkür ederim. Yüksek lisans sürecine birlikte başladığımız Özgür ÖZDEMİR'e süreç içerisindeki tavsiyeleri için müteşekkirim. Hayatım boyunca yanımda olmalarını bir şans olarak gördüğüm anneme, babama, kardeşlerime ve tez sürecinin her aşamasında fevkalade destek veren, zorluklar karşısında tavsiyelerini esirgemeyen eşime teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLoların LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	x
RESİMLERİN LİSTESİ	xi
HARİTALARIN LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR	xiii
1. GİRİŞ.....	1
2. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÖÇ VE SÜPER ÇEŞİTLİLİK YAKLAŞIMI BAĞLAMINDA DİASPORALAR	9
2.1. Uluslararası İlişkilerde Göç.....	12
2.2. Uluslararası İlişkilerde Diaspora Kavramı.....	13
2.2.1. Diaspora Türleri.....	19
2.2.2. Uluslararası İlişkiler Aktörlerinin Diaspora Politikaları.....	21
2.3. Çokkültürlülük ve Çokkültürlülük Politikaları	23
2.4. Kültürlerarasılık Yaklaşımı	27
2.5. Süper-Çeşitlilik Yaklaşımı	28
3. TÜRKİYE'DEN AVRUPA'YA İŞ GÜCÜ GÖÇÜ VE AVRUPALI TÜRKLER.....	31
3.1. Almanya Türk Toplumu Örneği.....	37
3.2. Fransa Türk Toplumu Örneği.....	41
3.3. Avusturya Türk Toplumu Örneği.....	43
4. HOLLANDA TÜRK TOPLUMU.....	45

4.1. Hollanda Krallığı Hakkında Bilgi	45
4.1.1. Hollanda’da Etnik-Azınlık Toplamlar ve Nüfus Yapısı.....	48
4.1.2. Hollanda’nın Göçmen Politikaları, Göçmenlerin Hakları ve Güncel Tartışmalar	48
4.2. Türkiye Cumhuriyeti ile Hollanda Krallığı Arasında İşgücü Antlaşması ve Hollanda Türk Toplumunun Oluşmaya Başlaması	57
4.3. Hollanda’da Türkler Tarafından Kurulan Sivil Toplum Kuruluşları....	61
4.3.1. Hollanda Diyanet Vakfı (HDV).....	62
4.3.2. Hollanda İslam Federasyonu (Nederlandse Islamitische Federatie-NIF)	64
4.3.3. Hollanda Türk Federasyon (Turkse Federatie Nederland)	65
4.3.4. HOTİAD (Hollandalı Türk İş Adamları Derneği).....	65
4.3.5. Nizâm-ı Alem Vakfı (Türk İslam Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı).....	66
4.3.6. Hak-Der Federasyonu (FAGN):	67
4.3.7. MÜSİAD Hollanda.....	67
4.3.8. Hollanda İslam Merkezi Vakfı (SICN).....	68
4.3.9. Hollanda’daki Diğer Türk STK’lar	68
4.4. Hollanda’da Türk Medyası	69
4.5. Siyasal Katılım ve DENK Partisi Örneği.....	72
5. SONUÇ.....	75
KAYNAKLAR	81
EK	91
ÖZGEÇMİŞ	98

TABLoların LİSTESİ

Tablo 3.1: Almanya’da Yaşayan Türk Nüfusunun Eyaletlere Göre Dağılımı.....	39
Tablo 3.2: Avusturya’da Yaşayan Türk Nüfusunun Eyaletlere Göre Dağılımı.....	44
Tablo 4.3: Hollanda’da Türkçe Yayın Yapan Kuruluşlardan Bazıları.....	71
Tablo 4.4: 2022 Belediye Meclis Seçimlerinde DENK Partisi’nin Sandalye Kazandığı Şehirler.....	74

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil 3.1: 3 Şubat 1969 tarihli Almanya’da basılan ilk Akşam gazetesi.....	40
Şekil 4.2: 2020 Yılı Verilerine Göre Hollanda'da Yaşayan Göç Geçmişine Sahip Kişilerin Yoğun Olarak Bulunduğu Şehirler (CBS)	55
Şekil 4.3: 2001-2010 Yılları Arasında Göçmen Gruplar İçerisindeki Evlilik Oranı (CBS).....	61

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim 4.1: Hollanda'nın Osmanlı İmparatorluğu Nezdinde İlk Elçisi Cornelis Haga.....	58
Resim 4.2: Hollanda Diyanet Vakfı Açılış Töreni, 1984	62
Resim 4.3: HDV'nin Umre Etkinliğine İlişkin Bir Sosyal Medya Paylaşımı ...	63
Resim 4.4: Hollanda Türk Federasyonu Tarafından Gerçekleştirilen 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı Etkinliğine İlişkin Paylaşım	65
Resim 4.6: 2015 HOTİAD “Yılın Başarı Ödülleri” Töreni	66

HARİTALARIN LİSTESİ

Haritalar 4.1: Hollanda Eyaletler Haritası	47
---	----

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
a.g.e.	Adı Geçen Eser
AA	Anadolu Ajansı
AABK	Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKÇT	Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AP	Avrupa Parlamentosu
ASBİR	Avrupalı Sivaslılar Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
CBS	Hollanda İstatistik Dairesi
CIMG	Fransa İslam Toplumu Milli Görüş
DİTİB	Diyanet İşleri Türk İslam Birliği
FAGN	Hollanda Alevi Birlikleri Federasyonu
FUAF	Fransa Alevi Birlikleri Federasyonu
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GYMH	Gayri Safi Milli Hasıla
HDV	Hollanda Diyanet Vakfı
HOKAF	Hollandalı Karamanlılar Federasyonu
HOTİAD	Hollandalı Türk İşadamları Derneği
HTSKF	Hollanda Türk Spor ve Kültür Federasyonu

IGMG	İslam Toplumu Milli Görüş
IOM	Uluslararası Göç Örgütü
IOT	İnspraakorgaan Turken
IMF	Uluslararası Para Fonu
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İş adamları Derneği
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
NGO	Hükümet Dışı Kuruluşlar
PvdA	Hollanda İşçi Partisi
PvdD	Hollanda Hayvanları Koruma Partisi
SICN	(Hollanda İslam Merkezi Vakfı)
SP	Socialistische Partij (Sosyalist Parti)
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TDK	Türk Dil Kurumu
TİKA	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TUİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UID	Uluslararası Demokratlar Birliği
YEE	Yunus Emre Enstitüsü
YTB	Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı
YÖK	Yükseköğretim Kurulu
YSK	Yüksek Seçim Kurulu

1. GİRİŞ

Bu çalışmada, 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'den Avrupa'ya gerçekleşen göç süreci ele alınarak Avrupalı Türk kimliğinin ortaya çıkışı Hollanda Türkleri üzerinden incelenmeye ve açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada, göç alan yazınında 2007 yılından itibaren sıklıkla tartışılan süper-çeşitlilik teorisi kullanılmıştır. Teoriye göre, insan hareketliliği ve etkileşim süreçleri daha önce görülmemiş boyutta artmıştır ve diaspora çalışmalarında yalnızca etnik ya da dini kimliği temel alarak yapılacak değerlendirmeler, günümüzün karmaşık yapılarını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Avrupa'da yaşayan Türkleri de etkileyen bu süreç, göçmen grupların sahip olduğu dini, kültürel, sosyal vb. faktörlerin yanında dil, cinsiyet, yasal statü ve mevcut toplumda kalış süresi vb. faktörlerin de kimlikler üzerinde etkili olduğunu, göçmenlerin kalıcılığının pekiştiğini ve artık "ev sahibi" ülkelerin bu gibi unsurları dikkate almalarının kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir.

Hollanda'daki Türkler, işçi olarak gittikleri ve göçün ilk yıllarında sadece belirli alanlarda yer aldıkları ülkede, günümüz itibariyle hayatın her alanında yer edinen, ekonominin her sektöründe pay sahibi olan, beşeri sermayesi oldukça güçlü, siyasal katılım süreçlerini kullanarak politik sahada etkili ve sivil toplum kuruluşlarının kurumsallaşma kapasitesinin diğer ülkelere göre daha iyi sayılabilecek düzeyde olduğu bir görünüme sahiptir.

Hollandalı Türkler, kültürlerini korumaya çalışırken, içinde bulundukları toplumla da ilişkiler kurmaktadır. Dolayısıyla Hollanda Türk toplumunu, sadece içinde bulunduğu ülkeye uyum sağlamaya çalışan ve yeni bir üst kimliği kabullenen bir grup olarak görmek kadar Türkiye'ye ve Türk kimliğine olan aidiyetleriyle sınırlamak da yanlış olacaktır. Bu bakımdan, Türk toplumu için kimlik bağlamında alt kırılımlar olarak tanımlayabileceğimiz aidiyetler hiç olmadığı kadar etkilidir. Kısacası hem coğrafi anlamda hem kültürel boyutuyla bir Avrupalılıktan ve çeşitlilikten söz edilebilmektedir.

Göçmenleri tek bir aidiyet ile sınırlayarak onlar için "paralel topluluklar"¹ olarak tanımlanan bir kategori oluşturan klasik çokkültürlülük yaklaşımların ve bu doğrultudaki politikaların başarısız olduğu Avrupa ülkelerinde, günümüzün yoğun

¹ Lentin, A., ve Titley, G. (2011). The Crises of Multiculturalism: Racism in a Neoliberal Age. Bloomsbury Publishing, s.38.

etkileşimli ve çok katmanlı dünyasında bunun ötesine geçilmiştir. Çalışmanın temel motivasyonu, bu sürecin Hollanda Türk toplumu üzerinden değerlendirilmesidir.

Çalışmanın ilk bölümü olan Giriş bölümünde, araştırmanın konusu, amacı, önemi, problemi, kapsamı ve sınırlılıkları, yöntemi ve ilgili alanyazın incelenmektedir.

İkinci bölümde, çalışmanın kavramsal çerçevesi çizilerek, sıkça kullanılacak kavramlar açıklanacak olup çalışmanın teorik temelleri atılacaktır. Bölümde göç olgusu uluslararası ilişkiler boyutuyla değerlendirilmekte, diaspora olgusu ele alınmakta ve çalışmaya teorik bir çerçeve sunan süper-çeşitlilik yaklaşımı incelenmektedir.

Üçüncü bölümde, Türkiye'den Avrupa'ya iş gücü göçü tarihsel boyutuyla ve günümüzdeki durumu itibarıyla incelenerek göçün yoğun olarak gerçekleştiği Almanya, Fransa ve Avusturya örneklerine değinilecektir. Bu bölüm, Hollanda Türk toplumu gibi diğer ülkelerde de benzer süreçleri yaşayan Türklerin durumunun karşılaştırılması bakımından önemlidir.

Dördüncü bölümde, Hollanda'ya Türk iş gücü göçü anlatılarak, Hollanda Türk toplumunun güncel durumu; kurumsallaşma düzeyi, siyasal katılım, medya gibi başlıklar bakımlardan incelenmektedir. Bu bölümde aynı zamanda Türkiye-Hollanda ilişkilerine ve Hollanda'daki Türk toplumunun bu ilişkilere etkisine de değinilecektir.

Çalışma, konunun ana hatlarıyla değerlendirildiği Sonuç bölümüyle nihayete ermektedir.

Çalışmada, Avrupalı Türk kimliğinin ortaya çıkışı, Hollanda Türkleri üzerinden incelenecektir. Hollanda Türkleriyle kast edilen, Türkiye'den bu ülkeye 1960'lı yıllar ve sonrasında iş gücü göçü veya başka sebeplerle giden birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü nesil Türklerdir. Türkiye'den Avrupa'ya işçi göçü süreci, Hollanda'daki Türk toplumunun sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel anlamda Türkiye ile sürdürdükleri ilişki ve bulundukları ülkedeki durumları dikkate alınarak analiz edilecektir. Hollanda Türk toplumu, çalışmada da sıkça değinildiği üzere, yurt dışında yaşayan diğer ülkelerdeki Türklere göre gerek kurumsallaşma anlamında, gerek siyasal katılım anlamında gerekse yükseköğrenime katılım gibi alanlarda

oldukça başarılı bir örnektir. Bu yönüyle Hollanda Türk toplumunun incelenmesi önem arz etmektedir.

Göç sürecinin başlangıcından bu yana Hollanda Türk toplumunun yaşadığı deneyimlerin anlaşılması, birden fazla kültürle karşılaşmalarının yarattığı etkiler ve geçirdiklerin değişimin görülmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, Avrupalı Türk kavramının anlaşılması da bu çalışma kapsamında yer alan amaçlardandır.

Bu çalışma Türkiye’de, yurt dışında yaşayan vatandaşların deneyimlemiş olduğu sürecinde anlaşılması ve Avrupa Türk toplumuna yönelik, günümüzdeki mevcut durumu yansıtmayan kavramların ötesine geçilerek güncel durumun incelenmesi bakımından önem arz etmektedir. Çalışmada kullanılan süper-çeşitlilik yaklaşımı, bu anlamda yeni bir bakış açısı sunmaktadır.

Yaklaşık 60 yıllık göç deneyimi sonucu gelinen noktada Avrupa’da yaşayan Türklerin mevcut durumları dikkate alındığında, Hollanda Türkleri özelinde bir Avrupalı Türk kimliğinden bahsedilip bahsedilemeyeceği tezin temel sorunsalıdır.

Bu ana problemin yanı sıra, araştırmada aşağıdaki sorularında cevaplanması muhtemeldir;

1. Hollanda Türk toplumunun yaklaşık 60 yıllık süreçte deneyimlemiş olduğu süreçler nelerdir?
2. Hollanda’nın göçmenlere yönelik politikaları ve Türk toplumunun Hollanda’daki mevcut durumu nedir?
3. Türkiye’nin Hollanda’daki Türklere yönelik politikaları ve Hollanda Türk toplumunun Türkiye’ye yönelik kültürel aidiyetlerine ilişkin neler söylenebilir?

Çalışma, II. Dünya Savaşı sonrası başlayan ekonomik atılımla birlikte Avrupa’da ortaya çıkan iş gücü ihtiyacı sonucu Türkiye’den Hollanda’ya gerçekleşen göç sonucu ortaya çıkan deneyimin incelenmesi kapsamında hazırlanmıştır. Bu inceleme yapılırken, iki ülke arasında 19 Ağustos 1964 tarihinde imzalanan iş gücü anlaşmasının tarihi başlangıç noktası olarak kabul edilmiş ve Türk toplumunun Hollanda’daki göç süreci sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal boyutuyla incelenmiştir.

Bu çalışmanın yapılmasında temelde sadece Türkçe ve İngilizce kaynaklardan yararlanılacaktır. Sınırlı da olsa Felemenkçe kaynaklara da yer verilecektir. Bu durum çalışmanın sınırlılıkları kapsamında değerlendirilmektedir. Son olarak, daha önce de değinildiği gibi Türkiye-Hollanda ilişkileri yüzlerce yıllık bir tarihe sahip olmasına ve tarihsel sürece kısaca değinilecek olmasına karşın bu çalışmanın esas başlangıç noktası, göç sürecinin başladığı 1964 yılından günümüze kadar olan süreç olarak sınırlandırılmıştır. Bu durum da tarihsel olarak çalışmanın sınırlılıklarından olarak görülebilir.

Hollanda Krallığı ile Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanan iş gücü anlaşmasının ardından yaşanan sürecin anlatıldığı bu çalışmada, bir ya da birkaç durumun araştırıldığı ve sosyal bilimlerde sık sık kullanılan, “nasıl” ve “niçin” sorularını temel alan ve betimleyici araştırma yöntemi benimsenen bir çalışmadır.

Bu çalışmada araştırılması amaçlanan olgular hakkında kitap, rapor, makale, elektronik kaynaklar gibi yazılı materyallerin analizini kapsayan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır.

İlgili alanyazın incelendiğinde Türkiye’de, yurt dışında yaşayan Türklere yönelik çalışmaların yoğun olarak 2000’li yıllarla birlikte başladığı görülmektedir. Bu alanda yazılan yüksek lisans ve doktora tezleri incelendiğinde bu durum ortadadır. Bu bağlamda ilgili alanyazın başlığı altında Türkiye’de hem yurt dışında yaşayan Türkler hem de Hollanda özelinde yapılan çalışmalara değinilecektir.

Hollanda’da yaşayan Türklere ilişkin Türkiye’de yazılan yüksek lisans ve doktora tezleri incelendiğinde, Yükseköğrenim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi’nde toplam 19 yüksek lisans tezi ve 13 doktora tezi bulunduğu görülmektedir.

Yüksek lisans tezlerine bakıldığında; ilk tezin² 1997 yılında yazıldığı ve Almanya ile Hollanda özelinde yurt dışındaki işçi çocukların eğitimine yönelik Milli Eğitim Bakanlığı çalışmalarına odaklandığı görülmektedir. 1999 yılında benzer konuda bir tez çalışması³ daha gerçekleştirilmiştir. 2006 yılında yazılan bir tez çalışmasında da

² Köse, H. (1997), *Yurtdışındaki işçi çocuklarının eğitimine yönelik Milli Eğitim Bakanlığı Yurtdışı Eğitim ve Öğretimi Genel Müdürlüğü'nün faaliyetleri üzerine bir araştırma (Almanya ve Hollanda örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

³ Sevinç, İ. (1999), *“Hollanda'daki Türk Çocuklarının Eğitim Sorunları ve Yoğunlaşma Okulları,”* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Almanya ve Hollanda'nın Türk işçi çocuklarına yönelik politikaları ele alınmıştır.⁴ 2007 yılında yazılan bir tez,⁵ Türklerin göç sürecine de değinerek Hollanda'daki yabancılara odaklanmıştır. Hollanda'daki Türklere yönelik entegrasyon politikalarını kapsayan bir çalışma⁶ 2012 yılında, Hollanda'daki Türk toplumunun siyasal katılımına ilişkin bir çalışma⁷ 2013 yılında; Hollandalı Türk gençlerinin entegrasyon problemlerine⁸ ve Hollanda'daki Türk yaşlılara ilişkin⁹ çalışmalar 2015 yılında; Hollanda'da yaşayan Türk çocuklarının iki dillilik sınavlarına yönelik¹⁰ ve Türklerin Hollanda'daki siyasal katılımına ilişkin¹¹ çalışmalar 2016 yılında; aşırı sağ'ın yükselişinin Hollanda'nın göç politikalarına etkisine ilişkin bir çalışma¹² 2017 yılında; Hollanda'daki Türk tiyatro hareketine¹³, Karamanlıların Hollanda'dan Türkiye'ye tersine göç deneyimlerine ilişkin¹⁴ ve Türk göçmen çocuklarının eğitimine ilişkin¹⁵ çalışmalar 2019 yılında; Hollanda'daki Türklerin Türkçe kullanımına¹⁶, Türk göçmenlerin entegrasyonuna¹⁷ ve Türk çocuklarına Türkçe öğretimine¹⁸ ilişkin çalışmalar 2021 yılında; Hollanda'da aşırı sağ ve Türk

⁴ Bingöl, A. S. (2006), Almanya ve Hollanda'da Türk göçmen işçi çocuklarına dönük eğitim politikaları ve uygulamaları, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁵ Üzümlü, G. (2007), Dutch Nationalism and the Question of Foreigners in the Netherlands, Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁶ Köse, S. C. (2012), Çokkültürcülük Politikalarından Entegrasyon Politikalarına Geçiş: Hollanda'daki Türkiye Kökenli Göçmenler Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁷ Sakman, T. (2013), Türk Diasporasının Avrupa Siyasal Sistemine Katılım Süreçlerinin Analizi: Almanya, Hollanda, Belçika Örneğinde, Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.

⁸ Karayalçın, Ö. (2015), Hollandalı Türk Gençlerinin Entegrasyon Problemleri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁹ Palaz, F. S. (2015), Hollanda'da Yaşayan Türk Vatandaşlarının Aktif Yaşlanma Süreci: Nitel Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁰ Gürbüz, R. (2016), İki Dilli Öğrencilere Yönelik Ölçme Ve Değerlendirmede Merkezi Sınavlar: Hollanda Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

¹¹ Yıldız, T. (2016), Hollanda'daki Türklerde Siyasal Katılma, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹² Avcu, T. (2017), Avrupa'da Aşırı Sağ'ın Yükselişinin Göç Politikalarına Etkileri: Hollanda Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹³ Öz, B. H. (2019), Hollanda'daki Türk tiyatro hareketinin sözlü tarih yöntemiyle incelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.

¹⁴ Ergen, R. (2019), Hollanda'dan Türkiye'ye Göç Eden Karamanlıların Tersine Göç Deneyimleri, Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁵ Kır, E. (2019), Almanya Ve Hollanda'da Türk Göçmen Çocuklarının Eğitimi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁶ Kaptan, F. (2021), Batı Avrupa'daki 3. Kuşak Türk Toplumunun Türkçe Kullanımına Yönelik Bir Durum Araştırması: Hollanda Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

¹⁷ Cebe, B. (2021), Hollanda'da Sosyoekonomik Ayrımlar Işığında Türk Göçmenlerin Entegrasyonu, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

¹⁸ Yavaş, A. (2021), Hollanda'da Türk Çocuklarına Türkçe Öğretimi Dersinde Teknolojinin Kullanımı, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

göçmenlere yönelik bir çalışma¹⁹ ise 2022 yılında yazılmıştır. Böylelikle Türkiye’de Hollanda Türk toplumuna ilişkin olarak yazılan yüksek lisans tezi sayısı 19’dur.

Anılan yüksek lisans tezleri dışında, Hollanda siyasi tarihi, Türkiye-Hollanda ilişkileri gibi konularda yazılmış tezler de yer almaktadır. Bu alanlarda yazılan tezler, doğrudan Hollanda Türk toplumu ile alakalı olmadığı için kapsam dışında tutulmuştur.

Hollanda’daki Türklere ilişkin doktora çalışmaları incelendiğinde; ilk çalışmanın²⁰ 1996 yılında Hollanda’daki Türklerin din eğitimlerine ilişkin olarak gerçekleştirildiği görülmektedir. 2002 yılında; Türk sivil toplum kuruluşlarına²¹, 2007 yılında; Türkiye’den yeni göç etmiş göçmenlerin psikolojik problemlerine²² ve ikinci kuşak Türklerin siyasal katılımına²³, 2009 yılında; Türklerin çifte aidiyet meselesine²⁴ 2012 yılında Türk göçmen kimliğine²⁵, 2014 yılında; Türk göçmenlerin vatandaş algılarına²⁶, 2017 yılında; Türkiye’den Hollanda’ya aile birleşimiyle gelen Türklere²⁷ 2021 yılında Hollanda’da yaşayan Türklerin sosyo-kültürel ilişkilerine²⁸, Türkiye-AB ilişkileri bağlamında Hollanda’da yaşayan Türklere²⁹, Türklerin siyasal

¹⁹ Baştürk, A. (2022), Avrupa’da aşırı sağ ve Türk göçmenler: Hollanda örneği, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Avrupa Araştırmaları Enstitüsü.

²⁰ İsmailfendioğlu, B. (1996), Hollanda’da din eğitimi, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

²¹ Hatunoğlu, B. Y. (2002), Hollanda’da Türk Sivil Örgütlenmesi ve Türkeri Örneği, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

²² Hünler, O. S. (2007), Factors Related To Psychological Problems And Life Satisfaction Of Newcomer Turkish Immigrants in The Netherlands, Doktora Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

²³ Baysu, G. (2007), The Effects Of İntergroup Perceptions and Ingroup Identifications On The Political Participation Of The Second-Generation Turkish Migrants in The Netherlands, Doktora Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

²⁴ Yıldız, F. (2009), Avrupa Türklerinde kimlik sorunu olarak çifte aidiyet: Hollanda örneği, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

²⁵ Akkaya, B. (2012), Türk göçmen kimliğinin Avrupa kamuoyunda Türk algısına etkileri Almanya, Fransa, Hollanda, Avusturya örnekleri, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

²⁶ Şenses, A. (2014), Nationalism And Territoriality: The Conception of Homeland in The Communities of Turkish Origin in Bulgaria And The Netherlands, Doktora Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

²⁷ Muyan, G. K. (2017), Interactions Between Family Reunification And Integration: Marriages of Second Generation Turkish Dutch From Turkey, Doktora Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

²⁸ Kahveci, G. Y. (2021), Hollanda’da Yaşayan Türklerin Ev Sahibi Toplumla Sosyo-Kültürel Temaslarının Kültürel Aktarım Sürecine Etkileri, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

²⁹ Sipahioğlu, B. Ö. (2021), Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri bağlamında Avrupa’da Türk Diasporası: Hollanda örneği, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

katılımına³⁰ ve Hollanda'daki Türk STK'lara³¹ ilişkin çalışmalar gerçekleştirilmiştir. 2022 yılında ise Hollanda'da yaşayan Türk yaşlılara ilişkin bir çalışma³² gerçekleştirilmiştir.

Anılan doktora tezleri dışında; Türkiye-Hollanda ilişkileri, Türkiye ile Hollanda'nın çeşitli alanlarda karşılaştırılması, Hollanda'daki siyasal ve sosyal gelişmeler, Hollanda'daki dini topluluklar, ekonomik bir terim olarak Hollanda hastalığı, sosyal medya kullanımı vb. alanlarda çeşitli doktora çalışmaları yapılmış olmakla birlikte söz konusu tezler, doğrudan Hollanda'daki Türk toplumu odaklı çalışmalar olmamıştır.

Yüksek lisans ve doktora tezleri dışında Hollanda Türk toplumuna ilişkin çeşitli makale, kitap vb. çalışmaları da yayımlanmaktadır.

³⁰ Karana, E. S. (2021), The Impact of Far-Right Political Parties' Politicization of Muslim Immigrants on Political Participation of Immigrants from Turkey in the Netherlands, Doktora Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

³¹ Işıkhan, B. (2021), "Hollanda'daki Türk Sivil Toplum Kuruluşlarının Türk Gençlerinin Kültürel Aktarım ve Entegrasyon Süreçlerindeki Rolü (Türkevi, Hollanda Türk Federasyonu, Kuzey Hollanda Millî Görüş Teşkilatı Örneği)", Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

³² Karataş, S. E. (2022), Yaşam memnuniyetlerini belirleyen faktörler bağlamında Hollanda'da yaşayan yaşlı Türk göçmenlerin eğitim ihtiyaçları, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

2. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÖÇ VE SÜPER ÇEŞİTLİLİK YAKLAŞIMI BAĞLAMINDA DİASPORALAR

Göç, insanlık tarihinin en kadim olgularından birisidir. Modern insanların ilk kökeninin Afrika kıtası olduğunu savunan teze göre, bilinen insanlık tarihinin ilk göçleri bundan 1,5 ilâ 2 milyon sene önce Afrika kıtasından dünyanın diğer bölgelerine gerçekleşmiştir.³³ Stephen Dufioix'ya göre; “out of Africa” adı verilen ve tek köken varsayımına dayanan bu hipotezin doğruluğu durumunda göç etmenin insanlığın doğasında olan son derece temel bir eylem olduğu söylenebilecektir.³⁴ İçduygu'ya göre ise göç, toplumsal ve ekonomik gelişmelerin bir neticesi olarak ortaya çıkan bir sonuçtur.³⁵

İnsanların çeşitli nedenlerle göç ederek başka bir yere yerleşmeleri, toplumsal değişimlere yol açmakta ve değişimler meydana getirmektedir. Söz konusu değişiklikler hem göç eden insanlar için hem terk edilen coğrafyada geride kalanlar için hem de yeni yerleşilen bölge için dönüşümlere neden olmaktadır. Öte yandan, birtakım benzerlikler barındırsalar da her göçün, bireysel ve toplumsal bağlamı içerisinde kendine has dinamikleri ve sonuçları olagelmıştır.

Göçün ülkeler arası boyutu da oldukça eski bir insanlık deneyimidir. İnsanlık tarihi, ulaşım imkânlarının çeşitlenmesiyle beraber sürekli çeşitlenen bir göç sürecine şahitlik etmiştir. Akdeniz'de kurulan ticaret kolonilerinin sağladığı hareketlilik, Orta Çağ'da su yollarının kullanımının artan etkisiyle devam eden göçler ve nihayet modern dönemle beraber insanlığın ulaşımında geldiği nokta, bu bağlamda önemli dönüm noktaları olarak görülebilir. Gelişen ulaşım araçları, yalnızca bir ulaşım olanağı olarak değil, göç süreçlerinden etkilenen aktörler için etkin bir iletişimin tesis edilmesinde de rol oynamaktadır.³⁶

Göç ve özel olarak modern ulusal sınırları aşan boyutuyla uluslararası göç olgusu günümüzde de yoğun olarak devam etmektedir. Uluslararası göçler; doğal afetler, savaş, baskı, eğitim, ekonomik ve siyasi nedenler, modern dönemde kentleşmenin ve

³³ Mc Neil W., Human Migration in Historical Perspective, *Population and Development Review*, Vol. 10, No. 1, March 1984, s. 3, 2012, s.4

³⁴ Dufoix S., Diasporalar, s.23

³⁵ İçduygu A. ve Sirkeci İ.(1999), “Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri”, 75 Yılda Köylerden Kentlere, Oya Baydar (der.), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 250

³⁶ McKeown, Adam. “Global Migration, 1846-1940.” *Journal of World History* 15, no. 2 (2004), s.157

yakın dönemde küreselleşmenin etkisiyle beraber ortaya çıkan yeni dinamiklerin getirdiği sosyolojik etkenler gibi sebeplerle devam etmektedir.³⁷ Bu bağlamda göçmenler konusu, akademik literatürde önemli bir alan hâline geldiği gibi uluslararası ilişkiler aktörleri nezdinde önemli bir mesele olarak varlığını sürdürmektedir.

Göç konusu sadece devletler nezdinde değil, diğer uluslararası ilişkiler aktörleri tarafından da önemsenen bir olgudur. Günümüzde tüm egemen devletlerin üye olduğu ve dünya meselelerine çözüm arayışında en temel örgüt olarak bilinen Birleşmiş Milletler (BM) tarafından Uluslararası Göç Örgütü (IOM) kurulmuş ve 18 Aralık günü “Uluslararası Göçmenler Günü” olarak ilan edilmiştir. 2020 yılının temasını “İnsan Hareketliliğini Yeniden Hayal Etmek” olarak duyuran BM, göçmenlere yönelik farkındalığı arttırmak vurgusunu yapmıştır.³⁸

Bu noktada, göçlerin meydana geliş şekillerine bakıldığında;

- Ülke sınırları içinde veya ötesine taşınan şekilde olması dolayısıyla iç ve dış göçler,
- İnsanların çeşitli baskı, istikrarsızlık gibi nedenlerden etkilenmeleri veya göç kararını kendi istekleriyle almaları anlamıyla zorunlu ve gönüllü göçler,
- Yerleşilen ülkedeki kalış şekillerine ve zamanına bağlı olarak da geçici ve kalıcı göçler şeklinde bir sınıflandırmaya gidildiği görülmektedir.³⁹

Kimi yazarlara göre ise göçler, insanların politik görüşleri ya da dini inanışları nedeniyle göçe zorlanmaları sonucu ortaya çıkan zorunlu göçler ve ticaret, iş arayışı veya sistematik yerleştirme politikaları gibi nedenlerle gerçekleşen gönüllü göçler olmak üzere temelde iki kategoride değerlendirilmektedir.⁴⁰ Öte yandan, göç sürecine yön veren temel nedenlerin gönüllü neden mi yahut zorunlu neden mi olduğu konusunda her zaman açık bir ayrıma gidilemediği de vurgulanmaktadır.⁴¹

2019 yılı BM verilerine göre hazırlanan bir çalışmada, son 50 yılda göç hareketliliğinin üç kattan fazla artış kaydettiği ifade edilmiş ve dünya genelinde

³⁷ Heywood A.(2011), Global Politics, Birleşik Krallık: Palgrave Foundations: London, s.369

³⁸ İnternet: UN, Migrants Day, <https://www.un.org/en/observances/migrants-day> adresinden 27.12.2021 adresinden tarihinde alınmıştır.

³⁹ Kau, James B., and C. F. Sirmans (1976), New, Repeat, and Return Migration: A Study of Migrant Types, *Southern Economic Journal* 43, no. 2, 1976, 1145

⁴⁰ Oran B.(2009), Küreselleşme ve Azınlıklar, Ankara: İmaj Kitabevi, s.70-72

⁴¹ Cohen R. (1997), Global Diasporas: An Introduction. Londra: UCL Press., s. 2

yaklaşık 272 milyon göçmen olduğu belirtmiştir.⁴² Buna göre, dünya nüfusunun %3,5'lük kısmı hâlihazırda göçmendir. Elbette söz konusu artışın nedenleri sosyal, siyasal ve ekonomik birçok boyutu ihtiva etmektedir. Bu bağlamda bölgesel çatışmaların ve savaşların etkisi göz ardı edilemeyecek şekilde ön plandadır. Aynı çalışmaya göre, dünyanın en fazla göç veren ülkeleri arasında Hindistan, Meksika, Çin, Rusya Federasyonu gibi ülkeler ön plana çıkarken, 2010'lu yılları iç savaşın gölgesinde geçiren Suriye'den de yaklaşık 8,5 milyon insan göç etmiştir.⁴³

Giddens ve Sutton'a göre, modern dünyada yaşanan göçler, dört modelle tanımlanabilir. Onlara göre bu göçlerden birincisi "klasik model"dir. Bu modelde Kanada, Amerika Birleşik Devletleri ve Avustralya gibi göçmen ülkeleri olarak ortaya çıkan devletlere yönelik yaşanan göçler bulunmaktadır. Zikredilen ülkelere yeni gelen göçmenler genellikle vatandaşlık hakkı ile göçe teşvik edilmişlerdir. İkinci model "kolonyal" modeldir. Fransa ve Birleşik Krallık gibi ülkeler bu model içinde değerlendirilir. Hindistan, Jamaika gibi sömürge ülkelerden İkinci Dünya Savaşı sonrasında çok sayıda göçmenin Fransa ve İngiltere gibi ülkelere yerleşimini kapsamaktadır. Üçüncü model Almanya, İsviçre ve Belçika gibi ülkelerin uyguladığı "misafir işçiler" modelidir. Bu model, belirli düzenlemeler yoluyla göçmenlerin emek piyasası için kabul edilmesini nitelendirmektedir. 1960'lı yıllardan itibaren çoğunlukla Avrupa'ya yoğunlaşan Türk işçi göçü de bu kapsamda değerlendirilebilir. Sonuncu model ise "illegal göçler" başlığı olarak adlandırılmaktadır. Bu sınıflandırma da göçmenlerin gizli/kaçak olarak ev sahibi ülkeye girişlerini ifade edilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri içindeki kaçak Meksikalılar bu gruba girmektedir.

Modern göçler, tarihsel olarak bir istisna teşkil etmemekte ve günümüzde ülke sınırlarını aşan göçler yoğun olarak gerçekleşmeye devam etmektedir.⁴⁴ Göç süreçleri kimi zaman ekonomik nedenler, savaşlar, zorunlu göçe tabi tutulma ve doğal afetler gibi istem dışı nedenlerle gerçekleşmekte, kimi zaman ise, göç edilen

⁴² İnternet: Anadolu Ajansı, Göçmen Nüfus Artıyor, Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunya-genelinde-gocmen-nufusu-50-yilda-3-kattan-fazla-artis-gosterdi/> adresinden 03.03.2022 tarihinde alınmıştır.

⁴³ A.g.m.

⁴⁴ Castles S., Haas H.(2014), Mark J. Miller, The Age of Migration, International Population Movements in the Modern World, Palgrave Mc Millan, s.316

topraklarda daha iyi bir hayat sürebilme maksadıyla zorunlu olmayan nedenlere bağlı olarak gelişmektedir.

Türkiye’den Avrupa ülkelerine gerçekleşen göç süreci de yaklaşık 60 yıllık hikâyesiyle birçok farklı yönden incelenmesi gereken bir konudur. Bu kapsamda, çeşitli yaklaşımlar bu incelemeyi kolaylaştırmaktadır. Bu bölümde, çalışmaya ilişkin temel teorik yaklaşımlar ve kavramlar ele alınarak teorik bir çerçeve çizilmeye çalışılacaktır.

2.1. Uluslararası İlişkilerde Göç

Göç kavramı, günümüz uluslararası ilişkiler çalışmalarının yakından ilgilendiği bir aladır. Özellikle ulaşım ve etkileşim imkânlarının hızla gelişmesiyle birlikte gerek zorunlu gerek gönüllü göç hareketlerinin yoğunluğu giderek artmıştır. Göç hareketleri sonucunda köken ülkeler ve ev sahibi toplumlar demografik olarak değişimlere uğramakta, ekonomik, siyasi ve kültürel dönüşümler yaşanmaktadır. Dolayısıyla uluslararası göçler, devletler tarafından daha fazla, daha hızlı ve daha kapsamlı şekilde tecrübe edilen ve çok boyutlu politika üretilmesini mecburi kılan bir boyuta ulaşmaktadır.

Göç süreçleri ülke sınırlarını ötesine geçmesi itibariyle devletlerarası bir mesele hâline gelmiş ve devletlerarası iş birliğini de zorunlu hâle getirmiştir. Özellikle güvenlik ve ekonomik boyutuyla sınırları aşan bir olgu olan uluslararası göçe yönelik olarak ulus devletlerin ve uluslararası örgütlerin çoğunlukla iş birliğine gitmek zorunda kaldıkları ve kimi zaman anlaşmazlık durumlarıyla karşı karşıya kaldıkları görülmektedir.⁴⁵ Buna istinaden, sınır ötesi göç hareketlerinin diplomatik araçlar kullanılarak yönetilmesi anlamında “göç diplomasisi” kavramı kullanılmaktadır.⁴⁶ Hükümetler, sınırları aşan göç hareketlerine yönelik olarak ikili, bölgesel ve uluslararası diplomasi yöntemlerini ve aygıtlarını kullanmaktadırlar.⁴⁷

Uluslararası göçler, kimi zaman da devletlerarası anlaşmazlıkların bir sebebi olmaktadır. Uluslararası göç krizleri bu anlamda örnek olarak verilebilir. Düzensiz göçlerin engellenmesi bağlamında yaşanan sorunlar, kimi zamanda diplomatik

⁴⁵ Castles S. (2013), The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World, 5. Baskı, Londra, s.50

⁴⁶ Adamson F. B. and Tsourapas G. (2018), Migration Diplomacy in World Politics. International Studies Perspectives, s.115

⁴⁷ Castles vd., a.g.e. s.5

müzakerelerdeki başka konularda üstünlük elde etmek için araçsallaştırılabilmektedir.⁴⁸

Uluslararası göç hareketlerinin hem göç alan ülkeler açısından hem de köken ülkeler açısından farklı boyutlarda etkileri mevcuttur. Sözelimi göç veren toplumlar için; gerçekleşen göçler, kimi zaman beşeri sermayenin ülkeden ayrılması bakımından endişe verici bir gelişme olarak görebilmekte kimi zaman ise ülkeye maddi anlamda yapacakları katkılar ve söz konusu insan kaynağının gelişiminin sağlayacağı fayda bakımından olumlu bir gelişme olarak değerlendirebilmektedir. Göç alan ülkeler için ise göçmen grupların ülkeye yapacakları katkıların önemsenmesi bir boyutu oluştururken, ülkeye uyum sağlamalarına yönelik politikaların geliştirilmesi zorunlu hâle gelmekte ve uzun vadede toplumsal dengeler bakımından meydana gelebilecek toplumsal değişimler ve riskler bir başka boyut teşkil etmektedir.⁴⁹

Göçler sonucu kültürlerarası etkileşim artmakta ve kültürel öğelerin unsurları da taşınmaktadır. Etkileşim olanaklarının arttığı günümüzde söz konusu etkileşimin yoğunluğu çok daha yüksektir. İnsanların göç ettikleri yerlere beraberinde taşıdıkları “maddi ve manevi kültürel unsurların bir araya gelmeleri sonucunda ortaya çıkan etkileşimle çokkültürlü bir toplum meydana getirmektedir.⁵⁰ Çokkültürlülüğün yönetimi bakımından devletlerin göçmenlere yönelik politikaları da konunun bir başka yönüdür. Göçün daha önce karşılaşılmayan hızda ve farklı coğrafyalardan gelmeye başlamasıyla günümüz devletleri; kültürel çeşitlilik, uyum, çokkültürlülük ve çeşitlilik gibi kavramlar üzerinde daha fazla durmaya başlayarak politikalarını şekillendirme yoluna gitmektedir.⁵¹

2.2. Uluslararası İlişkilerde Diaspora Kavramı

Günümüzde Türk diasporasından da söz edilebileceği ve Türkiye’nin yurt dışında yaşayan insan varlığının temel olarak ekonomik motivasyonla başlattığı göç sürecinin günümüzde bir diaspora meydana getirdiği varsayımı çerçevesinde bu bölümde diaspora kavramına değinilecektir.

⁴⁸ Adamson ve Gerasimos Tsurapas, a.g.e, s.116

⁴⁹ Castles vd. a.g.e. s.1

⁵⁰ Malmberg, G. (2021), Time and space in international migration. In International migration, immobility and development (pp. 21-48). Routledge, s.7.

⁵¹ O’Reilly K.(2012), International Migration and Social Theory, 1. Baskı, London, s.2

Hem klasik anlamıyla hem de günümüzdeki çağrışımlarıyla diaspora kavramı, göç olgusuyla yakından ilişkilidir. Gerçekleşen tüm göçlerin bir diaspora meydana getirdiği söylenemese de diasporanın meydana gelmesinin ilk unsuru göç sürecidir. İnsanların, bir grup olarak yer değiştirmesinin farklı bir biçimi olması itibariyle diasporayı; göçü başlatan temel motivasyon, sürecin meydana geliş biçimi ve göçün meydana getirdiği sonuçlar itibariyle ayrı bir kategori olarak ele almamız mümkündür.

Diasporayı, diğer göçlerden farklı kılan özelliklere ilişkin farklı görüşler olsa da bu alanda yapılan çalışmalarda kabul görmüş belirli özellikler mevcuttur. Kavrama yönelik yaklaşımını etnik merkezli kuran William Safran, diasporanın herhangi bir göçten farklı olarak; anavatan ile ilişkilerin devam ediyor olması, göç edilen ülkede hissedilen yabancılaşma duygusu, ortak anavatana yönelik mitolojik bir düşünceye inanç gibi özelliklerine dikkat çekmektedir.⁵²

Dufoix da göçmen olmak ile diaspora olmak arasında farkın temelinde bir kimlik meselesi olduğunu altını çizmektedir. Zor koşullar nedeniyle bile olsa, göç ederek başka bir toplum içinde var olmanın diaspora olmaya yetmeyeceğini ve diasporalaşma sürecinin ve elbette sonrasında belirli bir kimliği koruma anlamına geldiğini söylemektedir.⁵³

Sözlük anlamı itibariyle hem “bir ulusun veya inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları yer” anlamında bir mekân bağlamında kullanılan hem de “bir ulusun yurdundan ayrılmış kolu, kopuntu” anlamıyla bir topluluğa atıfta bulunan diaspora kavramının ayrı bir topluluğa, Yahudilere işaret eden diğer bir anlamı da mevcuttur. Benzer şekilde kavram, 16.yy’dan itibaren Afrika’dan gerçekleşen göçlerle başlayan trans-Atlantik köle ticareti sonucu meydana gelen toplulukların tanımlanmasında da kullanılmaktadır.⁵⁴

Diaspora, Türk Dil Kurumunun çevrim içi sözlüğünde; Yahudi toplumunun yaşamış olduğu Babil Sürgünü, bir bölgeden ya da bir ülkeden göç eden bir grup insan, köle ticareti döneminde çeşitli ülkelere dağılan Afrikalılar ve hâkim bir dini grubun

⁵² Safran, W. (1991), *Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return*. Diaspora: A journal of transnational studies, 1(1), s.85.

⁵³ Dufoix S. (2014), *Diasporalar*, İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları, çev: Işık Ergüden, s.14

⁵⁴ Cohen R. (1996), *Diasporas And The State: From Victims To Challengers*, International Affairs, 72 (3), s.507

yaşadığı bir ülkede azınlık olarak yaşayan herhangi bir dini grup anlamlarına gelmektedir.⁵⁵

Günümüzdeki anlamı itibariyle çok daha esnek ve geniş bir kullanıma sahip olan ve dini anlamından ziyade etno-kültürel anlamıyla ön plana çıkan diaspora kavramının sınırları üzerine tartışmalar devam etmektedir. Bu dönemde, farklı diaspora türleri kabul görürken, diasporanın anlamının sınırlandırılarak belirli bir kavramsal çerçevenin oturtulması fikrini savunanlar da mevcuttur.

Bu aşamada, diaspora kavramının etimolojik kökenine değinmek de faydalı olacaktır. Antik ve modernite öncesi dönemden itibaren kullanılmaya başlanan diaspora kavramı, Yunanca dia ve sporos kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelmiştir ve basit anlamıyla “sağa sola dağılmak, saçılmak” olarak ifade edilmektedir. Kavramın kökenini “saçılma” anlamına gelen diaspeirein kelimesine dayandıran görüşler de mevcuttur.⁵⁶ Kelimenin kullanımının ilk dönemlerde, Yahudilerin Babil Sürgünü dolayısıyla yaşadıkları bölgeyi terk etmelerine atıf yapması dolayısıyla, dini bir anlama sahip olduğu belirtilmektedir.⁵⁷

Stéphane Dufoix, kavramın fiil hâliyle ilk defa M.Ö. 5.yy’da Sofokles, Herodot ve Tukidides tarafından kullanıldığını ancak bugünkü anlamıyla ilk kullanımının İskenderiye’de Yahudi din adamları tarafından gerçekleştiğini ve bunun M.Ö. 3.yy’a denk geldiğini belirtmiştir. Dufoix’ya göre, daha sonra Hristiyan din adamları, yine dini bir söylemin aracı olarak “ödünç aldıktan” sonra kavram, tekrar Yahudilerle sınırlı bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır.⁵⁸

Gabriel Sheffer de diaspora sözcüğünün ilk olarak Eski Ahit’teki Tesniye kitabında Yahudilere yönelik bir ifadeyle, “*Dünyanın tüm krallıklarında bir diaspora olacaksınız*”, ortaya çıktığını belirtmektedir. Yazar, benzer şekilde, Tukidides’in Peloponnessos Savaşları Tarihi kitabına da atıfta bulunmakta ve kavramın Yunanlarca da kullanıldığını vurgulamaktadır.⁵⁹

⁵⁵ İnternet: Türk Dil Kurumu Web: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 21.03.2022 tarihinde alınmıştır.

⁵⁶ Yıldız F.(2013), Diaspora Kavramı: Tarihçe, Gelişme ve Tartışmalar, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Bahar (18), s.289

⁵⁷ Safran, a.g.e., s.17

⁵⁸ Dufoix, a.g.e., s.33

⁵⁹ Sheffer, G. (2003). Diaspora Politics: At home abroad. Cambridge University Press, s.58.

Diaspora kavramını klasik anlamıyla tanımlayan söz konusu anlatı, diaspora oluşum sürecini travmatik olaylar silsilesine ki Yahudi toplumunun yaşadığı süreçler bunun apaçık bir örneği olarak gösterilir, terk edilen anavatana geri dönüşe dair inanca ve diasporayı meydana getiren toplumu bir arada tutan ortak kimlik bilincine güçlü şekilde vurgu yapar.⁶⁰

Öte yandan, Cohen de Yahudi toplumunun yaşamış olduğu travmatik olayları küçümsemez ve fakat ona göre, büyük bir kitlesel göçe neden olan köle ticareti sonucu oluşan Afrika diasporası, 6.yy’da gerçekleşen sürgünle ve 1915 yılında, savaş şartlarının ortaya çıkardığı zorunlu nedenlere bağlı olarak tehciye tâbi tutularak kitlesel göçler yaşayan Ermeni diasporası, 1845-1852 yıllarında zor şartlar nedeniyle kitlesel göçler yaşayan İrlanda diasporası ve 14 Mayıs 1948 tarihinde İsrail devletinin kuruluşuyla beraber kitlesel olarak komşu ülkeler başta olmak üzere dünyaya dağılan Filistin diasporası, kendi travmatik tarihini ve diaspora anlatısını “kurban diasporalar” olarak şekillendirme noktasında Yahudilerden farksızdır.⁶¹

Cohen’e göre söz konusu travmaları güçlü bir şekilde ortak hafızalarında yaşatan klasik diasporalar, anavatana dönüş ve/veya anavatanın ihyası hedeflerini de aktif bir şekilde yaşatmak konusunda bilinçlidirler. Yahudi, Ermeni, İrlanda ve Filistin diasporalarını “prototip diasporalar” olarak tanımlayan yazar, tarihsel olarak bu toplumlar üzerinde iz bırakan olayların aynı zamanda onları şekillendirdiğini ve ifade etmektedir. Cohen için, gönüllü göçleri de kapsayan diğer diaspora özelliklerini de barındırmaları mümkün olan “prototip diasporalar”, tarihin belirli dönemlerinde yaşadıkları travmatik olaylar sonucu dağılmış olma ve anavatana dair ortak hafızayı yeniden üretmeleri bakımından ayrılmaktadırlar.⁶²

Dufoix, diaspora kavramının 1950’li yıllara kadar dini anlamıyla kullanıldığını vurgulamakta ve bunun tek istisnası olarak Simon Dubnov’un kavramsallaştırmasını göstermektedir.⁶³ Dubnov, 1931 yılında yayımlanan Sosyal Bilimler Ansiklopedisi adlı çalışmada diaspora maddesini yazmış ve diaspora kavramının kullanımının Yahudilerle ve Yahudi tarihiyle kısıtlanmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir.

⁶⁰ Sağlam E.(2020), Diaspora Politikalarına Yönelik Çağdaş Kuramsal Yaklaşımlar ve Türk Diaspora Politikası, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Cilt 16, Sayı 27, Temmuz 2020, s. 749

⁶¹ Cohen, a.g.e. s.5

⁶² A.g.e. s.6

⁶³ Dufoix, A.g.e. s.26

Bu anlamda, Ermenileri diasporanın tipik örneği olarak niteleyen yazar, Ermenilerin çoğunun “ulusal sınırları” dışında yaşadığı tezinden hareketle onları bu şekilde tanımlamıştır.⁶⁴

Diasporayı Dubnov’a benzer bir şekilde ele alan Robert Park da 1939 yılında kavramı klasik anlamının ötesinde bir anlayışla Asya kökenli 15 milyondan fazla insanı da dâhil ederek kullanmıştır.⁶⁵ Kavramın esnek kullanımı 1960’lı yıllardan itibaren daha net bir şekilde ortaya çıkarken, 1960’lı yılların sonunda ticaret diasporası kavramının ortaya atılmasının ve kabul görmesinin önemi büyüktür.

Aynı zamanda, 1968 yılında Fransız Le Monde gazetesinin “Çek diasporası” ifadesini kullanması da bir kırılma olarak değerlendirilmektedir. 20.yy’ın ortalarında yaşanan bu gelişmelerin diaspora kavramının etnik bir anlam içerecek şekilde kullanımının yaygınlaşmasına katkıda bulunduğunu ve dini kullanımı sınırladığını belirtebiliriz. Öte yandan, 19.yy’a kadar diaspora kavramı, Yunanca dışındaki dillerde nadiren kullanılmıştır.⁶⁶

Cohen, diaspora kavramının kullanımın 1960’lar ve 1970’lerden itibaren, Yahudileri kapsayan klasik anlamının dışına çıkarak Afrika, Ermeni ve İrlanda diasporalarını kapsayacak şekilde genişlediğini ifade etmektedir. Ona göre, söz konusu gruplardan sonra Filistinliler de tarihsel anlatı üzerinde mutabakat olmasa da sonradan bu gruplarla birlikte düşünülmüştür.⁶⁷

Cohen’in Yahudilerden sonra diaspora olarak tanımlanan gruplar yönelik olarak yaptığı tanımda öne çıkan unsurlar; tıpkı Yahudi diasporasını oluşturan süreçte olduğu gibi, dağılma süreçlerine yol açan travmatik bir olayın tasavvuru ve travma sürecine neden olduğu düşünülen aktörlerin yol açtığı kurban olma deneyimidir.⁶⁸ Bu görüşe göre, tarihin farklı dönemlerinde yaşanan olayların ve birbirlerinden çok farklı şartların meydana getirmiş olduğu toplumların (en azından yukarıda anılan örnekler özelinde) diasporalaşma süreçlerinin ortak yanı, yine kendilerine özgü felaketler dönemlerinin varlığı olmuştur.

⁶⁴ The Nature of Race Relations, Race Relations and the Race Problem içinde, ed. Coopland L. vd. (1938) Durham NC: Duke University Press, s.28 aktaran Dufoix, a.g.e. s.30

⁶⁵ Dufoix, a.g.e. s.29

⁶⁶ A.g.e. s.26

⁶⁷ Cohen, a.g.e. s.2

⁶⁸ A.g.e.

Cohen, modern diaspora çalışmalarının başlangıcı olarak nitelendirdiği çalışmalar arasında William Safran'ın 1991 tarihli “Modern Toplumlarda Diaspora: Anavatan ve Dönüş Mitleri” adlı çalışmasını ön plana çıkarmaktadır. Ona göre bu çalışma, diaspora kavramını anlamsız tartışmalardan uzak tutmasının yanı sıra, sosyal bilimler bağlamında kavrama bilimsel bir çerçeve de çizmiştir.⁶⁹ Safran, klasik diasporalar olarak bilinen ve yukarıda da zikredilen diasporalara ek olarak; Almanya'daki Türk diasporası, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Küba ve Meksika diasporaları, Fransa'daki Mağrip diasporaları, İngiltere'deki Pakistan diasporası gibi anavatanı dışında yaşayan birçok topluluğu da diaspora çalışmasına dâhil etmiştir.⁷⁰

Dufoix, 1986 yılında, İsrailli siyaset bilimci Gabriel Sheffer'in editörlüğünde “Modern Diasporas in International Politics” adlı kitabın yayımlanmasının da önemli bir dönüm noktası olduğunu ve kitabın diasporalara yaklaşım tarzının karşılaştırmalı perspektif üzerinden temellendiğini ifade etmiştir. Buna göre artık Yahudi, Ermeni Türk, Filistinli, Çin, Hint diasporası ifadelerinin kullanılması kavramın modern anlamını karşılamaktadır.

Sheffer kavramın kullanımının oldukça genişlediğini belirterek, çeşitli ideolojilere bağlı ulus-ötesi gruplar (komünistler gibi), Samuel Huntington'ın Medeniyetler Çatışması adlı kitabına atfen “medeniyetler çatışması grupları”, dünyanın çeşitli bölgelerine dağılan Müslümanlar, Fransızca veya İspanyolca konuşan herkes vb. birçok farklı grup için kullanılmaya başlandığını söylemektedir.⁷¹

Dufoix, tüm bu tartışmaları aktarmasının yanı sıra kendi diaspora tanımını da şu şekilde yapmaktadır: Doğduğu- ya da kökeni olan veya referans gösterilen-yurdundan uzakta, birçok yabancı yurttan yaşayan ulusal, etnik ya da dini topluluk; hatta tek bir ülkede yaşayan “yerli olmayan” kültürel grup.⁷²

Safran, önceleri sadece Yahudi toplumu için kullanılan diaspora kavramının, sosyal bilimlerdeki herhangi bir kavram gibi, açıklayıcı/genellemeci bir mahiyete olabilmesi için tek bir örnekten fazlasına ihtiyaç duyduğunu vurgulamaktadır. Özellikle küreselleşme sürecinin etkisi ve kimliklerin artan önemi göz önünde bulundurulduğunda, Safran'ın altını çizdiği örnek ihtiyacının oldukça fazla şekilde

⁶⁹ A.g.e. s.14

⁷⁰ Safran, a.g.e. s.86

⁷¹ A.g.e.

⁷² Dufoix, a.g.e. s.30

karşılandığı ve hatta Safran'ın ve benzer görüşe sahip diğer düşünürlerin diasporayı konumlandığı sınırların daha da aşındırılarak bunların dışına çıkıldığı söylenebilir.⁷³

Diaspora üzerine çalışmalarıyla bilinen bir başka isim Cohen de Safran'ın yaklaşımını benimserken, diaspora toplumlarının sahip olması beklenen ortak etnisite bilincini ve geri dönüş ihtimalini de vurgulamaktadır. Öte yandan, Cohen'e göre, anavatanı dağılmanın tek sebebi, göçe zorlayan bir baskı ortamı olmak zorunda değildir; ekonomik ve kolonyalist nedenlerle de insanların göç etmeleri mümkündür. Cohen, diaspora mensuplarının diğer ülkelerde yaşayan diaspora üyelerine karşı iyi duygular içerisinde olmasının da bir diaspora toplumunun oluşmasındaki rolünü önemsemektedir.⁷⁴

Safran ve Cohen gibi isimlerin klasik olarak nitelenen yaklaşımları, diasporanın günümüzdeki esnek anlamından oldukça uzak, daha katı sınırları olan yaklaşımlardır. Özellikle 1980 sonrası süreçte diaspora kavramının birçok “katı özelliğinin” aşıldığı ve farklı modeller üzerinden yaklaşım geliştirildiği görülmektedir.

Post-modern anlamıyla bir diaspora; mekânsal sınırlardan ibaret olmak, geri dönüş mitine sahip olmak, kriz dönemi göçlerinin veya hatta sürgünlerinin ürünü olmak zorunda değildir. Elbette bu ve benzeri süreçlerin meydana getirdiği durumlar mevcudiyetini korumakta ve diasporaları oluşturmaya/varlıklarını sürdürmelerine katkıda bulunmaya devam etmektedir. Ancak diaspora kavramı artık çok daha geniş bir kullanım alanına sahip bir durumdadır.

Günümüz diasporaları, ademimerkeziyetçiliğin yol açtığı, Stephane Dufoix'nın ifadeleriyle “yersizyurtsulaşmanın” ve “kökensizliğin” bir tezahürü olarak bugünkü durumda dar kalıpları içerisinde çıkarılması elzem bir konuma ulaşmış haldedir. Dolayısıyla diasporalar nezdinde de çeşitlilik durumu varlığını güçlendirmektedir.

2.2.1. Diaspora Türleri

Güncel anlamıyla diasporaların oluşumları farklı motivasyonlarla ve tarihsel süreçte kendilerine özgü gelişmelerle meydana gelmektedir. Buna mukabil, diaspora biçimlerini çeşitli yönlerden kategorize etme ve belirli ortak yönlerini tespit etmeye

⁷³ Safran, a.g.e. s. 90

⁷⁴ Cohen, a.g.e. s. 19

yönelik çabalar da mevcuttur. Bu kısımda, diasporaların sınıflandırılmasına ilişkin farklı yaklaşımlara değinilecektir.

Dufoix, diasporaların tanımlanmasında ve sınıflandırılmasında temel olarak üç tür tanımın altını çizmektedir: Açık tanımlar, kategorik tanımlar ve tezat barındıran tanımlar.⁷⁵ Açık tanımlar, çok sayıda örneği içine alan ve Armstrong tarafından bir politik topluluk içerisindeki tüm etnik azınlıklar olarak ifade edilen geniş bir kavramsallaştırma biçimidir.⁷⁶ Bu tanıma Sheffer, köken ülkeye bağların sürdürülmesini de eklemiştir.⁷⁷

Kategorik tanımlar, bir grubu diaspora olarak tanımlamak için kesinlikle bulunması gereken özellikleri içermektedir. Bu tanımlamayı yapan yazarlar arasında belirli yaklaşım farklılıkları ve kriterler anlamında ayrışmalar olsa da temel olarak mutabık kalınan özelliklere göre diasporaların kurban diasporalar, emek diasporaları, ticaret diasporaları, kültürel diasporalar ve imparatorluk diasporaları gibi kategorilere ayrılmaları da mümkün olmuştur.⁷⁸

Dufoix tezat barındıran tanımların diasporayı, post-modern düşüncenin düşünceyle bağdaştırarak, diasporayı farklılıkların bir arada oluşu, melezlik, heterojen toplum anlayışı gibi kavramlar üzerinden anladığını ve bu anlamıyla ana yurda dönüş isteği gibi ortak fikirleri reddettiğini açıklamaktadır. Buna göre, Yahudilerin bir devlet kurduktan sonra eve dönmeleri, aslında diasporalarını reddetmelerinden öte bir şey olmamaktadır.

Robin Cohen, kurban diasporalar (Yahudiler, Filistinliler, İrlandalılar, Afrikalılar ve Ermeniler olmak üzere), emek ve imparatorluk diasporaları (İngilizler, Hollandalılar, İtalyanlar, Fransızlar ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkler gibi), ticaret diasporaları (Çinliler ve Lübnanlılar) ve yersizyurtsuzlaşmış/kültürel/post-kolonyal diasporalar olmak üzere bir ayrıma gitmektedir.⁷⁹

Sheffer, diasporaları tarihsel ve modern diasporalar olarak ikiye ayırmaktadır. Ona göre Yahudi, Ermeni ve Yunan diasporaları tarihsel diasporaları meydana getirirken, günümüzde çeşitli sebeplere bağlı olarak dünyanın farklı bölgelerine dağılan ve

⁷⁵ Dufoix, a.g.e. s.58

⁷⁶ Armstrong, J. A. (1976). Mobilized and Proletarian Diasporas, American Political Science Review, 70(2), s.401

⁷⁷ Sheffer, a.g.e. s.24

⁷⁸ Dufoix, a.g.e. s.31

⁷⁹ Cohen, a.g.e. s.11

anavatanlarıyla bağlarını bir şekilde sürdüren etnik-azınlık gruplar ise modern diasporaları oluşturmaktadır.⁸⁰

Michele Reis'in diaspora türleri arasında yaptığı ayırım ise tarihsel süreci baz almakta ve kronolojik bir ayırma gitmektedir. Buna göre, klasik dönem diasporaları (Yahudiler ve Yunanlar), modern dönem diasporaları (kölelik ve kolonyal dönemi içeren ve 1945'e kadar uzanan dönemdeki diasporaları) ve Çağdaş Dönem Diasporaları olmak üzere temel olarak üç tarihsel dönem mevcuttur.⁸¹

Diaspora çalışmalarına ilişkin literatürde başkaca ayrımlara da gidilmiştir ve kavrama ilişkin günümüzde de tartışmaların devam ettiği göz önüne alındığında tartışmaların süreceği açıktır. Öte yandan, diasporaların sınıflandırılmasında kullanılan tipolojiler de kesinlik içermemektedir. Cohen, bu bağlamda Max Weber'in ideal tip kullanımına atıf yaparak diasporaları tanımlamak üzere belirli soyutlamalara başvurulabileceğini ve ideal tip olarak nitelenen diaspora tanımlarından belirli sapmaların olağan karşılanması gerektiğini vurgulamaktadır. Ona göre bu gayet normaldir, çünkü kendi ifadesiyle "ideal olan sorgular ve bozar".⁸²

Özetle, diasporaları sınıflandırmak için kullanılan belirli kriterler zamanla değişmekte ve birbirleriyle iç içe geçebilmektedir. Örneğin Yahudi diasporası hem bir kurban diaspora hem iş gücü diasporası hem de kültürel bir diaspora olarak değerlendirilmektedir.⁸³

2.2.2. Uluslararası İlişkiler Aktörlerinin Diaspora Politikaları

Diaspora kavramı, günümüzde önemini giderek arttıran ve 1972 yılında Arnold Toynbee'nin işaret ettiği "dünya diasporaları geleceğin dalgasıdır" şeklindeki görüşü birçok bakımdan haklı çıkaran bir olgudur.⁸⁴ Aynı zamanda diasporalar, küreselleşme, çokkültürlülük, çifte vatandaşlık, ulus-aşırılık, entegrasyon gibi yaklaşımları ve politikaların doğrudan konusu durumdadır. Bu bakımdan, diasporaların yaşadıkları ülkelerle ilişkileri de giderek önem kazanmakta ve değişime uğramaktadır. Bununla birlikte, göç eden insanların, gruplar ya da tümüyle toplum hâlinde, köken ülkeleriyle bağlarının kopmasının mümkün olmadığı ve teknolojinin

⁸⁰ Sheffer, a.g.e. s.25

⁸¹ Reis R.(2004), Theorizing Diaspora: Perspectives on Classical ad Contemporary Diaspora, International Migration, V. 42 (2), s.47

⁸² Cohen, a.g.e. s. 237

⁸³ A.g.e.

⁸⁴ Toynbee A.(1972), A study of History, Oxford, Oxford University Press, s.66

de yardımıyla insanların çok kültürlülüğü hayatlarında daha kolay pratiğe döktükleri ortadadır.⁸⁵

Tarihsel süreçteki anlamının ve potansiyelinin ötesine geçerek uluslararası ilişkilerde çok daha önemli bir aktör haline gelen diasporalara yönelik olarak günümüzde hem klasik anlamıyla anavatan devletlerin hem de mukim devletlerin yaklaşımları değişmekte ve çeşitlenmektedir. Devletlerin, egemen oldukları toprakların ötesinde yaşayan diasporalarına sosyal, ekonomik, kültürel vd. yönlerden katkıları ve onlardan beklentileri artmaktadır. Yanı sıra, mukim devletlerin, kendi ülkelerinde yaşayan diasporalara yönelik politikaları da iç siyasetin ve uluslararası ilişkilerin önemli bir alanı olmaya devam etmektedir.

Diasporaların, bulundukları ülkenin siyasetine ve sivil toplumuna etki edebilmedeki başarıları da oldukça önemlidir. Bu anlamdaki etkinlikleri, anavatan devletlerin, mukim ülkeler üzerindeki lobicilik gücünü de arttırmaktadır. Farklı bir kültüre ve topluma uyum sağlarken iki-kültürlülüğü koruma anlamında entegrasyon ve göç edilen yerin kültürün baskın çıkmasıyla meydana gelen asimilasyon gibi kavramlar da söz konusu süreçlere dair tartışılmaktadır. Sheffer'in bir diaspora ile ev sahibi ülke arasındaki sınırların en önemlisinin diasporaların yaşadığı bölgeleri, semtleri vs. içeren fiziksel veya coğrafi sınırlardan ziyade kültürel ve psikolojik sınırları olduğu vurgusu da önemlidir.⁸⁶

Benzer şekilde, özellikle 20.yy'dan itibaren sayıları artmaya başlayan ve günümüzde uluslararası ilişkilerin temel aktörlerinden birisi niteliğinde olan uluslararası örgütlerin de diasporalara yönelik politikalarının da dönüşmeye devam ettiği görülmektedir. Bunda diasporaların artan fonksiyonları, anavatanlarında ayrı hareket edebilme kapasitelerinin gelişmesi gibi faktörlerin etkili olduğu ifade edilmelidir.⁸⁷

Devletler ve diğer uluslararası ilişkiler aktörlerinin ekonomik, siyasi, hukuki, kültürel vb. politikaları diasporaların dönüşümünden etkilenmekte ve karar alıcılar diasporalara, eskiden olduğundan daha özenli yaklaşmaktadırlar. Böylelikle, diaspora

⁸⁵ Vertovec S. (2005), The Political Importance of Diasporas, Centre on Migration, Policy and Society Working Paper No. 13, University of Oxford, s.4

⁸⁶ Sheffer, a.g.e. s.145

⁸⁷ Yossi S. and Barth A. (2003), Diasporas and International Relations Theory, *International Organization* 57, s.453

kavramının geçirdiği değişimler ve tartışmalar sadece akademik bir uğraş ve tartışma alanı olmaktan çıkarak somut düzeyde karşılık bulmaktadır.⁸⁸

2.3. Çokkültürlülük ve Çokkültürlülük Politikaları

Günümüzde çoğu ülkede kültürel bakımdan bir çeşitlilik hâli mevcuttur. Birçok ülkede kültürel açıdan farklı toplumlar bir arada yaşamaktadır. Söz konusu ülkelerin içerisinde çok fazla etnik, dini, kültürel gruplar bulunmakta ve birçok ülkede çokkültürlü bir yapı ve bir arada yaşama tecrübesi ortaya çıkmaktadır. Geçmişte imparatorluk sınırları içerisinde yaşanan ve farklı siyasal/sosyal kuralları üzerinden edinilen bu tecrübe günümüzde bu kez ulus devletler içerisinde ve yine kendine özgü kurallarla yaşanmaktadır.

Söz konusu göç hareketlilikleri sonucunda bir arada yaşama deneyimlerinde köklü değişiklikler gerçekleşmiş ve çeşitliliğin yönetilmesi devletler açısından önemli bir gündem hâline gelmiştir. Farklılıkların yol açtığı sorunlara karşı uyum içerisinde yaşayabilmek adına çeşitli politika önerileri geliştirilmiştir.⁸⁹ Bu doğrultuda ortaya çıkan kavramlardan birisi de “çokkültürlülük” kavramıdır. Çokkültürlülük, ayrı etnik ve dini grupların bir arada yaşamasını ifade eden bir tasarım olarak tanımlanmaktadır.⁹⁰ Bir diğer bakış açısıyla çokkültürlülük, çoğunluk kültürleriyle azınlık kültürleri arasındaki muhtemel gerilimleri düzenlemek üzere verilen bir çabanın ürünüdür. Parekh’e göre çokkültürlü bir toplum, iki veya daha çok sayıda kültürel topluluğu içinde barındıran toplumdur.⁹¹

Çokkültürlülük politikalarının benimsendiği bir modelde kültürel unsurların kabul edilmesinin yanında onlara siyasal ve toplumsal düzeyde temsil ile yeniden üretim olanağı ve herhangi bir ayrımcılığa uğramayacaklarının hukuki teminatının verilmesi ön görülmektedir.⁹² Öte yandan çokkültürlülük bir politika biçimi olmasının yanında

⁸⁸ Rey Koslowski, (ed).. International Migration and the Globalization of Domestic Politics, London and New York: 2003, s.124

⁸⁹ Kılıç S. (2021), Çokkültürlülük ve Toplumsal Entegrasyon Açısından Almanya’da Yaşayan Göçmen Türklerin Sorunları, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2021, s.47

⁹⁰ Gutmann A. (1994), Multiculturalism, New York: Princeton University Press. Princeton, 1994, s.33.

⁹¹ Parekh, B. (2006), Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory, Palgrave Macmillan, Basingstoke, England, 2006. s.56

⁹² Kılıç, a.g.e. s.49

farklı toplumların bir arada yaşamasına dair bir fikir olarak da tanımlanabilmektedir.⁹³

Çokkültürlülüğün ortaya çıkışı birbirinden farklı yollarla olabilmektedir. Ülkelerin işgal edilmesi yoluyla görece homojen olan bir yapının çokkültürlü bir hâl alması, geçmiş dönemde yaşanan sömürge deneyiminin bir parçası olarak farklı etnik yapıların bir arada bulunması ve yukarıda da ifade edildiği üzere özellikle günümüzde yaygın olarak gerçekleşen gönüllü göç gibi faktörler bu bakımdan örnek olarak verilebilir.⁹⁴ Çokkültürlü toplumsal yapı bir kez ortaya çıktıktan sonra ev sahibi ülkelerin politikaları da kendine özgü olarak gelişmektedir.

Çokkültürlülük yaklaşımının merkezinde, her topluluğa ve toplumu bir arada var eden kültürel değerlerine yönelik bir kabul, onları mevcut halleriyle tanıma ve karşılıklı saygı kavramının bulunmaktadır.⁹⁵ Çokkültürlülük, özellikle İkinci Dünya Savaşına giden yolda önemli bir role sahip olan etnik aşırıcılığın ve ırklar arasında oluşturulmak istenen hiyerarşik ilişkinin aksine kültürel aidiyetlerin birbirleri üzerinde herhangi bir üstünlük kurmasının mümkün olamayacağını destekleyen bir yaklaşım olmuştur. Bu yönüyle, kendisinden önceki döneme bir meydan okuma olarak tanımlanmaktadır.⁹⁶ Buna mukabil, uygulamalara ilişkin çeşitli eleştirilere getirilmiştir, bunlar değinilecektir.

Çokkültürlülük kavramının ortaya çıkışına ilişkin, II. Dünya Savaşı sonrası dönem işaret edilmektedir. Özellikle Batılı ülkelerde ortaya çıkan kültürel farklılıklar için bu yönde politikalar geliştirilmiştir. Çokkültürlülük politikaları ilk olarak Kanada tarafından uygulanmıştır. 1971 yılında Başbakan Pierre Trudeau hükümeti tarafından uygulanmaya başlanan politikalar, Vatandaşlık ve Çokkültürlülük Bakanlığı kurularak kurumsal bir boyut kazanmıştır. Kanada'nın bu yöndeki politikaları, Avrupa ülkelerini de etkilemiş ve benzer uygulamalar bu ülkelerde de başlamıştır.⁹⁷

⁹³ Joppke C.(1996), Multiculturalism and Immigration: A Comparison of the United States, Germany, and Great Britain, *Theory and Society*, 25, no. 4: p. 470.

⁹⁴ Singh G.(2003), Multiculturalism and Political Integration in Modern Nation-States, *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, Vol. 5, No. 1, 2003, s.17

⁹⁵ Kymlica W.(2020), Çokkültürlü Yurttaşlık Azınlık Haklarının Liberal Teorisi, çev: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s.37

⁹⁶ Muchowiecka L. (2013), The End of Multiculturalism? Immigration and Integration in Germany and the United Kingdom. *Inquiries Journal/Student Pulse* 5 (06), 2013, s.24 Web: <http://www.inquiriesjournal.com/a?id=735> adresinden 23.08.2022 tarihinde alınmıştır.

⁹⁷ Kılıç, a.g.e. s.48

Uygulamada her ülkenin siyasal, sosyal ve diğer birçok bakımdan kendine özgü şartları nedeniyle farklı şekilde yansıma bulan çokkültürlülük politikalarının ortak kimi uygulamaları da mevcuttur. Sözelimi, azınlık halkın örgütlendiği sivil toplum kuruluşlarının kurulması ve aktif olmalarının desteklenmesi, eğitim alanında verilen destekler (okul müfredatında farklı kültürlere ilişkin bilgilerin yeni nesillere aktarılması ve göçmen toplumlar için okullar kurulması yahut göçmenlerin kendi okullarını kurmalarına izin verilmesi gibi), ayrımcılığa karşı yasal düzenlemelerle güvence verilmesi, ibadet yerlerinin kurulmasına ve dini pratiklerin sürdürülmesine destek gibi inanç özgürlüğüne yönelik adımlar bu anlamda örnek olarak verilebilir.⁹⁸

Çokkültürlülük, birçok ülkede olumlu sonuçlar verdiği gibi değişen koşullarla birlikte sorgulanan bir yaklaşım hâline de gelmiştir. Yukarıda bahsedilen göç dalgalarından sonra, göç süreçleri birçok yönüyle ülkeleri etkilemiş ve çeşitli sonuçlara yol açmıştır. Bu bağlamda, vatandaşlık, ulus ve sosyal uyum kavramlar yeniden sorgulanmaya başlanmıştır. Yoğun olarak göç alan ülkelerde çok kültürlülük fikrine ve bu yöndeki politikalara ilişkin destek bir yana kuşku da ortaya çıkmıştır. ABD, Kanada ve Avustralya gibi modern neo-liberal devletler dışında kıta Avrupası'nda da bu politikaların sorgulandığı, daha az destek aldığı ve söz konusu desteğin göçmen gruplara ve etnik azınlıklara yönelik olarak giderek olumsuz bir bakış açısına dönüştüğü bir süreç oluşmuştur.⁹⁹

Göç alan ülkelerde görülen işsizlik, ayrımcılık, yoksulluk, terör saldırıları gibi sorunlara gerekçe olarak göçmenler gösterilmekte ve çok kültürlülük politikaları tepki görmektedir. Bir arada yaşama deneyimi kapsamında elde edilen başarılar ve oluşturulan ortak bilince karşı günümüzde, dini, kültürel, siyasal ve sosyal haklar başta olmak üzere bir dizi mesele de söz konusu tecrübenin başka bir yönünü oluşturmaktadır.¹⁰⁰ Bu kapsamda ortaya çıkan talepler ve bu taleplere yönelik kimi olumsuz yaklaşımlar, sosyal uyum deneyimlerine karşı önemli bir sınama olarak gündeme gelmektedir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası süreçte ortaya çıkan etnik-kültürel temelli çatışmalar, bu doğrultudaki endişelerin artmasına yol açmış ve 1990 sonrası süreç, bu endişelerin yersiz olmadığı yorumlarına zemin hazırlamıştır.

⁹⁸ Muchowiecka, a.g.e. s.25

⁹⁹ A.g.e.

¹⁰⁰ Blommaert, J., & Verschueren, J. (2002). Debating diversity: Analysing the Discourse Of Tolerance. Routledge, s. 32

Çokkültürlülük yaklaşımı, farklı kimliklerden insanların birlikte yaşama deneyimlerini açıklama bağlamında kullanışlı olsa da günümüzün karmaşık toplumlarını açıklamada bir noktadan itibaren yetersiz görülmeye başlamıştır. Yalnızca teorik olarak değil, ev sahibi ülkelerin göçmen meselesine yaklaşımı bağlamında da bir sorgulamaya, hatta çokkültürlülük politikalarının yetersiz kaldığının itirafına kadar gidilmiştir. Yaklaşımın akademik çevrelerde ve siyasal alandaki karar alıcılar düzeyinde ortak bir tanımının ve pratik yansımasının oluşmaması buna yol açan bir neden olarak görülmektedir.¹⁰¹

Avrupa ülkelerinde çok kültürlülük politikalarının başarısız olduğu yönündeki kanaatin önemli göstergelerden birisi, ülkelerin liderlerinin yapmış olduğu açıklamalardır. Sözgelimi, dönemin Almanya Şansölyesi Angela Merkel, 16 Ekim 2010 tarihinde, ülkede artan göçmen tartışmaları üzerine yaptığı açıklamayla, “Almanya’da çok kültürlü bir toplum oluşturma girişimlerinin başarısız olduğunu”, vurgularken, o dönemki koalisyon ortağı Hristiyan Sosyal Birlik Başkanı Horst Seehofer de Merkel’in açıklamalarına destek vermiş ve “Çokkültürlülük ölmüştür” cümlesini kullanmıştır.¹⁰² Dönemin Birleşik Krallık Başbakanı David Cameron da 7 Şubat 2011 tarihinde Münih Güvenlik Konferansı’nda yaptığı açıklamada, çok kültürlülük politikalarının başarısız olduğunu, söz konusu politikaların farklı kültürlerin birbirlerinden kopuk yaşamlar sürmesini teşvik eder hale geldiğini ve ülkesinin daha güçlü bir ulusal kimliğe ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir.¹⁰³

Çokkültürlülük yaklaşımına yönelik eleştirilere bakıldığında; yaklaşımın, göçmenlerin ev sahibi toplumla ilişkilerini “çoğunluk ve azınlığın”, “onlar ile bizim”, “baskın olan ile baskın olmayanın” dikotomik ilişkisi üzerinden tanımlaması temel bir tartışma konusudur.¹⁰⁴ Çokkültürlü bir toplum doğası gereği, karışık ama bir türlü birleşemeyen ya da sınırlı şekilde etkileşim kuran, her grubun sadece kendi kültürüne, diline ve dinine ait olduğu ve ötesine geçemediği, yalnızca pratik fayda elde edilen etkileşimlere imkân tanınan, aynı siyasi birim içerisinde fiziksel olarak

¹⁰¹ Kılıç, a.g.e. s.51

¹⁰² İnternet: DW, Merkel: “Çok kültürlülük Başarısız”, <https://www.dw.com/tr/merkel-%C3%A7ok-k%C3%BClt%C3%BCrl%C3%BCl%C3%BCk-ba%C5%9Far%C4%B1s%C4%B1z/a-6120526> adresinden 19.06.2022 tarihinde alınmıştır.

¹⁰³ İnternet: BBC, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/02/110207_cameron adresinden 09.05.2022 tarihinde alınmıştır.

¹⁰⁴ Grzymala-Kazłowska A. ve Phillimore P. (2018), Introduction: rethinking integration. New perspectives on adaptation and settlement in the era of super-diversity, Journal of Ethnic and Migration Studies, 44:2, 2018, s.180

yan yana ama birbirlerinden uzak konumlarda yaşayan farklı kültürlerden insanları barındırmaktadır.¹⁰⁵ Günümüzün yoğun etkileşimli ve çok katmanlı dünyasında bunun çok ötesine geçildiği açıktır. Çokkültürlülük politikalarının sorgulandığı ve yeni yaklaşımların ortaya konduğu ülkelerdeki mevcut durumu açıklamak *kültürlerarasılık* ve *süper çeşitlilik* gibi yaklaşımlar geliştirilmiştir.

2.4. Kültürlerarasılık Yaklaşımı

Çokkültürlülük yaklaşımının ardından farklı kültürlerin uyum içerisinde bir arada yaşayabileceğini ön gören kültürlerarasılık yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım, Çokkültürlülüğün farklı kimlikleri ve kültürleri belirli kalıplar içerisinde değerlendiren anlayışının ötesine geçerek onları etkileşim ve dinamik bir süreç içerisinde kabul etmektedir. Zapata-Barrero'ya göre kültürlerarasılık, Avrupa'da mevcut bulunan çokkültürlülük ve asimilasyon fikirlerine yönelik memnuniyetsizliğin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kültürlerarasılık, farklılıklara değil, etkileşime odaklanmaktadır.¹⁰⁶

Çokkültürlülük ile kültürlerarasılık arasındaki temel fark, çokkültürlülük ulusal kimliğini temel alarak ona yönelik bir sorgulama ön görürken, kültürlerarasılık, farklı gruplar arasındaki etkileşimler ile coğrafi yakınlığı temel almakta ve yerelliğe vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla coğrafi yakınlığın kültürlerarası etkileşimi arttıracak beklentisi ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, Kastoryano, göçmen grupların Avrupa şehirlerinde belirli bölgelerde gettolaşmalarını ve buradan ortaya çıkan dinamikler sonucu gelişen gerginliklerin söz konusu beklentileri boşa çıkardığını vurgulamaktadır. Fransa'da göçmenlerin yoğun yaşadığı banliyöler, Berlin'deki Kreutzberg bölgesi ve Londra'da göçmen nüfusun yoğun olduğu bölgeleri bu anlamda örnek olarak vermektedir.¹⁰⁷

2006 yılı, özellikle Avrupa ülkeleri için kültürlerarasılık fikrinin benimsenmesi ve uygulamaları bakımından önemli bir tarihtir. 18 Aralık 2006 tarihinde, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi tarafından 2008 yılının “Avrupa Kültürlerarası Diyalog Yılı” olarak ilan edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda; ortak

¹⁰⁵ Muckowiecka, a.g.e. s. 26

¹⁰⁶ Zapata-Barrero R.(2017) Interculturalism in the post-multicultural debate: a defence. *Comparative Migration Studies*, 5(1),s.4

¹⁰⁷ Kastoryano R(2018), Multiculturalism and interculturalism: redefining nationhood and solidarity, *Comparative Migration Studies* 6.1 (2018): s.6.

programların düzenlenmesi, elçilerin görevlendirilmesi, proje çağrılarına çıkılması gibi faaliyetler gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. AB, farklı kültürlerin Avrupa sınırları içerisinde bir arada yaşama deneyiminin “Avrupa kimliğinin ve yurttaşlığının güçlendirilmesine” katkı sunduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁸

Kültürlerarasılık politikaları, Avrupa Birliği çalışmalarının yanı sıra, ülkelerde tekil olarak da uygulanma imkânı bulmuştur. Özellikle bir arada yaşama kültürünün temel değerlerinin eğitim yoluyla aktarılması, farklı toplumsal dinamiklerin hoşgörüyü benimsenmesi gibi teşviklerin yanı sıra, dezavantaj sahibi gruplara yönelik politikalar da gerçekleştirilmiştir.

2.5. Süper Çeşitlilik Yaklaşımı

Göç hareketlerinin dünya genelinde artmasıyla birlikte, kültürel olarak çeşitliliğin de yükselmesi, toplumsal değişimlerin hızlanması, toplumların birbirine bağılılıklarının artması gibi unsurlara, göçmenlerin ve göçmen davranışlarının çeşitlenmesi de eklenince klasik çokkültürlülük yaklaşımlarının ve politikalarının sorgulanması söz konusu olmuştur. Göçmen çeşitliliğinin içinde bulunduğumuz yüz yılda çok daha karmaşık bir görünüme sahip olduğu ve bunun da süper-çeşitlilik olarak kavramsallaştırılabileceği Vertovec tarafından ortaya atılmıştır.¹⁰⁹

Almanya’daki Max Planck Dini ve Etnik Çeşitlilik Araştırma Enstitüsü’nde çalışmalarını sürdüren Antropolog Steven Vertovec tarafından¹¹⁰ ortaya atılan yaklaşımın temel çıkış noktası mevcut süreçlerin sahip olduğu niteliksel durumdur. Buna göre; göç hareketleri bundan önceki dönemlerde de önemli bir olgu olarak birçok toplumu etkilese de günümüzün sanayileşmiş toplumlarını etkileyen çeşitlenme süreçleri, daha önce görülmemiş bir hızda, ölçekte ve yaygınlıktadır.¹¹¹ Vertovec, söz konusu karmaşık yapıyı anlamlandırabilmek ve ortaya çıkan farklılığı tanımlamak için yeni bir yaklaşımın zorunlu olduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda ortaya konulan süper-çeşitlilik kavramı, günümüzün karmaşık toplumlarında göçmen

¹⁰⁸ İnternet: Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, <https://www.avrupa.info.tr/tr/news/avrupa-kulturlerarasi-diyalog-yili-2008-5655> adresinden 09.07.2022 tarihinde alınmıştır.

¹⁰⁹ İnternet: BBC, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/4266102.stm, adresinden 02.06.2022 tarihinde alınmıştır.

¹¹⁰ Vertovec S. (2007), a.g.e. s.1025

¹¹¹ Meissner F. and Vertovec S. (2015), a.g.e. s.543

topluluklarının içinde bulunduğu çok boyutlu koşulları ve süreçleri dikkate almanın gerekliliğini savunmaktadır.¹¹²

Vertovec, Britanya toplumu ve özelde de Londra'daki sosyolojik yapı üzerinden gerçekleştirdiği çalışmada, göçmenlerle muhatap olan bir toplumda süper-çeşitlilik hâlinin oluşmasında bir dizi faktörün rol oynadığını ifade etmektedir. Söz konusu faktörleri; etnik köken, konuşulan diller, dini gelenek, bölgesel ve yerel kimlikler, kültürel değerler ve uygulamalar gibi özellikleri belirleyen menşe ülke, göç kanalı olarak tanımladığı sosyal ağlar, göçmenlerin sahip olduğu yasal statüler, eğitim geçmişinin belirleyici olduğu beşeri sermaye, istihdam imkânları, yerel koşullar, göçmenlerin hayatlarının başka yerlerdeki insanlarla bağlantılı olması anlamında ulusötesicilik ve ev sahibi ülke makamlarının ve yerel halkın göçmenlere yönelik varsayımları sonucu ortaya çıkan tepkileri olarak tanımlanmaktadır.¹¹³

Süper-çeşitlilik yaklaşımında, ev sahibi ülkeler tarafından uygulanan politikaların etkisini göz ardı etmeden, göçmenlerin kendi içerisindeki farklılıkların da uyum süreçlerinde etkili olduğu vurgulanmaktadır. Buna göre, farklı bir ülkede yaşama deneyimleri ve ülkelere uyum süreçleri gibi etkenlerin yanı sıra, göçmenlerin farklı doğası ve daha fazla çeşitlilik arz eden karakterleri de bu süreçleri etkilemektedir.¹¹⁴ Böylelikle süper-çeşitlilik yaklaşımı, kültürlerarasılık yaklaşımından farklı olarak grup içi dinamikleri de analize dâhil etmektedir.

Klasik yaklaşımlara göre neredeyse yegâne belirleyici olarak görülen etnik köken, daha karmaşık bir toplum fotoğrafı çeken süper-çeşitlilik yaklaşımında yerini “süper hareketlilik” sonucu ortaya çıkan çok daha fazla analiz birimine bırakmaktadır. Toplumsal grupları toptancı bir bakış açısıyla ele alan çok kültürlü yaklaşımlar tarafından ihmal edilen eğitim düzeyi, dil, cinsiyet, yasal statü ve mevcut toplumda kalış süresi gibi bireysel veya ortak olgular süper-çeşitlilik yaklaşımı tarafından sıklıkla vurgulanmaktadır.¹¹⁵ Vertovec, toplumsal süreçlerin açıklanmasının etnisiteye indirgenmesine karşı bakış açısının genişletilmesi ve farklı olguların da analize dâhil edilmesi gerektiğini savunmaktadır.¹¹⁶

¹¹² Vertovec, (2007) s. 1049

¹¹³ A.g.e.

¹¹⁴ Meissner ve Vertovec, a.g.e. s. 546

¹¹⁵ Kazlowska ve Phillimore, a.g.e. s. 180

¹¹⁶ Vertovec, (2007) s.1068

Vertovec'in Londra üzerinden geliştirdiği yaklaşım, daha sonra Geldorf tarafından Belçika ve Hollanda'yı¹¹⁷, Biehl tarafından Türkiye'yi,¹¹⁸ Bocconi tarafından İtalya'yı,¹¹⁹ Wiley tarafından ABD'yi,¹²⁰ Varis ve Yang tarafından Çin Halk Cumhuriyeti'ni¹²¹ ve yine Vertovec tarafından New York, Singapur ve Johannesburg'u¹²² açıklamak için kullanılmıştır. Kazłowska ve Phillimore'un da belirttiği gibi süper-çeşitlilik Londra'nın ötesine taşınırken, teorik olarak birçok farklı toplumu analiz edebilecek bir yaklaşım olarak kabul edilmiştir.¹²³

Süper-çeşitlilik yaklaşımı, günümüz toplumlarının karmaşık yapılarının incelenmesine ışık tutsa da göç çalışmalarında, etnik-ulusal yaklaşımların etkisinin daha baskın olmaya devam ettiği olduğu ifade etmektedir. Yaklaşıma yönelik yaygın bir eleştiri, süper çeşitliliğin sunmuş olduğu bakış açısı sonrası kabul edilen karmaşanın daha berrak hâle gelmesi için gereken daha geniş bir teorik açıklamanın ve açıklama için gerekli yöntemlerin geliştirilmesi gerektiği yönündedir.¹²⁴

Süper-çeşitlilik yaklaşımının ortaya koyduğu türden bir çeşitlilik, Avrupa'da yükselen aşırı sağ partilerin ve göçmenlere yönelik dışlayıcı söylemlerin arttığı bir ortamda ortaya çıkmaktadır.¹²⁵ Bir başka ifadeyle, göçmen grupların kendi imkânlarını genişletmesiyle ve farklı kimliklerde var olmasıyla birlikte onlara yönelik direnç de artmaktadır.

¹¹⁷ Geldorf, D. (2018). Superdiversity As a Lens To Understand Complexities, The Routledge Handbook Of Language And Superdiversity, Routledge. s.44

¹¹⁸ Biehl K.S. (2015), "Spatializing Diversities, Diversifying Spaces: Housing Experiences and Home Space Perceptions in a Migrant Hub of Istanbul." *Ethnic and Racial Studies*, 38 (4), s.597

¹¹⁹ Boccagni P. (2015), "(Super) Diversity and the Migration-Social Work Nexus: A New Lens on the Field of Access and Inclusion?" *Ethnic and Racial Studies*, 38 (4), s. 608–620.

¹²⁰ Wiley T. (2014), "Diversity, Super-Diversity, and Monolingual Language Ideology in the United States: Tolerance or Intolerance?" *Review of Research in Education*, 38 (1), s. 1–32.

¹²¹ Varis, P. and X. Wang. "Super-Diversity on the Internet: A Case from China.", 2011, *Diversities* 13 (2): 71–83.

¹²² Vertovec (2015), *Diversities Old and New*, London, Palgrave Macmillan, s.5.

¹²³ Kazłowska ve Phillimore, a.g.e. s.182

¹²⁴ A.g.e.

¹²⁵ A.g.e.

3. TÜRKİYE'DEN AVRUPA'YA İŞ GÜCÜ GÖÇÜ VE AVRUPALI TÜRKLER

Türkiye ile çeşitli Avrupa ülkeleri arasında, 1960'lı yıllarda iş gücü anlaşmaları imzalanmıştır. Böylece günümüzde sayıları milyonları bulan Türk vatandaşlarının Avrupa'ya göç süreci başlamıştır. Söz konusu sürecin başlaması, hem Avrupa ülkelerinin II. Dünya Savaşı sonrası başlayan üretim ve kalkınma adımları sonucu ortaya çıkan bir ihtiyaca cevap olmuş hem de Türkiye'nin iş gücü fazlasını yurt dışına göndererek istihdam sorununa bir nebze çözüm bulmasına olanak sağlamıştır.¹²⁶

Türkiye, 1960'lı yıllarda Avrupa ülkeleriyle birbiri ardına iş gücü anlaşmaları imzalamıştır. Bu kapsamda; Türkiye ile Federal Almanya Cumhuriyeti arasında 28 Ekim 1961, Avusturya ile 15 Mayıs 1964, Belçika ile 16 Temmuz 1964, Hollanda ile 19 Ağustos 1964, Fransa ile 8 Nisan 1965 tarihlerinde anlaşmaları imzalanmıştır.¹²⁷ Avustralya ile 1967 yıllarında imzalanan anlaşmalarla birlikte söz konusu ülkelere göç etmeye başlayan Türkler, Avrupa ülkelerinin kalkınma ihtiyacına cevap vermeye çalışmıştır. Günümüzde, Türk diasporasının önemli bir kısmı söz konusu iş gücü anlaşmalarıyla Avrupa ülkelerine yerleşen ve bu ülkelerdeki varlıklarını günümüze değin sürdürüp, artık 4. nesline ulaşan Avrupa'daki Türk vatandaşlarından oluşmaktadır. Bu bölümde öncelikle yurt dışındaki Türkler hakkında genel bilgiler verildikten sonra Avrupa'da Türklerin yoğun olarak yaşadığı Almanya, Fransa ve Avusturya'daki Türkler hakkında iş gücü anlaşmalarından bu yana gelişen sürece ve günümüze ilişkin bilgiler verilecektir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, güvenlik sorunlarını NATO'nun varlığı ile çözen ve yeniden inşa edilmeye başlanarak üretime hız veren ekonomik anlamda olarak yükselişe geçen Avrupa ülkeleri, emek-yoğun işlerde çalışmak üzere iş gücüne gereksinim duymuşlardır. İlk etapta Doğu Almanya'dan kaçan Almanlarla bu açığı kapatmak isteyen Almanya, daha sonraları Akdeniz ülkelerinden gelecek yeni iş

¹²⁶ Abadan-Unat N.(2006), Bitmeyen Göç. Konuk İşçilikten Ulus-ötesi Yurttaşlığa, İstanbul: Bilgi Üniversitesi, İstanbul, s.21.

¹²⁷ Türkiye, Avrupa ülkeleri dışında, Avustralya (1967), KKTC (1987), Katar (1986), Libya (1975), Ürdün (1983), Azerbaycan (2013) ile işgücü anlaşmaları ve Kuveyt (2008) ile iş gücü değişimi anlaşması imzalamıştır. Anlaşma metinlerine Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın internet sitesinden ulaşmak için: İnternet: İkili İşgücü Anlaşmaları, Web: <https://www.csgb.gov.tr/uigm/genel-bilgiler/ikili-ismucu-anlasmalari/> adresinden 03.06.2022 tarihinde alınmıştır.

gücü ile bu gereksinimini kapatmayı planlamıştır. Bu doğrultuda ilk başta İtalya sonraları İspanya, Portekiz, Yunanistan ve Türkiye’den gelen vasıflı-vasıfsız iş gücüyle istihdam sorununu aşmayı başarmıştır. İki savaşta da milyonlarca insan kaybeden Batı Avrupa devletleri, ülkelerini yeniden inşa etmek için ihtiyaç duyduğu iş gücünü ilk dönemde çevre ülkelerden karşılamaya çalışmıştır. Gerekli olan iş gücünün yetersiz olması sebebiyle toplu iş gücü göçlerini resmi olarak başlatmıştır.¹²⁸ Bu süreç zamanla Türkiye’yi de kapsar hâle gelmiştir.

İş gücü anlaşmalarının imzalanması, özellikle Avrupa ülkelerine göç sürecini yoğun şekilde arttırmıştır. Öyle ki 1961 yılında 42.989 olan yurt dışındaki Türk vatandaşı sayısı, seyahat hürriyetinin anayasal bir güvence hâline gelmesi ve söz konusu iş gücü antlaşmalarının etkisiyle, 10 yıl sonra 1971 yılında 468.096 olmuştur.¹²⁹

Federal Almanya ile ve diğer ülkelerle yapılan anlaşmalar Türkiye açısından “iş gücü fazlasının ihraç edilmesi, döviz açığının kapatılması ve işsizlik başta olmak üzere ekonomik sorunlara çözüm bulunması gibi hedefler doğrultusunda desteklenmiştir. Öyle ki Türk diasporası, ülkeye sağladığı döviz katkısı ile Türk dış ticaret açığının bazı yıllarda %60’ından fazlasını karşılar hâle gelmiştir. Bu oran, Avrupalı Türklerin yatırımlarını bulundukları ülkelerde daha fazla yapmaya başladığı 2000’li yıllardan itibaren giderek düşmüştür.¹³⁰

Avrupa ülkelerindeki ekonomik fırsatlardan yararlanmak ve maddi durumlarını geliştirmek, Türklerin Avrupa’ya göç sürecindeki temel motivasyon kaynakları olmuştur. Öte yandan, Türkiye’den Federal Almanya başta olmak üzere, yurt dışına gerçekleşen göçler, Türkiye’de 1950’li yıllarda yoğunluk kazanan köyden kente göç sürecinin bir devamı olarak da değerlendirilmektedir.¹³¹

Türkiye’den Avrupa’ya göç süreci içerisinde birçok güçlük barındırmıştır. Öyle ki sürecin başında Türk işçilerin kalıcılığı söz konusu olmamış ve misafir işçi

¹²⁸ Genel, M. G. (2014). Almanya'daki Türk Medyasının Yeni Medyaya Entegrasyon Biçimleri, *Electronic Turkish Studies*, 9(2). s. 39.

¹²⁹ Kirisci, K. (2007). Turkey: A Transformation from Emigration to Immigration. *Migration Information Center* 2003, November 23 İnternet: <http://www.migrationinformation.org/Profiles/display.cfm?ID=176> adresinden 10.11.2022 tarihinde alınmıştır.

¹³⁰ A.g.m.

¹³¹ Abadan-Unat, a.g.e. s.24

(gastarbeiter) olarak değerlendirilmişlerdir.¹³² Zaman ilerledikçe Avrupa'daki Türklerin göç tecrübesi, misafirlikten Avrupa'da kalıcı olma fikrinin ortaya çıkmasına ve bunun dördüncü nesle kadar aktarılması suretiyle pratiğe dökülmesine doğru değişime uğramıştır. İlk dönemde göç eden Türk işçilerin misafir işçi durumlarının, hem Türkiye hem de ilgili ülkeler nezdinde birçok yönden etkileri hissedilecek bir “kalıcılığa” dönüşmesinde Avrupa'daki işverenlerin yeni işçi alım maliyetlerine karşı mevcut işçilerle devam etme yönündeki isteklerinin de etkili olduğu belirtilmektedir. Benzer şekilde, Türk işçilerin de ekonomik hedeflerine kısa sürede ulaşamayacaklarını fark etmeleri de süreci kolaylaştırmıştır.¹³³

Göç eden Türkler için misafir ülkelerin toplumsal hayatına uyum sağlamak kolay olmamıştır, özellikle bu ülkelerde konuşulan dile birçoğu yabancı olan birinci nesil Türkler bu durumdan fazlasıyla etkilenmiş, bu engeli aşmak için çeşitli yollar aramışlardır. Birinci neslin karşılaşmış olduğu göç edilen ülkenin dilini bilmeme sorununun bir benzeri, bugün dördüncü nesil olarak adlandırılan Avrupalı Türk gençlerinin “anadillerinden uzaklaşmaları” olarak ortaya çıkmıştır.

1970'li yıllarda aile birleşimi imkânı tanınması, kurumsallaşma adımları ve 1980'li yıllardan itibaren mülk edinme yöntemiyle Avrupa'daki Türklerin kalıcılığı pekişmeye devam etmiştir. İki yıllık rotasyon ilkesi temel alınarak hazırlanan işçi sözleşmelerindeki bu ilke, fiili olarak uygulanmazken, Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerine Türk işçilerin göç süreci artarak devam etmiştir.¹³⁴

İlerleyen süreçte işçi göçlerinin yanı sıra, özellikle 12 Eylül 1980 darbesinden sonra siyasi nedenlerle Avrupa ülkelerine göç edenlerin sayısında belirgin bir artış yaşanmıştır. Böylece, Avrupa'daki Türk varlığı sadece misafir işçilerden müteşekkil kalmayıp ideolojik nedenlerle Türkiye'den göç edenler de Avrupalı Türkler arasında anılmaya başlanmıştır. 1980 yılında iltica talebiyle Türkiye'den ayrılanların sayısının 57 binden fazla olduğu düşünüldüğünde, 1980 darbesi sonrası ülkeden gidenlerin

¹³² Ulusoy E. (2015), *Ulus-Aşırı Siyasetin Bir Enstrümanı Olan Diasporanın İşlevselliği ve Türk Diasporasının İnşası*, Doktora Tezi, s. 182

¹³³ İçduygu A. (2013), Damla B. Aksel; *Turkish Migration Policies, Perceptions Journal of International Affairs*, Vol. 18, No. 3, s. 172.

¹³⁴ Abadan-Unat, a.g.e. s.35

oldukça kalabalık bir kitleye tekabül ettiği anlaşılmaktadır. 1985-1994 döneminde ise, AB üyesi ülkelere yaklaşık 264.000 kişinin gittiği belirtilmektedir.¹³⁵

1961 yılında Almanya’da bulunan Türk vatandaşlarının sayısı 6.700 civarında iken 1970’e gelindiğinde bu sayı 125.000 olmuştur. Günümüzde ise bu sayının Avrupa genelinde 5 milyondan fazla Türk’ün yaşadığı kabul edilmektedir. İşgücü anlaşmaları yoluyla Avrupa’ya işçi olarak gitmeye başlayan Türkler, zamanla vatandaşlık/çifte vatandaşlık statüsüne geçtikleri Avrupa ülkelerinin vatandaşlık bağıyla da bir parçası olmuşlardır.¹³⁶

Günümüzde bulundukları ülkelerin neredeyse tüm iş kollarında, sosyal ve siyasal hayatında yer alan ve anavatan ile bağlarını sürdürürken, bulundukları toplumlarla da her bakımdan ilişkilerini derinleştiren bir Avrupalı Türk varlığından söz etmek mümkündür. Avrupalı Türkler denilince, yaklaşık 6 milyonluk bir nüfustan söz edilmekte ve Türk toplumu AB içerisindeki birlik dışı en büyük nüfusu oluşturmaktadır. Almanya başta olmak üzere, Hollanda, Belçika, İsviçre gibi ülkelerde ağırlığı çok daha yüksek bir şekilde hissedilen bir Türk nüfus mevcuttur.

Avrupalı Türklerin zamanla talepleri, ihtiyaçları ve gerek anavatanlarıyla gerek bulundukları toplumlarla kurdukları ilişkiler değişikliğe uğramakta, farklı boyutlar kazanmaya devam etmektedir. Sözgelimi, bir miktar para biriktirip memlekete dönme fikrinin ağır bastığı, barınma yollarının arandığı, ibadet alanlarının inşa edilmesinin gündeme geldiği 1960’lı yıllar, göçün ilk döneminin tecrübe edilmesine sahne olmuştur.¹³⁷ 1960’lı yıllarda, tüm dünyada etkili olan işçi hakları söyleminin de etkisiyle sol görüşlü işçi derneklerinin kurulması ve Türk işçilerin dini ibadetlerini yerine getirmelerini sağlamak amacıyla açılan mescitler, iki öncü örgütlenme biçimi olarak değerlendirilmektedir.

1970’li yıllar, göç edilen ülkelerde kalıcı olma fikrinin oluştuğu, Türkiye’den göçlerin hızlanmasıyla aile birleşimlerinin mümkün olmaya başladığı, dernekler kurulması yoluyla kurumsallaşmaların hız kazandığı yıllar olmuştur. Kurulan dernekler, Türkiye Cumhuriyeti kurumlarıyla da irtibata geçmiş, ihtiyaçlarını iletme imkânı bulmuşlardır. Bu kapsamda, yurt dışından gelen talepler doğrultusunda

¹³⁵ A.g.e. s.76

¹³⁶ Akgündüz A. (1993), Labour Migration from Turkey to Western Europe (1960-1974), Capital&Class, Vol. 17, No. 3, s. 158

¹³⁷ Arayıcı A. (2002), Türkiye'den Avrupa'ya Göçün 40 Yılı, Ceylan Yayınları, s.13.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, Ramazan ayına mahsus olmak üzere, yurt dışına ilk kez 1974 yılında din görevlisi göndermesi, Türkiye'deki devlet kurumlarının Avrupalı Türklerin ihtiyaçlarına olan ilgisinin canlanması bakımından önemli bir gelişme olmuştur. Bu yıllarda, Almanya, Belçika, Avusturya, İsviçre, Hollanda, Belçika ve Danimarka gibi Avrupa ülkelerine giden din görevlilerinin raporları doğrultusunda, Avrupa'da dini ihtiyaçların karşılanması konusunda önemli bir boşluk olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan, 1970'li yıllardan itibaren göç edilen ülkelerin vatandaşlıklarının alınması başta olmak üzere bu ülkelerin sosyal, ekonomik ve diğer alanlarında daha fazla göze çarpan bir Türk varlığı meydana gelmiştir.

1980'li ve 1990'lı yıllarda yukarıda sözü edilen kurumsallaşma süreçleri hız kazanırken, yurt dışındaki Türklerce ilk büyük kurumsallaşma adımı, 15 Eylül 1973 tarihinde “İslam Kültür Merkezleri Birliği” adlı sivil toplum kuruluşunun Köln merkezli olarak kurulması olmuştur.¹³⁸ 1975 yılında ise Avrupa Milli Görüş Teşkilatı kurulmuştur.¹³⁹ Söz konusu sivil toplum kuruluşu, Avrupa'daki birçok ülkede varlığını sürdürmektedir.

Diyanet yapılanmaları ise; 1982 yılında Belçika ve Hollanda'da, 1984 yılında Almanya'da, 1985 yılında İsviçre'de ve Danimarka'da, 1986 yılında Fransa'da ve 1990 yılında Avusturya'da kurulmuştur. İlerleyen süreçte İngiltere, İtalya, İsveç Norveç gibi ülkelerde Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı yapılar kurulmuştur.¹⁴⁰ Söz konusu STK'ların dışında ideolojik, kültürel kuruluşlar ve hemşeri dernekleri gibi birçok farklı motivasyonlu dernekler kurularak Avrupa'daki Türk sivil toplum kuruluşlarının bugüne uzanan öyküsü kurumsallaşmıştır.

1980'li yıllar Avrupa'daki Türkler açısından, ırkçı saiklerle hedef alındıkları şiddet olaylarının da başlangıcı olmuş ve bu mesele yurt dışındaki her bir Türk'ü ilgilendiren çok temel bir sorun hâline gelmiştir. Bu kapsamda;

- 1988 yılında Almanya'nın Schwandorf kasabasında üç Türk'ün evleri kundaklanarak katledilmeleri,

¹³⁸ İnternet: VIKZ, <https://www.vikz.de/tr/guencel-basin-detay/kepceler-isbasinda.html> adresinden 03.04.2022 tarihinde alınmıştır.

¹³⁹ İnternet: IGMG, <https://www.igmg.org/tr/hakkimizda/> adresinden 03.04.2022 tarihinde alınmıştır.

¹⁴⁰ Şimşek E. (2019), “Almanya'daki Müslüman Topluma Katkıları Bağlamında DİTİB'in Din Eğitime Yönelik Faaliyetleri, Eskiye 39, s.255.

- 1992 yılında Almanya'nın Mölln kasabasında üç Türk'ün evleri kundaklanarak katledilmeleri,
- 1993 yılında Almanya'nın Solingen kasabasında beş Türk'ün yine kundaklanarak katledilmeleri, Avrupalı Türklere yönelik ırkçı ve vahşi şiddet eylemlerinin bu yıllarda yaşanan en uç boyuttaki örneklerindendir.¹⁴¹

Söz konusu ırkçı şiddet eylemlerinde sonucu başlatan dava süreçlerindeki tartışmalar ve mahkemelerce verilen kararların kamu vicdanını rahatlatmayacak nitelikte oluşu bugün dahi etkileri hissedilen bir tartışma konusudur. En güncel olarak 19 Şubat 2020 tarihinde gerçekleşen Hanau saldırısıyla yeniden boy gösteren ırkçı şiddet, Avrupa'daki Türk toplumunun uzun yıllar en önemli meselelerinden birisi olarak varlığını sürdürmüştür ve günümüzde de bu durum devam etmektedir.¹⁴²

2000'li ve 2010'lu yıllar farklı gündemlerle ve hem Türk toplumunun Avrupa'daki kalıcılığını pekiştirmesi hem de Türkiye'nin diasporasına yönelik çalışmalarının farklı alanlarla zenginleşmesi gibi gelişmelerle birlikte gelmiştir. Avrupa'daki Türk diasporasının bir yandan şiddet olaylarına ve ayrımcılığa maruz kalırken, bir yandan da bu ülkelerde kalıcılıklarını pekiştirerek sağladıkları başarı hikâyesi tüm yönleriyle ele alınması elzem bir konudur.

Türk diasporasında bu gelişmeler yaşanırken, Türkiye'nin diaspora politikası da dönüşmüş ve kurumsallaşmıştır. 2010 yılında Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının kurulmasıyla birlikte, *“Yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarının anavatana aidiyetlerinin korunması, yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarının yaşadığı ülkelerde anadil, kültür ve kimliklerinin muhafaza edilmesi ve yurtdışında yaşayan Türklerin ikamet ettikleri ülkelerde toplumsal statülerinin güçlendirilmesi, Türk diasporasının aile yapısı ve sosyo-kültürel değerlerinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması, bu alanlara yönelik sivil toplum faaliyetlerinin desteklenmesi hedefleri doğrultusunda”* politikalar geliştirilmesi hedeflenmektedir.¹⁴³

¹⁴¹ Can Ünver, Dönerci Cinayetleri: Son Gelişmeler Işığında Almanya'da Türklere Yönelik ırkçı Şiddetin Siyasal Sonuçları, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 2 Sayı: 2 Yıl: 2012, s. 97

¹⁴² İnternet: Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/almanyada-turkleri-de-hedef-alan-irkci-hanau-saldirisinin-uzerinden-2-yil-gecti/2506020>, adresinden 14.05.2022 tarihinde alınmıştır.

¹⁴³ İnternet: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, <https://www.ytb.gov.tr/kurumsal/baskanligimiz-2> adresinden 14.05.2022 tarihinde alınmıştır.

Yurt dışında yaşayan Türklerin varlığı Türkiye ile göç edilen ülkeler arasındaki ilişkiler için de önemli bir gündemdir ve sayıları 5,5 milyon olarak ifade edilen Avrupalı Türk vatandaşlarının Türkiye ile olan bağlarının korunması ve bulundukları ülkelerdeki ihtiyaçlarının karşılanarak sorunlarının çözülmesi de Türk dış politikasının öncelikli amaçlarından birisi olarak belirtilmektedir.¹⁴⁴

Yurt dışındaki Türkleri ilgilendiren temel meseleler arasında;

- Göç edilen ülkelerin toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal yaşamına uyum ve katılım,
- Özellikle 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası artan yabancı düşmanlığı, İslam karşıtlığı, ayrımcılık,
- Ana dil meselesi öğrenimi,
- Türk gençlerinin yükseköğrenime teşviki,
- İstihdam,
- Dini ihtiyaçların karşılanması,
- Aile konuları ve velayet meseleleri gibi gündemler yer almaktadır.

3.1. Almanya Türk Toplumu Örneği

Almanya, Avrupa’da yaşayan Türk toplumunun göç süreci için oldukça önemli bir ülkedir. Nüfus olarak en kalabalık Türk varlığını bu ülkede bulmakta, kurumsallaşma çabaları en yoğun olarak bu ülkede gerçekleşmektedir. Türkler, Almanya toplum içerisinde ekonomik, sosyal, kültürel vd. birçok alanda oldukça görünür konumdadır. Bu yönüyle Avrupa’da yaşayan Türklerin değerlendirilmesi bakımından değinilmesi gereken başlıca ülkedir.

İkinci Dünya Savaşı’nda büyük bir yıkıma uğrayan ve dört farklı işgal bölgesine ayrılan Almanya, 1949 yılında Federal Almanya ve Demokratik Almanya olarak ikiye bölünmüştür. Federal Almanya Cumhuriyeti, ABD ve Batı Bloku tarafından sağlanan desteklerin de etkisiyle “ekonomik mucize”¹⁴⁵ gerçekleştirerek 1950’li

¹⁴⁴ İnternet: Dışişleri Bakanlığı, <https://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa> adresinden 14.05.2022 tarihinde alınmıştır.

¹⁴⁵ “Wirtschaftswunder” (Alm.)

yıllarda üretim kapasitesini ciddi şekilde arttırmıştır.¹⁴⁶ Bununla beraber Federal Almanya ciddi bir iş gücü ihtiyacı ile karşı karşıya kalmıştır. İş gücü açığını kapatmaya yönelik tedbirler kapsamında Güney Avrupa ülkelerine yönelen Federal Almanya, 1955 yılında İtalya ile 1960 yılında ise İspanya ve Yunanistan ile birbiri ardında iş gücü değişimi antlaşmaları imzalamıştır. Söz konusu ülkelerinden gelen iş gücü, üretim için gerekli ihtiyacın tamamını karşılamak için yeterli olmamış ve Federal Almanya Cumhuriyeti, 1961 yılında Türkiye ile 1963 yılında Fas ile 1964 yılında Portekiz ile 1965'te Tunus ile ve 1968 yılında da Yugoslavya'yla iş göçü antlaşmaları imzalamıştır. 1973 yılından itibaren yeni işçi alımlarını durduran Almanya'ya Türk göçü evlilik, beyin göçü, eğitim ve ticaret gibi yollarla devam etmiştir.

2022 yılı itibariyle toplam 83,2 milyon olan Almanya nüfusunun yaklaşık yüzde 13'lük kısmı göçmenlerden oluşmaktadır.¹⁴⁷ Almanya'da yaşayan Türk kökenlilerin yaklaşık 1,5 milyonu Türkiye ile vatandaşlık bağlarını sürdürmektedir.¹⁴⁸ Yaklaşık 1,2 milyonluk Türk nüfusunun ise Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmamasına rağmen mavi kartlı olarak Türkiye ile hukuki bağlarını sürdürdüğü tahmin edilmektedir. Türkler, Almanya vatandaşlığı kazanma bakımından diğer göçmen grupların önündedir.¹⁴⁹

Almanya'da yapılan son düzenlemelerle anne veya babası Almanya'da doğan çocukların artık göç geçmişi olan birey olarak değerlendirilmediği düşünüldüğünde kesin bir sayıya ulaşmak oldukça zordur. Buna mukabil, mavi kartlılar ve Alman vatandaşlığına sahip olanlarla birlikte toplam 3,5 milyonluk bir Türk diasporasından söz edilmektedir. Almanya'da ülkenin her eyaletinde bulunan Türk varlığı, kimi eyaletlerde daha fazla yoğunlaşmaktadır. Aşağıda Almanya'da eyaletlere göre, Türk vatandaşlığı bulunan Türklerin dağılımı verilmektedir:

Eyalet	Türk Nüfusu
--------	-------------

¹⁴⁶ Eichengreen, B. (2009). Albrecht Ritschl, Understanding West German Economic Growth In The 1950s. Cliometrica, 3.3: s. 193

¹⁴⁷ İnternet: Almanya Federal İstatistik Merkezi, <https://www.destatis.de/DE/Home/inhalt.html> adresinden 05.07.2022 tarihinde alınmıştır.

¹⁴⁸ İnternet: Statista Deutschland, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1221/umfrage/anzahl-der-auslaender-in-deutschland-nach-herkunftsland/> adresinden 05.07.2022 tarihinde alınmıştır.

¹⁴⁹ İnternet:<https://www.indyturk.com/node/193236/d%C3%BCnya/bir-y%C4%B1l-da-16-binden-fazla-t%C3%BCrk-alman-vatanda%C5%9F%C4%B1-oldu> adresinden 06.07.2022 tarihinde alınmıştır.

Kuzey Ren-Vestfalya	492.300
Baden-Württemberg	254.065
Bavyera	192.367
Berlin	155.010
Hessen	110.047
Aşağı Saksonya	88.820
Rheinland-Pfalz	58.455
Hamburg	45.022
Schleswig-Holstein	28.455
Saarland	10.355
Toplam	1,4 Milyon

Tablo 3.1: Almanya’da Yaşayan ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı bulunan Türk Nüfusunun Eyaletlere Göre Dağılımı (2019)¹⁵⁰

Almanya’daki Türklerin kurumsallaşma sürecine bakıldığında, Türklerce kurulmuş yaklaşık 4.000 STK olduğu tahmin edilirken, bu sivil toplum kuruluşlarının önemli bir kısmı çatı STK’lar altında faaliyet göstermektedir.¹⁵¹ Bir kısmı dini pratiklerin yerine getirilmesi amacıyla kurulduktan sonra oldukça önemli sayıda kitleye hitap eder hâle gelen Diyanet İşleri Türk İslam Birliği, İslam Toplumu Millî Görüş, İslam Kültür Merkezleri, Almanya Türk Toplumu, Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu, Avrupa Türk İslam Birliği gibi geleneksel derneklerin yanı sıra, son dönemde yeni nesil sivil toplum kuruluşları diyebileceğimiz tematik dernekler de kurulmaktadır.

Almanya’daki Türk medyası da göç sürecinin önemli bir parçası olmuştur. Medya, Avrupa’daki Türklerin kalıcılığı sağlayan unsurlardandır. Türk işçilerin Türkiye’den haber almasını sağlayan iletişim araçları bir yandan sadece bulundukları ülkelerin kültürüyle baş başa kalmamalarını sağlarken, bir yandan da kendi kültürleriyle olan

¹⁵⁰ İnternet:<https://www.drdatastats.com/eyaletlere-gore-almanyada-ikamet-eden-sadece-turk-vatandasi-olan-nufus-2019-yili/> adresinden 07.07.2022 tarihinde alınmıştır.

¹⁵¹ İnternet:BVA, <https://www.bva.bund.de/SharedDocs/Aufgaben/DE/A/auslaendervereinsregister.html> adresinden 07.07.2022 tarihinde alınmıştır.

bağlarını belli bir seviyede tutarak bulundukları ülkelere uyum sağlayabilmelerini de sağlamıştır.

Avrupa'daki Türkçe yayınlara öncülük eden Almanya'da ilk gazeteler 1970'li yılların başında dağıtılmaya başlanırken, kesintisiz ilk Türkçe radyo yayının yayını 1999 yılında, Berlin'de, Metropol FM adlı radyo tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁵² Almanya'da Türklere hitaben kurulan ve yayın hayatına devam eden gazete ve dergiler arasında; Perspektif, Referans, Türkses, Post, İmaj, Millî Gazete, Türkiye öne çıkmaktadır. İnternet haber siteleri arasında; Migazin, Artı49, Sabah ve Haber öne çıkmaktadır. TV-Radyolar arasında ise Metropol FM ve Kanal Avrupa öne çıkmaktadır.¹⁵³

Şekil 3.1: 3 Şubat 1969 tarihli Almanya'da basılan ilk Akşam gazetesi¹⁵⁴

¹⁵² İnternet: Dünya, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/turk-basininin-avrupaya-acilmasi-1/386821> adresinden 07.07.2022 tarihinde alınmıştır.

¹⁵³ Akkaya B. (2006) Almanya'daki Türk Medyası ve Türk Medyasının Türk Göçmenlerin Kültürel Yapısına ve Entegrasyon Çabalarına Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, s.35

¹⁵⁴ Köksal G. (2014), Web: <https://egazete.de/avrupadaki-turkce-medya-2/>. Adresinden 10.11.2022 tarihinde alınmıştır.

Siyasal katılıma bakıldığında, Almanya’da Türk göçmenlerin göç sürecinin başına göre oldukça farklı bir noktaya geldiğini vurgulamak gerekir. Türkler, 1970’li yıllarda yabancılar için kurulan ve yalnızca danışma kurulları olarak çalışan Yabancılar (Uyum) Meclislerinde yer alırken, günümüzde gerek yerel düzeydeki seçimlerde gerek federal düzeyde Almanya siyasetine çok daha aktif bir şekilde katılmaktadır. 2021 yılı verilerine göre Almanya seçimlerinde oy kullanabilen Türklerin sayısı yaklaşık 900 bin dolayındadır. Böylelikle Türkler, Almanya’daki toplam seçmen sayısının %1,5’ini oluşturmaktadır.¹⁵⁵ 2021 yılında gerçekleşen Federal seçimlerde 100’den fazla Türk kökenli, milletvekili adayı olurken bu isimlerden 18’i kazanmayı başarmıştır. Seçilen Türklerin 9’u Sosyal Demokrat Parti’ye, 5’i Yeşiller Partisi’ne, 3’ü Sol Parti’ye ve 1’i de Hristiyan Demokrat Parti’ye mensuptur.¹⁵⁶ Türk kökenliler ayrıca, belediye meclisi, bölgesel parlamento seçimleri ve Türkiye seçimleri gibi siyasal katılım süreçlerinde de aktif olarak yer almaktadır.

3.2. Fransa Türk Toplumu Örneği

Avrupa’da Almanya’dan sonra Türk nüfusunun en yoğun yaşadığı ülke Fransa’dır. Fransa’da yaşayan Türklerin en belirgin özelliklerinden birisi nüfusun diğer Avrupa ülkelere göre daha dağınık bir görünüme sahip olmasıdır. Bunun temel nedeni ülkenin coğrafi şartlarıdır. Bu durum, ülkedeki Türklerin kurumsallaşma süreçlerini, sivil toplum ve siyasal katılım gibi faaliyetlerini etkilemekte ve birçok bakımdan zorlaştırmaktadır. Türk işçilerin Fransa’ya geliş süreci Türkiye ile Fransa arasında Nisan 1965 tarihinde imzalanan iş gücü anlaşmasından sonra gerçekleşmiştir. Ayrıca, özellikle 1980’li yıllardan politik gerekçelerle bu ülkeye iltica eden Türklerin sayısının da oldukça yüksek olduğu bilinmektedir.

Fransa Türkleri üzerine yapılan araştırmalarda, ikili anlaşma yoluyla Fransa’ya gelen işçilerin belirli bir kısmının İş ve İşçi Bulma Kurumuna Almanya’ya gitmek için başvuruda bulunduğu ancak önlerine çıkan Fransa fırsatını da kaybetmek

¹⁵⁵ İnternet: Boell, <https://tr.boell.org/tr/2021/10/04/alman-siyaseti-ve-turkiye-kokenli-secmenler>, 08.07.2022 tarihinde alınmıştır.

¹⁵⁶ İnternet: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/almanyada-18-turk-kokenli-aday-milletvekili-secildi/2375879> adresinden 08.07.2022 tarihinde alınmıştır.

istemedikleri için bu ülkeye gelmeyi tercih etmek zorunda kaldığı görülmüştür.¹⁵⁷ 1962 yılı verilerine göre Fransa’da sadece 111 Türk işçi bulunmaktayken, aradan geçen zamanda ülkeler arasında imzalanan ikili anlaşmalar ve bunu takip eden aile birleşimleri sonucunda 2005 yılı verilerine göre Fransa’ya yerleşmiş olan Türkiye kökenli nüfus, Fransız vatandaşlığına geçenlerle birlikte düşünüldüğünde 400.000 kişiye ulaşmıştır. Çifte vatandaşlık imkânına da sahip olunan ülkede 2021 yılı verilerine göre 700.000 Türk’ün yaşadığı belirtilmektedir.¹⁵⁸

Fransa’da yaşayan Türklerin coğrafi olarak belirli bölgelerde kümelenmemiş olmaları özellikle kurumsallaşma süreçlerini yavaşlattığı gibi Türkçe konusuna da yansımıştır. Kaya ve Kentel’in yapmış olduğu çalışmada Almanya’da yaşayan Türklerin Türkçe anlama becerisi Fransa’da yaşayan Türklere göre daha iyi olarak belirlenmiştir. Fransa’da yaşayan Türk nüfusunun %30’luk bir kısmı ikili anlaşmalar sonucunda işçi olarak bu ülkeye gelirken, %49’luk bölümününse aile birleşimi veya evlilik yoluyla geldiğini bilinmektedir. Yapılan evliliklerde, genelde ebeveynlerin yönlendirmesiyle grup içi akraba evliliğinin tercih edildiği görülmüştür.¹⁵⁹

Ülkede Türklerce kurulan yaklaşık 600 dernek bulunduğu tahmin edilmektedir. Önde gelen çatı STK’lara bakıldığında, Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB), Fransa Millî Görüş Teşkilatı (CIMG), Fransa Türk Federasyonu, Fransa Alevi Birlikleri Federasyonu (FUAF), Batı Fransa Türk Dernekleri Birliği (UNATGO) gibi kuruluşlar bulunmaktadır. Öte yandan, yukarıda belirtilen belli siyasi ve dini görüşleri temel alarak kurulmuş derneklerin hitap ettiği kesim dışında sivil toplum faaliyetlerinden uzak Türkler de ülkede yaşamaktadır.

Fransa’daki Türk medyası, diğer ülkelerde olduğu gibi Fransa’da da önemli bir ihtiyaca cevap vermektedir. MedyaTürk internet sitesi ve Youtube kanalı, Alternatif Gazetesi, Artı 33 internet sitesi, Hodrimeydan internet sitesi, İmparator FM, Radio Özlem, Radyo M.İ.T. (Made in Turkey), Radyo Kardecche Radyo Gurbetçi FM gibi

¹⁵⁷ Kaya A. (2008) vd. “Fransa-Türkleri: Cumhuriyetçi Entegrasyon Modelinin Eleştirisi”, Entegrasyonun Ötesinde Türkiye’den Fransa’ya Göç ve Göçmenlik Halleri (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 37

¹⁵⁸ İnternet: Artı 33, <https://www.arti33.com/disisleri-bakanligi-fransada-yasayan-turklerin-sayisini-acikladi/> 09.07.2022 tarihinde alınmıştır.

¹⁵⁹ Autant-Dorier C. (2008), “Bilmemekten Tanımaya: Fransa’daki Türkiye Kökenli Göçmenler”, Entegrasyonun Ötesinde Türkiye’den Fransa’ya Göç ve Göçmenlik Halleri, ed. Didem Danış – Verda İrtiş, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 192,193.

radıolar ve Avrupalı Türkler, Fransız Gastesi gibi sosyal medya hesapları bu anlamda örnek olarak verilebilir.

3.3. Avusturya Türk Toplumu Örneği

Avusturya, Avrupa ülkeleri arasında Türklerin yoğun olarak yaşadığı ülkelerden birisidir. Türk işçilerin bu ülkeye geliş süreci Türkiye ve Avusturya arasında 15 Mayıs 1964 tarihinde imzalanan işgücü göçü anlaşması ile başlamıştır. Anlaşma öncesinde bin kişi civarında olan Avusturya'daki Türk nüfusu, anlaşmadan bir yıl sonra göçmen işçi akınıyla birlikte 5.986'ya ulaşmıştır. 1971'de ise Türk işçilerin 16.500 civarında olduğu belirtilmektedir.¹⁶⁰ Dünyada 1973 yılında yaşanan petrol krizine bağlı olarak Avusturya'nın göçmen işçi alımını durdurmasına rağmen Türkiye'den Avusturya'ya göç aile birleşimleri ve evliliklerin büyük çoğunluğunun Türkiye'den yapılması nedeniyle devam etmiştir. Avusturya İstatistik Kurumu'nun 2022 yılı resmi verilerine göre Avusturya'nın toplam nüfusu 9.016.700 olarak verilmiştir. Toplam nüfus içerisinde Türkiye kökenli nüfus ise 290.000 olarak belirtilmektedir.¹⁶¹ Türk Dışışleri Bakanlığı'nın açıklamalarına göre ise bu sayı 250.000'dir.¹⁶²

Avusturya, coğrafi olarak Türkiye'nin işçi gönderdiği Avrupa ülkeleri içerisinde Türkiye'ye en yakın konumda olındır. Bu durum hem yurt dışına işçi gönderimi hem de Türkiye ile bağların devam ettirilmesi noktasında önem taşımaktadır. Tarihsel olarak da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra kurulan Avusturya hem tarihsel geçmişinden hem de Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrası yaşanan gelişmelerden dolayı göç ve azınlık kültürü geleneğine sahip bir ülkedir.¹⁶³

Siyasal katılım bakımından değerlendirildiğinde, Avusturya'da Viyana için Birlik - Gemeinsam für Wien (GfW), Geleceğin Sosyal Avusturyası- Soziales Österreich der Zukunft (SÖZ), Gelecek için Yeni Hareket - Neue Bewegung für die Zukunft (NBZ), Bütün Kùltürlerin Vatanı - Heimataller Kùlturen (HaK) gibi oluşumlar Türkler

¹⁶⁰ Birsen Ş (2017), Hollanda'ya Gerçekleştirilen Türk Göçü Ve Ulusötesi Faaliyetler, Journal of Sociological Studies/Sosyoloji Konferansları 55, s. 21

¹⁶¹ İnternet: Statistics Austria, <https://www.statistik.at/en/> adresinden 08.07.2022 tarihinde alınmıştır.

¹⁶² İnternet, Artı 33 <https://www.arti33.com/disisleri-bakanligi-fransada-yasayan-turklerin-sayisini-acikladi/> adresinden 08.07.2022 tarihinde alınmıştır.

¹⁶³ Cahit Gelekçi, Avusturya'da Yaşayan Türklerin Türkiye ile Bağları ve Evlilik Göçü, Bilig, Güz 2014, sayı 71, s.182

tarafından kurularak özellikle göçmen politikalarına ilişkin aktif bir politika yürütme hedefi gütmektedirler.

Avusturya’da yaşayan Türk nüfusunun eyalet dağılımı şu şekildedir:

Eyalet	Türk Nüfusu
Viyana	76.355
Aşağı Avusturya	33.000
Salzburg	13.800
Vorarlberg	39.000
Yukarı Avusturya	33.800
Tirol	28.700

Tablo 3.2: Avusturya’da Yaşayan Türk Nüfusunun Eyaletlere Göre Dağılımı

Avusturya’da bulunan sivil toplum kuruluşlarına bakıldığında, Diyanet İşleri Türk İslam Birliği, İslam Toplumu Milli Görüş, İslam Kültür Merkezleri, Avusturya Türk Federasyon, Avusturya Alevi Birlikleri Federasyonu ve ALEVI gibi kuruluşlar önde gelen çatı STK’lardır.

Avusturya’daki Türk diaspora medyasına bakıldığında, Yeni Hareket, Yeni Vatan, Havadis, aHaber, Aktüel Avrupa, Anadolu Ajansı, Avusturya Günlüğü, Avusturya TV, Doğan Haber Ajansı, Haber Journal, İhlas Haber Ajansı, Kanal 7 Avrupa, Kapak dergisi, Brücke Dergisi, Medya Avusturya, Post gazetesi, Son Nokta Gazetesi, Virgül Haber, Viyana Manşet Haber, Yeni Nesil Gazetesi gibi yayın organlarının faal olarak yayınlarını sürdürdüğü görülmektedir.

Yukarıda incelenen ülkeler dışında Belçika, İsviçre, Büyük Britanya, İsveç, İtalya, Danimarka, Finlandiya, Norveç gibi ülkelerde de kimileri işçi göçü anlaşmalarıyla kimisi başka imkânlar ve sebeplerle Avrupa’ya göç etmiş yaklaşık 1 milyonluk bir Türk nüfusundan söz edilmektedir.

4. HOLLANDA TÜRK TOPLUMU

II. Dünya Savaşı'nda işgale ve yoğun bir yıkıma uğrayan Hollanda, savaş sonrasında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) gibi uluslararası örgütlere girmiş ve yeniden ayağa kalkmak için ekonomik bir atılım başlatmıştır. Hollanda bu süreçte iş gücü açığına cevap verebilmek adına İtalya, İspanya ve Yunanistan gibi ülkelere iş gücü taleptirmiştir.¹⁶⁴ Avrupa'da yoğun üretim artışından kaynaklı refah dönemine yol açan bu süreçte iş gücü açığını tam anlamıyla karşılayamayan ülke, 1960'lardan itibaren ise Türkiye'den, Tunus'tan ve Fas'tan iş gücü göçüne almıştır. Göç süreçleriyle birlikte çokkültürlü bir toplum yapısına sahip olan Hollanda'da bunun etkileri sosyal, ekonomik, kültürel, siyasal ve diğer alanlarda kendisini hissettirmeye başlamıştır.¹⁶⁵

Bu bölümde, Hollanda hakkında genel bilgiler verilecek, Hollanda'nın göçmen politikalarına değinilecek, Türkiye Cumhuriyeti ile Hollanda Krallığı arasındaki İşgücü Antlaşmasının (Ek'te tam metnin Türkçe hâli verilmektedir), detaylarına yer verilecek, Hollanda'da yaşayan Türklerin sivil toplum ve siyasal kurumsallaşma süreçleri anlatılacak, Hollanda'daki Türk medyası incelenecektir.

4.1. Hollanda Krallığı Hakkında Bilgi

Deniz aşırı bir ülke olan Hollanda Krallığı (Koninkrijk der Nederlanden), Avrupa anakarasında bulunan "Nederland" ülkesinin¹⁶⁶ yanı sıra, Aruba, Curaçao ve St. Maarten adalarından oluşmaktadır. Söz konusu ülkeler, *Kraliyet İşleri* olarak adlandırılan konularda ortak hareket ederken, diğer konularda birbirinden bağımsız hareket etmektedir. Özellikle dış politika konusunda üç Karayip ülkesinin Hollanda'dan bağımsız hareket etmesi söz konusu olamamaktadır. Her bir ülkenin ayrı hükümetleri bulunurken, Hollanda Hükümeti bakanları ve diğer üç ülkeden birer bakanın oluşturduğu Kraliyet Bakanlar Konseyi, ülkeyi temsil etmektedir. Curaçao,

¹⁶⁴ La Rica, S., A. Glitz, and F. Ortega, Immigration in Europe: Trends, Policies, and Empirical Evidence, in: Handbook of the Economics of International Migration, Chapter 24, 2015, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780444537683000242> adresinden 17.05.2022 tarihinde alınmıştır.

¹⁶⁵ Crul M. and Jeroen D. (2003). "The Turkish and Moroccan second generation in the Netherlands: Divergent trends between and polarization within the two groups." International Migration Review 37.4 s. 1042.

¹⁶⁶ Hollanda ismi ülkenin Avrupa kıtasındaki topraklarının 12 eyaletinden ikisi olan Güney Hollanda (Zuid-Holland) ve Kuzey Hollanda (Noord-Holland)'dan gelmektedir. Amsterdam ve Rotterdam gibi önemli şehirler bu eyaletlerde bulunmaktadır.

St Maarten, Aruba’da Kral tarafından yetkilendirilen valiler (gouverneur) bulunmaktadır.¹⁶⁷

Coğrafi olarak Hollanda, kuzeyinde ve batısında Kuzey Denizi ile çevrili, güneyinde Belçika Krallığı ve doğusunda Almanya ile komşudur. Hollanda’nın yüzde 38’lik kısmı deniz seviyesinin altındadır. Belçika ve Lüksemburg birlikte “Benelüks ülkeleri” arasındadır. Almanya, Fransa, İtalya, Belçika ve Lüksemburg ile birlikte Avrupa Birliği’nin kurucu ülkelerinden birisidir.

Hollanda’nın siyasi görünümüne bakıldığında ülke, 16 Mart 1815 tarihinde bu yana anayasal monarşi ile yönetilmektedir. 2022 yılı itibariyle Kral Willem Alexander, ülkenin devlet başkanıdır. Kraliçe Beatrix, 30 Nisan 2013 tarihinde tahtından oğlu lehine çekilerek *prenses* unvanı almıştır. Böylelikle Kral Willem Alexander, 1890 yılından bu yana ülkenin ilk Kral unvanlı devlet başkanı olmuştur.¹⁶⁸

Hollanda Parlamentosu, çift meclisli bir yapıya sahiptir. 150 üyeden oluşan Alt/Meclis/Temsilciler Meclisi (*Tweede Kamer der Staten-Generaal*) üyeleri, dört yılda bir olmak üzere birlikte Hollanda genelinde yapılan seçimlerle göreve gelmektedir. Alt Meclis, bütçenin düzenlenmesi, hükümet çalışmalarının denetlenmesi, gensoru verilmesi ve yeni yasalar çıkarılması gibi yetkilere sahiptir.¹⁶⁹ Meclisin diğer kanadı olan ve 75 üyeye sahip olan Senato (*Eerste Kamer der Staten-Generaal*) ise yasaları onaylama veya reddetme hakkına sahiptir. Fakat yasalar üzerinde değişiklik yetkisi bulunmamaktadır. Senatörler, iki dereceli seçim usulüne göre seçilmekte ve eyalet konseyi üyeleri tarafından belirlenmektedir.¹⁷⁰ Seçim barajı sistemi uygulanmamasından dolayı çok az oy alan siyasi partilerin de parlamentoda temsil edilmesi mümkün olabilmektedir.

Hollanda’da yürütme erki, Hükümet ve Bakanlar Kurulu’ndan oluşmaktadır. Hükümet üyeleri arasında Kral, Başbakan, Bakanlar ve Devlet Sekreterleri bulunmaktadır. Anayasa’ya göre, hükümet üyeleri arasında yer alsa da Kralın

¹⁶⁷ İnternet: Hollanda Konsoloslugu, Web: <https://www.hollandavesen.nl/kraliyet-hakk%C4%B1nda/bir-krall%C4%B1k-%E2%80%93-dort-ulke> adresinden 22.05.2022 tarihinde alınmıştır.

¹⁶⁸ İnternet: BBC Türkçe, Web: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/01/130128_queen_beatrix_abdication adresinden 22.05.2022 tarihinde alınmıştır.

¹⁶⁹ İnternet: House of Representatives, Web: <https://www.houseofrepresentatives.nl/how-parliament-works/democracy-netherlands> adresinden 23.05.2022 tarihinde alınmıştır.

¹⁷⁰ İnternet: House of Representatives, Web: <https://www.houseofrepresentatives.nl/senate> adresinden 23.05.2022 tarihinde alınmıştır.

siyaseten sorumluluğu bulunmamaktadır. Bakanlar Kurulu ise, Başbakan, Bakanlar ve Devlet Sekreterlerinden oluşmaktadır. Hollanda siyaset geleneğinde, hükümet genellikle koalisyon partilerinden oluşmaktadır. Devlet Başkanı (Kral) tarafından seçimlerde en fazla oy alan partinin liderine veya bu partiden bir politikacıya hükümeti kurma görevini verilmektedir. Hükümetin kurulması kimi zaman uzun süren görüşmeler sonucu gerçekleşmektedir. Hükümetin kurulmasının ardından oluşan Bakanlar Kurulu'nda, Başbakan dışında 28 bakan yer almaktadır.¹⁷¹

Hollanda, 12 farklı eyalet biriminden oluşmaktadır: Utrecht, Flevoland, Drenthe, Friesland, Gelderland, Groningen, Limburg, Kuzey Brabant, Kuzey Hollanda, Overijssel, Zeeland, Güney Hollanda Hollanda'nın resmi başkenti Amsterdam olmasına rağmen Kraliyet Sarayı, Hollanda Parlamentosu, hükümet binası gibi kurumlar, Lahey (Den Haag) şehrinde yer almaktadır. Lahey şehri aynı zamanda Uluslararası Adalet Divanı ve Uluslararası Ceza Mahkemesi de ev sahipliği yapmaktadır. Ülkenin nüfus ve gelişmişlik anlamında en büyük şehirleri arasında Rotterdam, Utrecht, Eindhoven, Deventer gibi şehirler bulunmaktadır.

Haritalar 4.1: Hollanda Eyaletler Haritası¹⁷²

¹⁷¹ İnternet: Hollanda Krallığı Anayasası, m.42-46, Web: <https://www.government.nl/documents/regulations/2012/10/18/the-constitution-of-the-kingdom-of-the-netherlands-2008> adresinden 17.03.2022 tarihinde alınmıştır.

¹⁷² İnternet: Netherland Map, <https://www.canstockphoto.com/vector-map-of-netherlands-25096413.html>

Hollanda'nın yerel yönetim biçimi kendine özgüdür. Şehirlerin belediye başkanları Kraliyet tarafından 6 yıllığına atanmakta ve aynı zamanda bulundukları şehirlerde vali olarak da görev yapmaktadırlar. Belediye başkanlarından ayrı olarak dört yılda bir yapılan yerel seçimler ile göreve gelen belediye başkan yardımcıları, yerel yönetimin bir parçasıdır. Ülkede 1900'lü yılların başında 1.121 olan belediye sayısı¹⁷³, 2022 yılı itibariyle 345'e düşürülmüştür.¹⁷⁴ Belediye meclisleri, nüfusun büyüklüğüne bağlı olarak, 9 ilâ 45 üyeden oluşmaktadır. Bütün belediye meclisi seçimlerinin aynı gün yapılması, siyasi partiler için tüm ülkeyi kapsayan ortak bir seçim propagandası yürütülebilmesine imkân sağlamaktadır.¹⁷⁵

Hollanda ekonomisi, Avrupa'nın ve dünyanın en güçlü ekonomileri arasında yer almaktadır. 2021 yılı Uluslararası Para Fonu (IMF) verilerine göre ülkede kişi başına düşen milli gelir yaklaşık 58 bin dolar(dünyada 14.), gayrisafı yurt içi hasıla (GSYİH) yaklaşık 1 milyar dolardır (dünyada 18). Hollanda Merkezi İstatistik Bürosu (CBS) rakamlarına göre, 2022 yılı itibariyle işsizlik oranı yüzde 3.6'dır.¹⁷⁶ OECD verilerine göre 2021 yılı enflasyon oranı yüzde 2,7'dir.¹⁷⁷ Hollanda, ülkede bulunan 300'den fazla tersanesiyle gemicilik sektörünün önemli aktörlerindendir. Balıkçılık, tarım, ticaret ve bankacılık gibi sektörler, Hollanda ekonomisi için geleneksel olarak önemli sektörler olagelmıştır.

4.1.1. Hollanda'da Etnik-Azınlık Topluluklar ve Nüfus Yapısı

Ülkenin resmi dili Hollandaca, çoğunluk tarafından konuşulmaktadır. Hollandaca, Belçika'nın Flaman Bölgesindekiler de dâhil olmak üzere toplam olarak yaklaşık 25 milyon kişinin konuştuğu bir dil durumundadır. Ülkenin en kuzeyinde yer alan Frisland Eyaleti'nde ise hem Flamanca hem de yerel dil olan Frisce konuşulmaktadır.

Hollanda, bir ulus-devlet olmasına karşı çokkültürlü bir görünüm arz etmektedir. Hollanda'da dini inanç/inançsızlık bakımından nüfusun çoğunluğunu 2017 yılından bu yana inançsızlar oluşturmaktadırlar. Ülkenin 15 yaş üstü nüfusunun %55'lik kısmı

¹⁷³ Andeweg R. Irwin G. Louverse T. (2020), Governance And Politics Of The Netherlands, Red Globe Press, Fifth Press, London, s. 316

¹⁷⁴ İnternet: Turk Info Web: <https://www.turkinfo.nl/hollanda-da-belediye-sayisi-yeni-yil-ile-birlikte-345-e-dusecek/31474/> adresinden 17.03.2022 tarihinde alınmıştır.

¹⁷⁵ Andeweg vd. a.g.e. s.317

¹⁷⁶ İnternet: Hollanda Merkezi İstatistik Bürosu (CBS), <https://www.cbs.nl/en-gb/figures/detail/80590eng>, 02.05.2022 tarihinde erişilmiştir.

¹⁷⁷ İnternet: OECD, Web: <https://data.oecd.org/netherlands.html/> adresinden 02.05.2022 tarihinde alınmıştır.

herhangi bir dini aidiyet hissetmemektedir. Bunun dışında, Hollanda'nın %20'si, daha çok güney bölgelerde yoğunlaşan Katoliklerden, %15'i orta ve kuzey bölgelerde yoğunlaşan Protestanlardan, %5'i Müslümanlardan ve %5'i diğer dini inançlara mensup kişilerden oluşmaktadır.¹⁷⁸ Devlet başkanı konumundaki Kral, Protestan Kilisesinin lideri konumundadır.

Ülkede, önemli bir bölümünü göçmenlerin oluşturduğu yaklaşık 1 milyonluk bir Müslüman nüfus bulunmaktadır. Bunun yaklaşık 420 binini Türkler, 370 binini Faslılar, geriye kalan bölümünü ise eski bir Hollanda sömürgesi olan Surinam'dan, Irak, Suriye, İran ve Afrika ülkelerinden gelen nüfus oluşturmaktadır.¹⁷⁹

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan göç sonrası ülkenin göçmen politikaları da yeniden ele alınmış ve ihtiyaçlar doğrultusunda politikalar belirlenmiştir. Söz konusu hareketler, öncelikle Hollanda'nın eski sömürge ülkeleri olan Endonezya, Surinam, Hollanda Guyanası ve Hollanda Antillerinden gerçekleşmiştir. Söz konusu bölgelerden Hollanda'ya 250.000 ile 300.000 kadar insanın göç ettiği belirtilmektedir.¹⁸⁰

4.1.2. Hollanda'nın Göçmen Politikaları, Göçmenlerin Hakları ve Güncel Tartışmalar

Hollanda, AB ülkeleri arasında göç deneyimini yoğun olarak yaşayan ülkelerdendir. Başta Türk ve Fas kökenli olmak üzere çok sayıda göçmen kökenli birey bu ülkede yaşamaktadır. Hollanda, göçmenlerin ekonomik, sosyal ve kültürel hayata katılımlarını desteklemekte, onlara dil eğitimi, istihdam, eğitim, sağlık ve toplumla ilişki kurma konularında destek sağlamaktadır.

Hollanda'da göçmen olarak tanımlanabilmek için; yurt dışında doğmuş olmak veya anne ve/veya babası yurt dışında doğmuş olmak gerekmektedir.¹⁸¹ Yurt dışında doğmuş olan kişiler birinci nesil, anne veya babası yurt dışında doğup kendisi Hollanda'da doğmuş olan kişiler ikinci nesil göçmen kökenliler olarak

¹⁷⁸ İnternet: Hollanda Merkezi İstatistik Bürosu (CBS), Web: <https://longreads.cbs.nl/the-netherlands-in-numbers-2021/what-are-the-major-religions/> adresinden 02.05.2022 tarihinde alınmıştır.

¹⁷⁹ İnternet: Hollanda Merkezi İstatistik Bürosu (CBS).

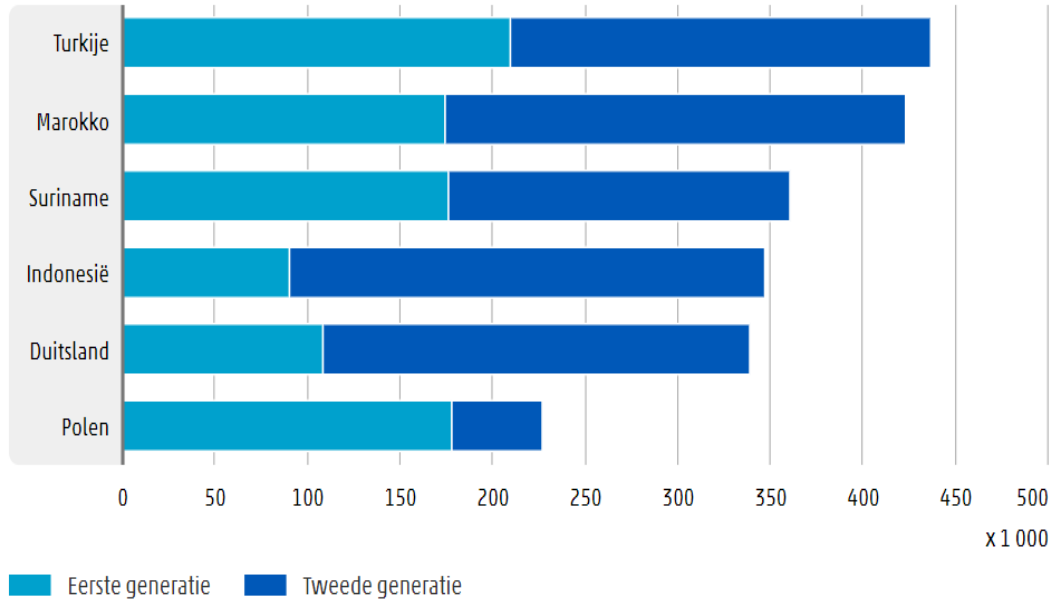
¹⁸⁰ Westra, Eline; Bonjour, Saskia: Postcolonial Migration and Citizenship in the Netherlands, VerfBlog, 2022/1/28, İnternet: <https://verfassungsblog.de/postcolonial-migration-and-citizenship-in-the-netherlands/> adresinden 03.09.2022 tarihinde alınmıştır.

¹⁸¹ İnternet: CBS, Web: <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-asiel-migratie-en-integratie/hoeveel-mensen-met-een-migratieachtergrond-wonen-in-nederland-> adresinden 10.07.2022 tarihinde alınmıştır.

nitelendirilmektedir. İkinci nesil anne ve babaların çocukları, üçüncü nesil göçmen kökeniler olarak nitelendirilmektedir.

Hollanda'nın uygulamış olduğu entegrasyon politikaları, 2000 sonrası dönemde görece katı bir tutumla devam ederken, bir yandan da Türklerin bu ülkedeki varlıkları da her bakımdan pekişmektedir. Yaklaşık 60 yıllık süreçte Hollanda toplumunun, iş hayatının ve siyasetinin giderek daha fazla içerisinde yer alan Türk toplumu, kalıcı hâle gelmiştir.

Top 6 herkomst inwoners met migratieachtergrond, augustus 2022*

Şekil 4.1: Hollanda'da Yaşayan Göçmenlerin Köken Ülke Dağılımı (CBS)

Daha önce ülkede göç geçmişine sahip olan kişileri, “Batılı” ve “Batılı olmayanlar” olarak ayıran ve Türkiye’yi de Batılı olmayan ülke olarak değerlendiren CBS, 2022 yılı itibariyle kıta ve ortak göç ülkelerine dayalı bir ayrıma gitmeye başlamıştır. Göçmenlerin menşe ülkeleri 3 farklı bölgeye ayrılmıştır. Buna göre köken ülke ya da bölgeler olarak; Hollanda, Avrupa, Avrupa dışı bölgeler (Türkiye, Fas, Surinam, Hollanda Karayipleri, Endonezya) ve Avrupa dışındaki diğer bölgeler (Afrika, Asya

ve Amerika ve Okyanusya) şeklinde bir sınıflandırmaya gidilmektedir.¹⁸² CBS için insanların ebeveynlerinin Hollanda'ya nereden geldikleri değil, kendilerinin Hollanda'da doğup doğmadıkları giderek daha önemli hâle gelmektedir. Bu durum, Hollanda'daki yeni nesil Türklere ilişkin istatistiklerin takip edilmesini önümüzdeki dönemlerde zorlaştıracaktır.

Şekil 4.2: Hollanda'ya Göç Ettikleri Ülkelere Göre Göçmenlerin Köken Ülkeleri¹⁸³

Azınlıkların yasa karşısında eşit muamele görmelerini sağlamayı amaçlayan ve ulusal azınlıklara kendi kültürlerini kimliklerini, dinlerini, dillerini ve geleneklerini koruma hakkını vermeyi öngören Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi (1995, Strazburg), ilk olarak 2000 yılında Hollanda Temsilciler Meclisi'nde onaylanmak üzere gündeme gelmiştir. Dönemin kabinesi, Hollanda'nın çok kültürlülük açısından diğer ülkelere örnek teşkil etmesi gerektiğini belirterek ulusal azınlık statüsünün Türkiye kökenliler dâhil bütün etnik azınlıklara verilmesi yönünde görüş belirtmiş, fakat söz konusu karar; Temsilciler Meclisi tarafından

¹⁸² İnternet: CBS, <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/07/cbs-introduceert-nieuwe-indeling-bevolking-naar-herkomst> adresinden 10.07.2022 tarihinde alınmıştır.

¹⁸³ İnternet: CBS, <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/07/cbs-introduceert-nieuwe-indeling-bevolking-naar-herkomst> adresinden 10.07.2022 tarihinde alınmıştır.

kabul edilse de Senato'dan geri dönmüştür.¹⁸⁴ Böylelikle ülkede yaşayan Türkler, ulusal azınlık statüsünden doğacak hakları elde edememiştir.

2005 yılında Hollanda, sadece Friz topluluğunun ulusal azınlık statüsüne sahip olabileceğini belirtmiştir. Surinam, Hollanda Antilleri, Türkiye, Fas ve diğer ülkelerden gelen kişilerin ise kriterlere uymadığı belirtilmiştir. Entegrasyondan sorumlu eski Bakan Rita Verdonk'un 2003 yılında yaptığı açıklamada; Frizlere karşı etnik azınlıkları, entegrasyon politikalarına tabi tutulması gereken grup olarak nitelendirmiştir.¹⁸⁵

Hollanda'da yaşayan göç geçmişine sahip kişilerin haklarına bakıldığında, Hollanda'nın göç politikalarıyla da alakalı olan bir dizi süreç bu kapsamda etkili olmuştur. Hollanda hükümetleri, göçün ilk yıllarında göçmenleri misafir işçi olarak görerek geri döneceklerini düşünmüş ve göçmen haklarına yönelik kalıcı aksiyonlar geliştirmeme politikası benimsemiştir. Bu dönemde göçmen ifadesi yerine "yabancı" ve "misafir" gibi ifadeler kullanılmış ve geri dönmelerini teşvik etmek üzere ana dil eğitimi almalarına yönelik devlet desteği sağlanmıştır.¹⁸⁶

Hollanda, özellikle 1980'lerden sonra sosyal hayatta daha görünür bir konuma ulaşan göçmen işçilerin kalıcı olduğunu fark ederek birtakım haklar için yasal güvenceler vermeye başlamıştır. Göçmenlerin öncelikle Hollanda Anayasası'nda yer alan haklardan yararlanma imkânları bulunmaktadır. Bunlar arasında eşitlik, ifade özgürlüğü, din özgürlüğü, gösteri hakkı ve eğitim hakkı gibi temel haklar bulunmaktadır.¹⁸⁷ Öte yandan, seçme ve seçilme hakkı ise yalnızca Hollanda uyruklu kişilerin yararlandığı bir haktır.

Hollanda, 1983 yılından itibaren göçmenlere yönelik olarak Etnik Azınlık Politikası uygulamaya başlamıştır. Bu politika doğrultusunda göçmenlere yönelik ayrımcılık yasaklanmış, kamu kurumlarında çalışma yasağı kaldırılmış, sosyal haklardan yararlanma imkânlarından eşit şekilde yararlanabilmelerinin, daimi ikamet hakkı elde

¹⁸⁴ Sipahioğlu, B.Ö. (2019). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Bağlamında Avrupa'da Türk Diasporası: Hollanda Örneği, Yüksek Lisans Tezi, s.45

¹⁸⁵ A.g.e., s.48

¹⁸⁶ Muyan, G. K. (2019), Hollanda Göçmen Entegrasyonu Politikaları: Liberalizmden Neoliberalizme, SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi, 9(1), s.180.

¹⁸⁷ Hollanda Anayasası, md. 3-23

edebilmelerinin, sınır dışı edilmeleri zorlaştırılmış, siyasal katılımın doğrultusunda yeterli şartları taşıyanlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁸⁸

Hollanda Parlamentosu tarafından 1987 yılında kabul edilen bir yasa ile Müslümanlara yüksek sesle ezan okuma hakkı verilmiştir. Hollanda İçişleri Bakanlığı da iki yıl sonra Tanrı'ya küfredilmesini ifade özgürlüğünün dışında sayan ve inananlara yönelik bir suç teşkil ettiği belirtilen kanuna “Müslümanların Tanrısını” da eklemiştir.

Hollanda, göçmenlere yönelik olarak 1990'lı yıllarda “entegrasyon” politikası geliştirmiştir. Bu yıllarda göçmenler bir “problem” konusu olarak görülmüş ve aile birleşimi gibi yeniden entegrasyon süreci başlatabilecek konularda sınırlamalara gidilmiştir. Bu yıllar, geniş hakların verilmesini amaçlayan 1980'li yılların aksine neo-liberal bir anlayışla “görevler ve haklar” anlayışına şahit olmuştur.¹⁸⁹

Hollanda'da göçmenlerin varlığı, toplumun her alanında giderek daha fazla hissedilirken, 2000'li yıllardan itibaren 11 Eylül saldırılarının etkisi ve ekonomik anlamda refah döneminin sekteye uğraması gibi gelişmeler Avrupa'nın diğer ülkelerinde olduğu gibi Hollanda'da da göçmen politikalarını etkilemiştir. Bu kapsamda, göçmenler için entegrasyon sınavının zorunlu hâle getirilmiş, İslam'ın Hollanda değerleriyle uyumlulaştırılması kapsamında dini konulara müdahil olunarak imam yetiştirme programları gibi projelerin hayata geçirilmiştir. Çifte vatandaşlığın zorlaştırılması gibi uygulamalar söz konusu olmuş ve çifte aidiyete yönelik bakış giderek olumsuzlaşmıştır.¹⁹⁰

Hollanda'da yaşayan göçmenlerin aktif bir şekilde yararlandığı haklardan birisi, eğitim hakkından doğan ve özellikle Müslüman toplumun yararlandığı bir hak olarak okul açabilme imkânıdır. Ülkedeki dini gruplar, ilköğretim, lise ve üniversite düzeyinde okullar açabilmektedir. Söz konusu okullar, tüm okullarda verilen derslerin yanı sıra haftada belirli sayıda saat aralığında kendi derslerini

¹⁸⁸ Muyan a.g.e., 2019, s. 181.

¹⁸⁹ Bonjour, S., ve Schrover, M. (2015). Public Debate and Policy-Making on Family Migration in the Netherlands, 1960–1995. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41(9), s.1487

¹⁹⁰ Muyan (2009), s.188

verebilmektedir. Bu kapsamda, ülkede yaşayan Müslümanlar tarafından ülkedeki ilk *İslam Okulu*, 1971 yılında Amsterdam’da açılmıştır.¹⁹¹

Hollanda Türk toplumu, İslami müfredata sahip okullardan yararlanan göçmen gruplardan birisidir ve birçok farklı bölgede Türk idarecilerin yönettiği okullar bulunmaktadır. Söz konusu okullarda Türk öğrenciler ağırlıkta olsa da diğer göçmen gruplardan öğrenciler de bulunmaktadır. 2001 yılında Schiedam-Rotterdam’da kurulan Avrupa İslam Üniversitesi (Islamitische Universiteit Europa, İUE), ülkede “İslam” ismini barındıran tek üniversitesidir. Öte yandan, söz konusu okullara yönelik kuşkucu bakış da Hollanda’daki kimi siyasetçiler tarafından kendisini göstermektedir. Aşağıda değinilecek olan göçmen karşıtı söylemin argümanlarından birisi de Hollanda’daki İslam okullarının “Hollanda değerlerine uygun olmadığı, radikalleşmeye yol açtığı, kadın erkek eşitliği ve eşcinsellere karşı olduklarıdır.”¹⁹²

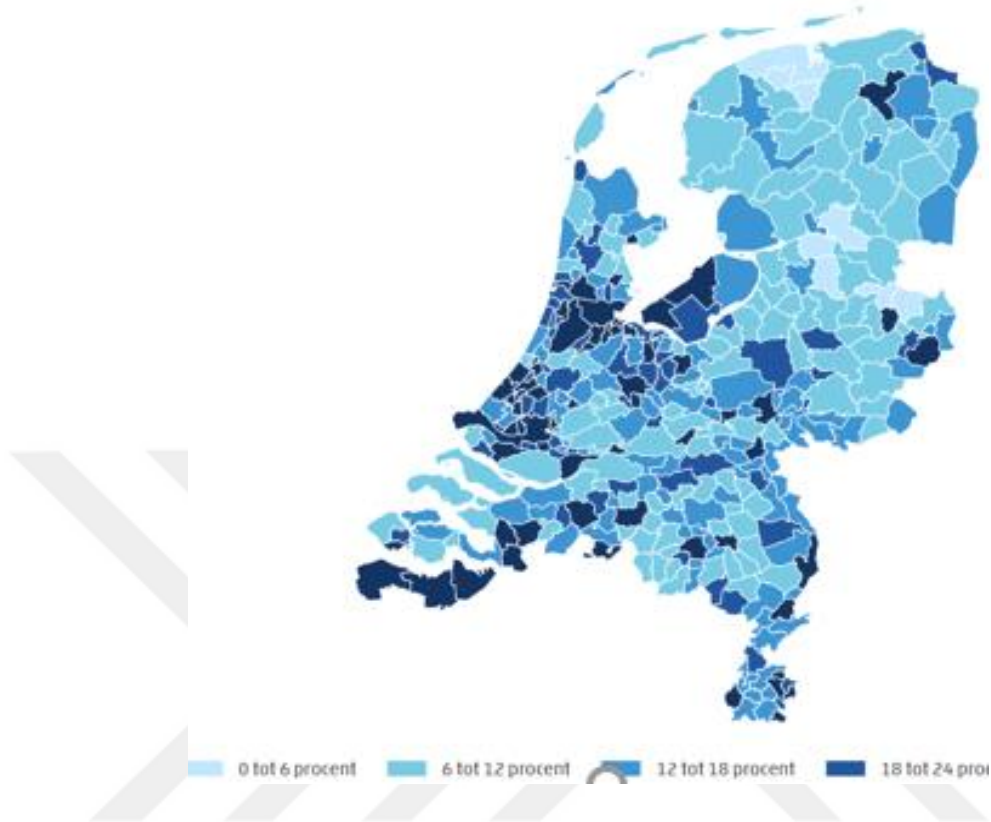
Hollanda’daki göçmenler, sivil toplum kuruluşları kurulması ve bu kuruluşların çeşitli alanlarda aktif olması bakımından da geniş haklardan yararlanmaktadır. Öncelikle Hollanda’da dernek kurma prosedürü oldukça kolay işlemekte ve bazı dernekler, vakıflaşma yoluna giderek tüzel kişilik hüviyeti kazanabilmektedir.¹⁹³ Bunun yanında, sivil toplum kuruluşları kurulduktan sonra da kamu kaynakları tarafından desteklenmekte ve faaliyetleri teşvik edilmektedir. Bu durum, ortak fikirler etrafında sivil toplum kuruluşları kuran ve faaliyetler yürüten Türkler için önemli bir imkân sağlamaktadır.

¹⁹¹ İnternet: Universitet Leiden, Islamic primary schools have been important for Muslim emancipation Web: <https://www.universiteitleiden.nl/en/news/2021/05/210526-islamic-primary-schools> 04.06.2022 tarihinde erişilmiştir.

¹⁹² İnternet: DN, <https://www.dutchnews.nl/news/2019/09/mps-call-for-action-on-religious-schools-after-islamic-indoctrination-claims/> 04.06.2022 tarihinde erişilmiştir

¹⁹³

Bevolking met een migratieachtergrond 1 januari 2020

Şekil 4.2: 2020 Yılı Verilerine Göre Hollanda'da Yaşayan Göç Geçmişine Sahip Kişilerin Yoğun Olarak Bulunduğu Şehirler (CBS)

Hollanda'da göçmenlere yönelik bakış, özellikle 11 Eylül 2001 olaylarının yaşanmasının ardından tüm Batılı ülkelerde olduğu gibi olumsuzlaşmıştır. Göçmen karşıtlığı kimi zaman Hollanda siyasetinin ana gündem maddesi olarak tartışılmaktadır. Gert Wilders liderliğindeki Özgürlük Partisi tarafından sıkça dile getirilen İslam ve göçmen karşıtı söylem, Hollanda siyasetinde ve toplumunda daha fazla etkili olmaya başlamıştır.¹⁹⁴ Söz konusu partinin yetkilileri tarafından göçmenlere ve dini mekânlara yönelik zaman zaman şiddet çağrıları dahi yapılmaktadır.¹⁹⁵ Wilders liderliğindeki Özgürlük Partisi, 2021 yılında gerçekleştirilen Temsilciler Meclisi seçimlerinde 150 sandalyenin 17'sini elde ederek

¹⁹⁴ Haynes, Jeffrey. (2020). Right-Wing Populism and Religion In Europe and The USA. Religions 11, (10): 490,

¹⁹⁵ Bkz: İnternet: BBC Türkçe, [bbc.com/turkce/haberler-dunya-42618130](https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42618130) adresinden 05.05.2022 tarihinde alınmıştır.

üçüncü parti olmuştur.¹⁹⁶ Bu durum, göçmen karşıtlığını merkeze alan siyasi söylemin karşılık bulmaya devam ettiğini göstermektedir. Dahası, ana akım siyasi partiler de bu durumun etkisinde kalmakta ve göçmen karşıtı söyleme daha fazla başvurumaktadırlar.

Hollanda'da göçmenlere ilişkin temel konulardan birisi de özellikle Müslüman ve Yahudileri ilgilendiren ve helal kesim yasağı olarak bilinen yasal düzenleme tartışmalarıdır. Hayvanların uyuşturulmadan kesilmesinin yasaklanmasına yönelik yasa tasarısı, 28 Haziran 2011 tarihinde Temsilciler Meclisi'nden geçerken, Senato tarafından reddedilmiştir.¹⁹⁷ 2019 yılında Hayvanları Koruma Partisi (PvdD) tarafından Temsilciler Meclisi'ne sunulan yasa tasarısı önergesine karşı Hollanda Danıştayı önergenin inanç özgürlüğüne karşı aşırı bir sınırlama getirdiği yönünde görüş belirtmiştir.¹⁹⁸

Yurt dışı finansman yasağı konusu da ülke gündemini meşgul eden ve Türk toplumunu da yakından etkileyen konulardandır. Özellikle camilerin yurt dışından gelen mâli yardımlarla desteklenmesinin önüne geçilmesini hedefleyen Hollanda hükümetinin adımları bu anlamda önemli bir tartışma konusu olmuştur. Her fırsatta siyasetin gündemine taşınan Hollanda'daki camilerin yurtdışı finansmanı, 2018 yılında Körfez ülkelerinden finansman alan camilerin listesinin basına sızmasıyla tekrar tartışma konusu olmuştur.¹⁹⁹

2018 yılında Hollanda siyasetinin gündemine taşınan bir diğer konu, Türk sivil toplum kuruluşlarının, hafta sonları düzenlemekte oldukları Türkçe anadil eğitimleri için Türkiye Cumhuriyeti'nden finansal destek talepleri olmuştur. Kuruluşların bu destek için başvurduğu Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na (YTB) ait Anadolu Hafta Sonu Okulları Destek Programından yararlanan sivil toplum kuruluşları, Hollanda Temsilciler Meclisi tarafından soruşturmaya uğramıştır. Hollanda Başbakanı Mark Rutte ve diğer birçok siyasi lider yaptıkları açıklamalarda

¹⁹⁶ İnternet: BBC, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56438500> adresinden 05.05.2022 tarihinde alınmıştır.

¹⁹⁷ İnternet: Türkiye, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/dunya/15178.aspx/> adresinden 05.05.2022 tarihinde alınmıştır.

¹⁹⁸ İnternet: Perspektif, <https://perspektif.eu/2019/05/16/hollandada-helal-kesim-yasaklansin-istemiyle-yasa-teklifi/> adresinden 06.05.2022 tarihinde alınmıştır.

¹⁹⁹ Bu konuda yazılmış geniş bir araştırma için bkz: Hoorens, Stijn, et al. Buitenlandse financiering en beïnvloeding van religieuze instellingen in Nederland. Rand Europe, 2020. İnternet: RAND Europe, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RRA700/RRA736-1/RAND_RRA736-1.pdf adresinden 08.05.2022 tarihinde alınmıştır.

söz konusu destekleri “endişe verici” olarak tanımlamıştır.²⁰⁰ Derslere yönelik soruşturmada radikalleşme suçlamalarına yönelik bir kanıt ortaya konulamamıştır.

Hollanda’da göçmenlere yönelik bir başka güncel gündem maddesi, Sosyalist Parti (SP) ve Devletçi Reform Partisi (SGP) tarafından sunulan önerge akabinde Şubat 2020 tarihinde gerçekleştirilen camilere yönelik yurt dışı finansman soruşturmasıdır. Bu kapsamda, kurumsal bir yapılanmaya giden Hollanda Devleti, *Taskforce Problematisch Gedrag & Ongewenste Buitenlandse Financiering* (Sorunlu Davranış ve İstenmeyen Yurtdışı Finansmanı Görev Gücü) isimli, Sosyal İşler ve İstihdam Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Hollanda İstihbarat Dairesi, Dışişleri Bakanlığı, Adalet ve Güvenlik Bakanlığı ve Ulusal Güvenlik ve Terörle Mücadele Koordinatörlüğü NCTV kurumlarından temsilcilerin oluşturduğu bir ekip kurmuştur.²⁰¹

4.2. Türkiye Cumhuriyeti ile Hollanda Krallığı Arasında İşgücü Antlaşması

Bu bölümde kısaca Türkiye-Hollanda ilişkilerinin tarihine değinmek yerinde olacaktır. Türkiye-Hollanda ilişkileri 17. Yüzyılda başlamıştır. 17 Mart 1612 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu nezdinde ilk Hollanda Elçisi Cornelis Haga, İstanbul’a atanmış, aynı yıl içerisinde Osmanlı Padişahı Sultan I. Ahmet tarafından Hollandalılara “ahidname-i hümayun” verilmiştir.²⁰² Söz konusu ilişkilerin başlamasında Osmanlı amirali Halil Paşa’nın, İspanya’ya karşı Türk-Hollanda iş birliğini önermesinin ve dönem özellikle deniz ticaretindeki gücünü arttırmaya başlayan Hollanda ile ilişki kurulmasının öneminin etkili olduğu vurgulanmaktadır. Hollanda için de Osmanlı ile ilişki kurulması, Doğu Akdeniz’de ticaret yapabilmek imkânına kavuşmak anlamına gelmiştir.²⁰³

²⁰⁰ İnternet: BBC, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45264101/> adresinden 05.05.2022 tarihinde alınmıştır.

²⁰¹ İnternet: Perspektif, <https://perspektif.eu/2020/06/01/hollandada-camilere-meclis-sorusturmasi-siyasi-ayrimci-ve-yaftalayici/> adresinden 07.05.2022 tarihinde alınmıştır.

²⁰² İnternet: Dışişleri Bakanlığı, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-hollanda-siyasi-iliskileri.tr.mfa#:~:text=Cumhuriyetin%20ilan%C4%B1ndan%20sonra%20Hollanda%20ile,%C4%B0li%C5%9Fkilerin%20Tesisinin%20400.%20y%C4%B1ld%C3%B6n%C3%BCm%C3%BC%20kutlan%C4%B1%C5%9F%C4%B1r> adresinden 09.05.2022 tarihinde alınmıştır.

²⁰³ Theunissen, H. (2008). (Dostluğun Bedeli) 1612-1617 Yıllarında Hollanda ile Osmanlı Devleti Arasındaki Resmi İlişkilerin Oluşmasında Hediyein Rolü, *Kebikeç Dergisi*, 25, s. 51

Resim 4.1 Hollanda'nın Osmanlı İmparatorluğu Nezdinde İlk Elçisi Cornelis Haga²⁰⁴

Diplomatik ilişkilerin sağlanmasıyla Hollandalı tüccarların Osmanlı İmparatorluğu'ndaki faaliyetleri artmış, Hollanda Elçileri Karlofça ve Pasarofça Antlaşmaları gibi diplomatik konularda arabulucu rolü üstlenmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Hollanda nezdindeki ilk daimi temsilcisi ise 1859 yılında Lahey'e atanan Elçi Yahya Karaca Paşa'dır. Türkiye Cumhuriyetinin ilanından sonra Hollanda ile 1924 yılında "Türkiye Cumhuriyeti ile Felemenk Kraliyeti Arasında Muhadenet Muahedenamesi" imzalanmıştır. Söz konusu antlaşma bir dostluk antlaşmasıdır.

2008 yılında imzalanan "Türkiye-Hollanda İlişkilerinin Güçlendirilmesi ve Türkiye - Hollanda Konferansı Kurulmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası" kapsamında iki ülke arasında Türkiye - Hollanda (Wittenburg) Konferansları düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. 7 Haziran 2022 tarihinde Türkiye-Hollanda (Wittenburg)

²⁰⁴ Theunissen, a.g.e. s.53

Konferanslarının dokuzuncusu düzenlenmiştir. 2012 yılında, Türkiye ile Hollanda arasındaki Diplomatik İlişkilerin Tesisinin 400. Yıldönümü, 2014 yılında ise Türkiye-Hollanda İş Gücü Antlaşmasının 50.yılı kutlanmıştır.²⁰⁵ 2017 yılında yaşanan kriz sonrasında gerginleşen iki ülke ilişkileri 2022 yılı itibariyle yeniden normalleşme eğilimindedir. Bu süreçte 2018 yılında Hollanda Parlamentosu’nun 1915 olaylarını “soykırım” olarak tanıyan bir yasa tasarısını kabul etmesi, iki ülke ilişkilerini ve Hollanda Türk toplumunu etkileyen bir başka gelişme olmuştur.²⁰⁶

Türkiye ile Hollanda arasında 19 Ağustos 1964 tarihinde işgücü antlaşması imzalanarak Türklerin bu ülkede çalışabilmesinin önü açılmıştır. Ülkeye gelen Türklerin ilk olarak çalıştığı sektörler tekstil, inşaat, gemi işleri ve metal olmuştur. İlk yerleşilen şehirler arasında üretim ve iş olanakların yoğun olduğu Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Twente ve Midden-Branat gibi şehirler bulunmaktadır. Türkiye’den Hollanda’ya başlayan göç süreci, Hollanda İş Bulma ve Yerleştirme Bürosu tarafından başlatılmıştır. Sonraki yıllarda ise ilk gidenlerin aracılık etmesiyle ve özellikle aile birleşimleriyle beraber Hollanda’ya yerleşme süreci yoğunlaşarak devam etmiştir.²⁰⁷

Türkiye’den ve diğer ülkelerden gelen göçmenlerin sayısındaki artış, Hollanda siyasetinin gündemini meşgul etmiş ve önlem alma zorunluluğu hissettirmiştir. Ülkeye göçmen girişini sınırlamak isteyen Hollanda 1 Kasım 1980 tarihinden itibaren girişlerde vize şartı uygulamaya başlamıştır.²⁰⁸ Buna rağmen, ikinci, üçüncü hatta dördüncü nesil Türk varlığı bu ülkedeki varlığını günümüze kadar sürdürmüştür.

Eyalet	Dağılım oranı
Güney Hollanda	%33
Kuzey Hollanda	%22
Kuzey Brabant	%13
Gelderland	%10

²⁰⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi.

²⁰⁶ İnternet: BBC Türkçe, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43161556> adresinden 19.10.2022 tarihinde alınmıştır.

²⁰⁷ Güngör V. (1992), Hollanda’da Türk Toplumu Batı Avrupa Türkleri, Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Yayınları, Amsterdam, s.58

²⁰⁸ Pınar H. (2009), Hizmetin serbest dolaşımı kapsamında Türk vatandaşları için vizesiz Avrupa. Ankara *Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1), s.105.

Overijssel	%8
Utrecht	%7
Diğer	%7

Tablo 4.4: Hollanda’da Türk Nüfusunun Eyaletlere Göre Dağılımı²⁰⁹

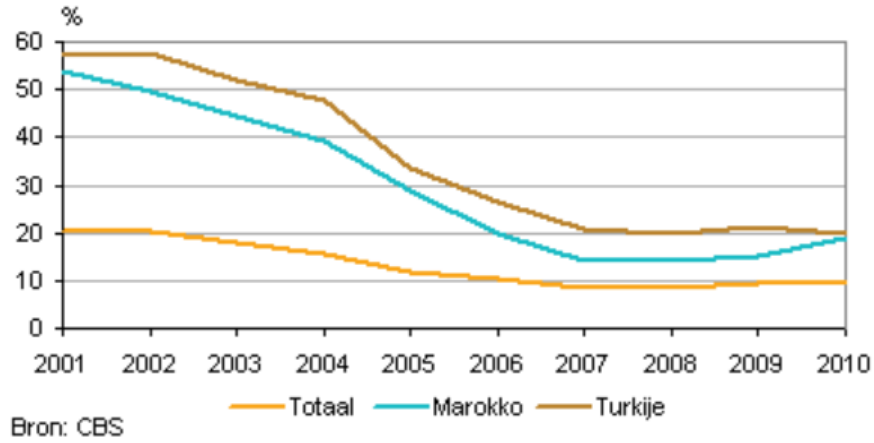
Göç sürecinin ilk döneminde erkek ağırlıklı olan nüfus, zamanla ailelerin Türkiye’den gelmesiyle daha dengeli bir yapıya kavuşmuştur. 1980 sonrası dönemde Türkiye’den evlenme yönündeki istek devam etmiş ve “ithal gelin” ve “ithal damat” meseleleri Türk diasporası için önemli bir gündem hâline gelmiştir. Öte yandan, 2000 sonrasında günümüze kadar, Türklerde Türk toplumu içinden evlilikler devam etmekle birlikte, Faslılarda olduğu gibi bu oran giderek düşmektedir. Bu durum, Türk toplumunun ev sahibi kültürle olan bağlarının evlilik yoluyla arttığının bir işaretidir. Öte yandan, Türk toplumunda evlilik ve çocuk sahibi olma yaşı da Avrupa’daki eğilime benzer şekilde giderek artmaktadır.²¹⁰

Hollanda İstatistik Merkezi verilerine göre, toplam nüfusu 429.978’dir. Hollanda’da yaşayan Türklerin yüzde 50’den fazlası bu ülkede doğmuştur. Bir veya iki ebeveyni Türkiye’de doğanların oranı da giderek düşmektedir.²¹¹ Bu durum, Türklerin bu ülkedeki varlığının giderek dönüştüğünün bir göstergesidir.

²⁰⁹ İnternet: CBS, Mensen met herkomst buiten Nederland wonen relatief vaak in grote steden <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/48/mensen-met-herkomst-buiten-nederland-wonen-relatief-vaak-in-grote-steden> adresinden 24.11.2022 tarihinde alınmıştır.

²¹⁰ İnternet: CBS, Jongere Turkse en Marokkaanse 2e generatie trouwt later, <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/48/jongere-turkse-en-marokkaanse-2e-generatie-trouwt-later> adresinden 01.11.2022 tarihinde alınmıştır.

²¹¹ Son Haber EU, Hollanda’da Yaşayan 430 Bin Türk’ün Şehirlere Göre Dağılımı, <https://www.sonhaber.eu/hollandada-yasayan-430-bin-turkun-sehirlere-gore-dagilimi> adresinden 29.11.2022 tarihinde alınmıştır.

Şekil 4.3:2001-2010 Yılları Arasında Göçmen Gruplar İçerisindeki Evlilik Oranı
(CBS)

4.3. Hollanda’da Türkler Tarafından Kurulan Sivil Toplum Kuruluşları

Hollanda’da yaşayan Türk toplumu, göçün ilk dönemlerinden itibaren sivil toplum kuruluşları etrafında kurumsallaşma çabalarına öncelik vermiş ve dini, kültürel, sosyal vb. ihtiyaçları başta olmak üzere birçok konuda dernekler ve vakıflar üzerinden bir araya gelmenin yollarını aramıştır. Ülkede sivil toplum kurma ve faaliyet yürütme süreçlerinin oldukça rahat ve teşvik edilir olması bu durumu kolaylaştırmıştır. İlk dönemlerde ibadetlerin yerine getirilmesi, dayanışma amaçlı bir araya gelmesi, cenaze işlemlerinin gerçekleştirilmesi gibi ihtiyaçlar, zamanla değişerek giderek çeşitlilik göstermeye başlamıştır. Kültürel aidiyetlerin nesillere aktarılması ve asimilasyona karşı önlem alınması gibi amaçlar da bu kuruluşların meydana gelmesinde önemli etkenler olmuştur. Öte yandan, söz konusu pratik amaçlar zamanla yerini daha özel ve tematik kuruluşlara bırakmıştır.

Avrupa’nın diğer ülkelerinde olduğu gibi Hollanda’da da Türk dernekleri, Türkiye’de var olan ideolojik ayrımları yansıtır şekilde meydana gelmiştir. Türkiye ile kurulan ilişkiler de bu kapsamda olmaktadır. Ülkedeki tüm Türkleri kapsayan çatı örgütlenme konusu, diğer ülkelerde de olduğu gibi, zaman zaman gündeme gelse bu tarz bir örgütlenme meydana gelememiştir.

Bu bölümde, Hollanda’da bulunan ve temsil gücün yüksek olan çatı kuruluşlara yer verilecektir. Öte yandan, Türk toplumunun önemli bir bölümü klasik dernek

faaliyetlerine katılmamaktadır. Bu durum, Türklerce kurulan derneklerin temsil gücünün tüm Türk toplumunun tamamını kapsamadığının bir göstergesidir.

4.3.1. Hollanda Diyanet Vakfı (HDV)

Hollanda Diyanet Vakfı (HDV), Hollandaca ismiyle Islamitische Stichting Nederland (ISN), Hollanda’da yaşayan Türk vatandaşları tarafından 10 Aralık 1982 tarihinde kurulmuştur. Türkler tarafından kurulan en geniş çaplı dini merkezli kurumdur. 2022 yılı itibariyle bu kuruma bağlı olan 148 cami ve cami derneği mevcuttur.

Resim 4.2: Hollanda Diyanet Vakfı Açılış Töreni, 1984 (HDV Resmi Sitesi)

HDV, kendisini “Kendisine bağlı bulunan şubelerde ve camilerde tüm Müslümanların dini vecibelerini yerine getirebilmeleri için imkân sunmayı ve yol göstermeyi hedefleyen ve İslam Dininin yaşanması ve yaşatılması için çeşitli dini faaliyetler sunan dini bir kurum” olarak tanımlamaktadır.²¹²

HDV Yönetim Kurulu 2022 yılı itibariyle 7 kişiden oluşmaktadır. Denetleme ve Rehberlik, Kadın Kolları ve Gençlik Kolları olmak üzere üç ayrı komisyonla faaliyetlerini sürdürmektedir.

²¹² İnternet: HDV, <https://diyanet.nl/kurumsal/kurulus-ve-tarihce/> adresinden 02.07.2022 tarihinde alınmıştır.

- Din hizmetleri için gerekli her türlü gayrimenkul mallar edinmek ve yönetmek,
- Hac ve Umre Organizesi yapmak,

Şekil 4.3: HDV'nin Umre Etkinliğine İlişkin Bir Sosyal Medya Paylaşımı²¹³

- Cenaze yardımlaşma fonu hizmetini sunmak,
- Müslümanların namaz, oruç, zekât-fitre, hac, umre, kurban gibi temel ibadetlerini yerine getirebilmeleri hususunda destek olmak ve rehberlik yapmak,
- Müslümanlara doğum, sünnet ve evlilik gibi zamanlarındaki etkinliklerde yardımcı olmak.
- Dini bilgiler ve Kur'an-ı Kerim dersleri sunmak.
- Din içerikli bilgilendirici kitapların temini, telif ve tercümesini yapmak ve yayınlamak,
- Gönüllülerin gelişimine uzman desteği sağlamak,

²¹³ İnternet: <https://www.facebook.com/hollandadiyanetvakfi> adresinden 07.12.2022 tarihinde alınmıştır.

- Türkiye Diyanet Vakfı ve Hollanda’da bulunan Müslümanlara ait dini kurumlarla iş birliği yapmak,
- Kiliseler, sinagoglar ve diğer dini kuruluşlarla gerektiğinde iş birliği yapmak,
- Kitap yayıncılığı faaliyetleri gerçekleştirmek,
- Hollanda’da yaşayan Müslümanların entegrasyonunu teşvik eden faaliyetler düzenlemek,
- Müslümanları ve İslam’a meraklı olan insanları inanç ve ibadet konularında bilinçlendirmek ve destek sağlamak.²¹⁴

Hollanda Diyanet Vakfı, 2016 yılında, yönettiği cami derneklerinin ülkenin ve Avrupa’nın şartlarına uyum sağlaması için de “Yeşil Camiler” projesini başlatmıştır. Bu kapsamda, “Yeşil Kiliseler” ile iş birliğine gidilerek camilerin çevreye duyarlı hâle getirilmesi hedeflenmiştir. Vakıf, Yeşil Vaaz gibi uygulamalarla da üyelerine çevre bilinci kazandırmayı hedeflemektedir.²¹⁵ Hollanda’daki Türklerce kurulan derneklerin bu gibi çalışmaları, klasik dernek gündemlerinin ötesine geçildiğinin ve Avrupa’ya uyum sağlanma çabalarının bir göstergesi olarak okunabilir.

4.3.2. Hollanda İslam Federasyonu (Nederlandse Islamitische Federatie-NIF)

Avrupa genelinde faaliyet yürüten, Türkiye’deki “Milli Görüş” çizgisinin temsilcisi olan ve Almanya’da kurulan İslam Toplumu Milli Görüş (IGMG)’e bağlı olarak faaliyet yürüten kuruluş, 1981 yılında kurulmuştur. 2022 yılı itibarıyla çalışmalarını Güney Hollanda Millî Görüş (Milli Gorus Zuid Nederland) ve Kuzey Hollanda Millî Görüş (Milli Gorus Noord Nederland) olmak üzere iki çatı kuruluş olarak sürdürmektedir. Ülke genelinde NIF’e bağlı Camiler, gençlik, kadın, eğitim teşkilatları ve yardım kuruluşları gibi yapılanmalar bulunmaktadır.²¹⁶

Kuruluşun faaliyetleri arasında;

- Gençler ve kadınlara yönelik sosyal ve kültürel faaliyetler,
- Gençler ve yaşlılar için eğitim faaliyetleri,
- Hac ve umre gezileri,
- Dünya çapında yardım kampanyaları,
- Cenaze hizmetleri,

²¹⁴ A.g.m.

²¹⁵ İnternet: HDV, <https://diyanet.nl/camiler-yesil-oluyor/>, adresinden 01.07.2022 tarihinde alınmıştır.

²¹⁶ İnternet: IGMG NL, Web: <https://igmg.nl/> adresinden 03.07.2022 tarihinde alınmıştır.

- Atölye çalışmalar gibi faaliyetler bulunmaktadır.²¹⁷

4.3.3. Hollanda Türk Federasyon (Turkse Federatie Nederland)

Hollanda Türk Federasyon, toplam 40 şubesi ile Hollanda’da büyük Türk çatı kuruluşlarından biri konumundadır. Bu kuruma bağlı olarak Rotterdam, Amsterdam ve Utrecht şehirlerinde, aynı zamanda cami olarak da kullanılan kültür merkezleri yer almaktadır. Federasyon, özelliklere gençlere yönelik çalışmalarıyla amacını şu şekilde tanımlamaktadır: *Avrupalı Türk kimliğini ve gençlerin değerlerimize yönelik aidiyetini pekiştirmek.*²¹⁸

Şekil 3.4: Hollanda Türk Federasyonu Tarafından Gerçekleştirilen 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı Etkinliğine İlişkin Bir “Herkes Açık” Paylaşım²¹⁹

4.3.4. HOTİAD (Hollandalı Türk İş Adamları Derneği)

HOTİAD, 2004 yılında Hollanda’da büyük ve orta büyüklükte Türk şirketleri için bir çatı kuruluşu olarak kurulmuştur. Resmî sitesindeki bilgiye göre 30 üye iş yeri bulunmaktadır. “Herkesin kendi şirketi, birlikte bir bütün” sloganıyla hareket ederek üyelerin bireysel sorunlarının yanı sıra, Hollanda toplumunun meselelerine ve

²¹⁷ İnternet: IGMG NL, Web: <https://igmg.nl/missie-en-visie/> adresinden 03.07.2022 tarihinde alınmıştır.

²¹⁸ İnternet: HTF, Web: <https://www.turksefederatie.nl/> adresinden 03.07.2022 tarihinde alınmıştır.

²¹⁹ İnternet: HTF Facebook, Web: <https://www.facebook.com/HollandaTurkFederasyon> adresinden 03.11.2022 tarihinde alınmıştır.

küresel sorunlara odaklanmayı hedeflediğini ifade etmektedir. 2006-2010 yılları arasında 5 kez HOTİAD Zirvesi düzenlemiştir. Dernek, Hollanda ve Türkiye’de şirket ve devlet daireleri için Hollanda ve Türkiye arasında ticaret hakkında bilgi, danışma ve fikir açısından uzman istişare ortağı olmayı planlamaktadır. 2013 yılında Türk toplumuna yönelik olarak ilk defa şu ödülleri vermiştir: HOTİAD Yılın Öğrencisi Ödülü, HOTİAD Yılın Kültür Topluluğu Ödülü, HOTİAD Yılın Başarılı Sporcu Ödülü.²²⁰

Resim 4.5: 2015 HOTİAD “Yılın Başarı Ödülleri” Töreni (HOTİAD Resmi Sitesi)

4.3.5. Nizâm-ı Alem Vakfı (Türk İslam Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı)

Türkiye’de Büyük Birlik Partisi’ne kendilerini yakın hissedenlerin kurduğu vakıf, Rotterdam ve Amsterdam gibi büyük şehirlerde kültür merkezlerine sahiptir. Vakfın, Amsterdam’da Nizâm-ı Alem Süleymaniye Cami adında büyük bir cami ve kültür merkezi bulunmaktadır. Avrupa Nizam-ı Âlem Federasyonu’na bağlı olarak çalışmalar yürütmektedir. Dini eğitim ve çocuklara yönelik etkinlikler gibi faaliyetlerde bulunmaktadır.²²¹

²²⁰ İnternet: HOTİAD, Web: <https://hotiad.nl/> adresinden 05.07.2022 tarihinde alınmıştır.

²²¹ İnternet: Facebook, Web <https://www.facebook.com/AmsterdamNizamIAlemSuleymaniyeCamii> adresinden 04.07.2022 tarihinde alınmıştır.

4.3.6. Hak-Der Federasyonu (FAGN):

Hollanda'da yaşayan Türk toplumunun bir bölümü, Türkiye'den göç eden Alevi inancına mensup kişilerden oluşmaktadır. Özellikle 1990'lı yıllarda Türkiye'de gelişen olaylar sonrasında Avrupa'da artan Alevi kurumsallaşmasının Hollanda'ya yansması olarak bu ülkede de çeşitli dernekler kurulmuştur. Almanya ve Avusturya'da geniş çaplı haklar elde eden Alevilik merkezli derneklerin aksine Hollanda'daki Alevi kurumsallaşması 2022 yılı itibariyle yasal bir statü sahibi değildir.

HAK-DER (Hollanda Alevi Dernekleri Federasyonu), 1990 yılında kurulmuş ve Hollanda genelinde 9 Alevi derneğinin (AJN, Amersfoot, Enschede, Tilburg, Utrecht, Zwolle, Rotterdam, Bergen ve Venlo olmak üzere) çatı organizasyonudur. Federasyon çalışmalarını Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu'na (AABK) bağlı olarak yürütmektedir.

Federasyon; *“Hollanda'da yaşayan Alevilerin çeşitli alanlarda ortak ihtiyaçları ve sorunları için çalışmayı ve Alevi toplumunu temsil etmeyi, etnik köken, dini inanç, cinsiyet, renk, cinsellik ve dil ayrımı yapmaksızın saygı çerçevesinde Hollanda'da çok kültürlü toplum bir parçası olarak Aleviliğin yaşamını ve kültürünü görünürlüğünü artırmayı”* amaçlamaktadır. Üyelerine cenaze fonu desteği sağlamaktadır. Dernek yönetiminde eş başkanlık sistemi uygulanmaktadır.²²²

4.3.7. MÜSİAD Hollanda

Müstakil Sanayici ve İş adamları Derneği (MÜSİAD) Hollanda'daki Türk iş adamlarına yönelik çalışmalar gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Daha önce Amsterdam, Rotterdam, Lahey ve Utrecht olmak üzere Hollanda genelinde dört şubesi olan MÜSİAD 2022 yılı itibariyle Amsterdam merkezli olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Kuruluşun; inşaat, otomobil, gastronomi, kobi, kadın, gıda, sağlık, iş, hizmet, tekstil, akademi, hukuk, gençlik, enerji olmak üzere 14 farklı komite yapılanması mevcuttur. 300'den fazla üyesi bulunmaktadır. Türk toplumunu ilgilendiren konularda da çalışmalar gerçekleştirmektedir.²²³

²²² İnternet: Hak Der, <http://www.hakder.nl/> adresinden 04.07.2022 tarihinde alınmıştır.

²²³ İnternet: Müsiad Hollanda, Web: <https://musiad.nl/> adresinden 05.07.2022 tarihinde alınmıştır.

4.3.8. Hollanda İslam Merkezi Vakfı (SICN)

5 Mayıs 1972 tarihinde Türkler tarafından kurulan vakıf, Hollanda'da Türklerce kurulan ilk sivil toplum kuruluşlarından. Bu organizasyona bağlı Hollanda genelinde 30 adet kuruluş vardır. Vakfın çalışma alanları arasında; bağlı kuruluşlara bina alımında yardımcı olmak, Ramazan ayı hizmetleri, kurban hizmetleri, Hac organizasyonları, cenaze hizmetleri, İslami takvim hizmetleri, yaz kursları, toplumsal konularla alakalı konferanslar, yardım kampanyaları, din görevlisi yetiştirilmesi, Cami ve dernek yönetimindeki üyeleri yetiştirme kursları ve yardıma muhtaçlara yardım etmek gibi faaliyetler bulunmaktadır.²²⁴

4.3.9. Hollanda'da Türklerce Kurulan Diğer STK'lar

Yukarıda çalışmaları hakkında detaylı bilgi verilen sivil toplum kuruluşlarının dışında çeşitli temalarda kurulmuş çok sayıda sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Hemşehri dernekleri, kadın dernekleri, dezavantajlı gruplara yönelik çalışmalar yapan dernekler, iş insanlarının kurduğu dernekler, ideolojik temelli dernekler, Türkiye'deki çeşitli siyasi partilerin temsilcilikleri, akademisyen dernekleri, çeşitli meslek mensuplarınca kurulan dernekler, spor ve kültür dernekleri bu anlamda varlığını sürdürmektedir. Klasik dernek yapılanmalarından farklı olarak artık tematik yapılanmalar da giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Amsterdam Anneleri gibi aile konularına yönelik çalışmalar yapan yapılanmalar bu anlamda örnek verilebilir. Bunun yanında, yönetiminde Türk iş adamları ve profesyonellerin olduğu spor kulüpleri de yarışmacı kimliklerinin dışında, Türk toplumu için, ülkeye uyum sağlama ve kendilerini gerçekleştirme gibi işlevler kapsamında sivil toplum kuruluşlarına benzer bir niteliği haizdir. Bu kapsamda aşağıdaki dernekler örnek olarak verilebilir:

- Hollanda Türkler için Danışma Kurulu (IOT)
- Hollanda Türk İslam Kültür Dernekleri Federasyonu
- Hollanda Türk İş Kadınları Platformu,
- Uluslararası Demokratlar Birliği Hollanda,
- Hollanda Türk Hukukçular Birliği,
- Hollanda Türk Mimarlar ve Mühendisler Derneği,

²²⁴ İnternet: SICN, Web: <https://www.sicn.nl/pages/turks/index-tr.html> adresinden 04.07.2022 tarihinde alınmıştır.

- Hollanda Karamanlılar Federasyonu (HOKAF),
- Avrupa Sivaslılar Birliği-Hollanda,
- Hollanda Trabzonlular Vakfı,
- Hollanda Türk Spor ve Kültür Federasyonu (HTSKF),
- Türk Hollandalı Avukatlar Derneği,
- Türkiye,
- Hollanda Türk Akademisyenler Derneği,
- Hollanda Nogay Türkleri Federasyonu,
- Alevi Platformu Hollanda,
- Beyazay Derneği Hollanda,
- Amsterdam Anneleri.

4.4. Hollanda’da Türk Medyası

Medya, Avrupa’daki Türk kurumsallaşmasının önemli bir parçası ve kalıcılığı sağlayan unsurlardan birisi olmuştur. Avrupa’daki Türk medyası, Türklerin hem yaşadıkları ülke hem de anavatanlarına ilişkin sahip oldukları aidiyet ve kimliğin oluşumunda önemli bir role sahiptir. Türk işçilerin ilk dönemlerde Türkiye’den haber almasını sağlayan iletişim araçları, bir yandan sadece bulundukları ülkelerin kültürüyle baş başa kalmamalarını sağlarken, bir yandan da kendi kültürleriyle olan bağlarını belli bir seviyede tutarak bulundukları ülkelere uyum sağlayabilmelerini de sağlamıştır.²²⁵ Medya araçlarının çeşitliliği ve teknolojinin gelişimi de hem bulundukları toplumla etkileşimlerine katkıda bulunurken hem de Türkiye’yle ilişkilerinin güçlü şekilde korunmasının da bir aracı olmuştur.

Diaspora medyası; Türk göçmenlerin kendi içinde iletişim halinde kalmasına, ana vatan gündeminden haberdar olmasına, dahası diasporanın hem yaşanılan ülke hem de Türkiye’ye ilişkin ortak sorun ve taleplerine dair fikir sahibi olmasına vesile olurken, bir diasporanın kendi kültürünü korumasındaki en önemli araçlardan olan anadilin muhafazası noktasında da önemli bir görevi üstlenmektedir.²²⁶ Diğer bir deyişle diaspora medyası, hem Türkiye’den hem de yaşanılan ülkeden haberleri okuyucularına ulaştırarak, kültürel, etnik ve ortak kimlik inşasında katkıda bulunmuştur.

²²⁵ Birsen, a.g.e., s. 29

²²⁶ Haiderali K (2003), ed. The Media of Diaspora. Vol. 7. London: Routledge, s.24

Türk diasporası, özellikle 1970’li yıllardan itibaren, cami, dernek, vakıf, meslek örgütleri, sivil toplum örgütleri gibi kurumsallaşma adımlarının yanı sıra, medya alanında da çeşitli atılımlarda bulunarak bulundukları ülkelerdeki ihtiyaçlarını giderme yoluna gitmiştir. Aynı dönemde, Türkiye’deki medya kuruluşları için de önemi fark edilen bir olgu olarak Türk göçmenlerinin varlığı keşfedilmiştir. Türkiye’de yayın yapan gazetelerin Almanya’ya gönderilmesi, daha sonra Avrupa’da basılmaya başlanması ve Türk TV kanallarının Avrupa’da yayın yapmaya başlamaları, Türk diasporası ile anavatan arasındaki ilişkiler açısından önemli olmuştur.²²⁷

Hollanda’daki Türk medyası, Hollanda Türk toplumunun gerek inşasına katkıda buluna bir araç olarak gerekse toplumu yansıtan bir araç olarak görülebilir. Son dönemde iletişim olanaklarının da gelişmesiyle beraber, özellikle yeni medya olarak adlandırılan mecralar da önemli bir araç hâline gelmiştir. Dijital medyanın yükselişiyle birlikte Avrupa’da yaşayan Türkler de sosyal medyayı yoğun olarak kullanmaya başlamış, kendi aralarında ve anavatanla olan ilişkilerde sosyal medya platformları önemli bir araç haline gelmiştir. Sosyal medya üzerinden yapılan canlı yayınlar, çevrim içi programlar, forum vb. araçlar, Türk diaspora medyasının önemli iletişim araçlarından olmuştur.

Hollanda’daki Türkçe yayınların tarihi, işgücü antlaşmasının da öncesine uzanmaktadır. Hollanda’daki ilk Türkçe radyo yayınının “Madrid, Kazablanka, Ankara” adıyla 1963 yılında VARA yayıncılık tarafından gerçekleştirildiği belirtilmektedir.²²⁸ 1967 yılına gelindiğinde söz konusu program, içeriği günlük gelişmelerle zenginleştirilerek devam etmiştir.²²⁹

Türklerce kurulan medya kuruluşları da bu dönemde önemli bir ihtiyacı gidermiştir. Venlo şehrinde FM altyapısı ile yayın yapan Radyo Vatan ve 1999 yılında kurulmasından itibaren internet üzerinden yayınlar gerçekleştiren Radyo Deniz, Hollanda Türk toplumuna yönelik radyo yayıncılığının öncü kuruluşları olarak

²²⁷ Genel, M.G. (2014), Almanya’daki Türk Medyasının Yeni Medyaya Entegrasyon Biçimleri, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/2 s. 656

²²⁸ Yücel, Alev "Batı Avrupa'da Türkçe Medya: Almanya, Fransa Ve Hollanda." Selçuk İletişim 8.4 (2015): 249.

²²⁹ Güney, S. Köksalan, E (2008). Turkish radio broadcasts in Netherlands, Westminster Papers in Communication and Culture, February, s.87

yayına başlamıştır. Hollanda bu yönüyle dünyada Türkçe yayın yapan internet radyolarının doğduğu ülke olarak tanımlanmaktadır.²³⁰

Basılı gazeteler de Hollanda Türk toplumu için radyodan sonraki önemli iletişim araçlarında birisi olmuştur. Bu bakımdan, Hollanda’da basılan Manşet, Haber ve Doğuş gibi gazeteler Avrupa’daki Türkçe yayınları zenginleştiren sürecin bir parçası olmuşlardır.²³¹

Avrupa’daki Türk medyasının önemli araçlarından birisi de televizyon yayınları olmuştur. Televizyon yayınları Almanya merkezli olarak başlasa da Almanya dışında da Avrupa’daki Türklerin televizyonculuk faaliyetleri özellikle 1990 sonrasında hız kazanmıştır. Hollanda’da bir kısmı günümüzde de yayın hayatına devam eden kanallar arasında; Amsterdam Türk Televizyonu (1992-2008), MTNL, TTA, Demet TV, Deniz TV (İnternet Televizyonu olarak yayınlarına devam etmektedir) gibi kanallar vardır.²³²

Hollanda’da yazılı ve görsel basında güncel olarak yayın yapan başlıca kuruluşlar aşağıdaki şekildedir:

İsim	Yayın Platformu
Son Haber	İnternet Sitesi/Sosyal Medya
Doğuş NL	İnternet Sitesi/Sosyal Medya
Türk Info	İnternet Sitesi/Sosyal Medya
Dutch Turks NL	İnternet Sitesi/Sosyal Medya (Hollandaca)
Life24	Youtube/Sosyal Medya/IPTV
Haber Gazetesi	Baskı/İnternet/Sosyal Medya
Manşet Gazetesi	Baskı/İnternet/Sosyal Medya
Hollanda Medya	Sosyal Medya

Tablo 4.3: Hollanda'da Türkçe Yayın Yapan Kuruluşlardan Bazıları

²³⁰ Erol, G. Topbaş, H. (2018). Dijital Çağda İletişim Okumaları, Hiper Yayın, İstanbul, s.146

²³¹ İnternet: Açık Gazete, Web: <https://acikgazete.com/avrupadaki-trke-medya/>, adresinden 15.06.2022 tarihinde alınmıştır.

²³² Güngör, a.g.e. s.98

4.5. Siyasal Katılım ve DENK Partisi Örneği

Hollanda Türk toplumu, siyasal katılım bakımından Avrupa'daki diğer ülkelerde yaşayan Türklere göre oldukça aktif bir görünüme sahiptir. Türkler, 1980'li yılların sonundan itibaren özellikle yerel meclisler başta olmak üzere seçimlere katılmakta, sandalyeler kazanmakta, göçmen sorunlarını dile getirmektedir. 2022 yılı itibariyle Türkler tarafından kurulan ve Hollanda'nın birçok şehrinde faaliyet gösteren bir siyasi parti bulunmakta, farklı partilerden birçok belediye meclis üyesi Hollanda siyasetinde yer almaktadır. Türkiye'den göç geçmişine sahip Bakan Dilan Yeşilgöz ve Bakan Yardımcısı Günay Uslu kabinede kendilerine yer bulmakta, Temsilciler Meclisi'nde her biri farklı siyasi partilerden olmak üzere 4, Senato'da ise 1 Türk vekil bulunmaktadır. Öte yandan, 2022 yılı Aralık ayında Hollanda'da bir ilk gerçekleşmiş ve aslen Adanalı olan Huri Şahin, Hollanda Kralı tarafından Güney Hollanda eyaletinin Rijswijk Belediye Başkanı olarak atanmıştır.²³³ Türk toplumu ayrıca, sivil toplum kuruluşları, vakıflar, medya gibi baskı grupları ile Hollanda siyasetinde Türk varlığını devam ettirmektedir.

Hollanda Türk toplumu, 2014 yılından itibaren oy kullanabildikleri Türkiye seçimlerine de ilgi göstermektedir. 2014, 2015 ve 2018 yıllarında gerçekleşen seçimlerde sandığa gitme oranı her seçimde biraz daha artmıştır. 2014 yılında gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde katıldığı 240.315 kayıtlı seçmenden 17.187'si (yüzde 7,21), oy kullanırken, 2018 yılındaki Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekilliği seçimlerinde 260.183 seçmenden 121.579'u (yüzde 46,73) sandığa gitmiştir.²³⁴

DENK (Flamanca *düşün* anlamına gelmektedir) Partisi, Hollanda İşçi Partisi'nden (PvdA) 13 Kasım 2014 tarihinde ihraç edilen Türk kökenli siyasetçiler Tunahan Kuzu ve Selçuk Öztürk tarafından 9 Şubat 2015 tarihinde kurulmuştur. Kuzu ve Öztürk'ün partiden ayrılmaları İşçi Partili Sosyal İşler ve İstihdam Bakanı Lodewijk Asscher'in entegrasyon politikalarından duydukları rahatsızlığı gündeme getirmeleri

²³³ İnternet: Son Haber EU, Hollanda'da ilk Türk belediye başkanı Huri Şahin göreve başladı, Web: <https://www.sonhaber.eu/hollandada-ilk-turk-belediye-baskani-huri-sahin-goreve-basladi> adresinden 12.12.2022 tarihinde alınmıştır.

²³⁴ İnternet: YSK Sorgu, Web: <https://sonuc.ysk.gov.tr/sorgu> adresinden 19.11.2022 tarihinde alınmıştır.

üzerine gerçekleşmiştir.²³⁵ Ayrılkta, Öztürk ve Kuzu'nun Türk derneklerine yönelik yurt dışı finansmanın araştırılması önerisine karşı çıkmaları da etkili olmuştur.²³⁶

Kuzu ve Öztürk'ün DENK Partisi'nin kuruluş sürecindeki beyanları ve partinin daha sonraki izlediği çizgi, DENK'in sadece ülkedeki Türklere ya da göçmen gruplara değil Hollanda siyasetinin tamamına yönelik politikalar geliştirmeyi hedeflediğini göstermiştir. DENK Partisi'nin kuruluşunda vurguladığı ve idealize ettiği toplumun özellikleri arasında hoşgörölü, sosyal, yeteneklerin ön plana çıktığı öğrenme odaklı çevreye sahip çıkan sürdürülebilir ve uluslararası adaleti önceleyen bir anlayış vurgusu ön plana çıkmıştır.²³⁷

DENK Partisi, 2017 yılında girdiği ilk Temsilciler Meclisi seçimlerinde 216.147 (%2,06) oy alarak 3 milletvekili çıkarmıştır.²³⁸ DENK, 21 Mart 2018 tarihinde, Belediye Meclisi seçimlerinde 70.832 (%1,04) oy alarak Hollanda 24 belediye meclis üyeliği kazanmıştır.²³⁹ 20 Mart 2019 tarihinde gerçekleşen Eyalet Meclisi seçimlerinde 121.753 (%1,67) oy alarak 4 üyelik kazanmıştır. 2019 Avrupa Parlamentosu ve Senato Seçimlerinde sandalye kazanamamıştır.²⁴⁰ 2021 yılında gerçekleşen Temsilciler Meclisi seçimlerinde 211.053 (%2,03) oy alarak 3 milletvekili çıkarmıştır.²⁴¹ Mart ayında gerçekleşen 2022 Belediye Meclisi seçimlerinde 20 meclis üyeliği kazanmıştır. Partinin kazandığı üyelikler ve şehirler şunlardır:

Belediye	Meclis Üye Sayısı
Rotterdam	4
Schiedam	4
Amsterdam	1
Den Haag	2

²³⁵ İnternet: Perspektif, Web: <https://perspektif.eu/2020/05/01/hollandada-den-k-partisinde-yasanan-deprem-ve-ar-ka-plani/> adresinden 19.11.2022 tarihinde alınmıştır.

²³⁶ İnternet: BBC Türkçe, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52087188> adresinden 19.11.2022 tarihinde alınmıştır.

²³⁷ Perspektif, a.g.m.

²³⁸ İnternet: AA, Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hollanda-da-den-k-partisi-tarih-yazdi/773621> adresinden 19.11.2022 tarihinde alınmıştır.

²³⁹ İnternet: Ensonhaber, Web: <https://www.ensonhaber.com/dunya/turk-partisi-hollandada-24-meclis-uyesi-cikartti> adresinden 19.11.2022 tarihinde alınmıştır.

²⁴⁰ İnternet: AA, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hollandada-koalisyon-hukumeti-senatoda-cogunlugu-kaybetti/1490523> adresinden 19.11.2022 tarihinde alınmıştır.

²⁴¹ İnternet: Turk Info, Web: <https://www.turkinfo.nl/denk-partisi-sandalye-sayisini-uce-cikardi/29683/> adresinden 19.11.2022 tarihinde alınmıştır.

Arnhem	2
Vlaardingen	2
Utrecht	1
Almere	1
Venlo	1
Helmond	1
Dordrecht	1
TOPLAM	20

Tablo 4.4: 2022 Belediye Meclis Üyeliği Seçimlerinde DENK Partisi'nin Sandalye Kazandığı Şehirler²⁴²

Parti içinde yaşanan tartışmalar sonucunda Selçuk Öztürk, 2021 yılında istifa etmiş ve Fas asıllı Farid Azarkan, 21 Mart 2021 tarihinde partinin yeni lideri olmuştur. Parti içinde özellikle son yıllarda gelişen olaylar, seçimlere de yansımış ve gerek farklı kesimlere hitap edebilme gerekse oy oranını arttırabilme gibi hedeflere 2021 ve 2022 seçimlerinde ulaşamamıştır. Buna rağmen, DENK Partisi'nin varlığı, göçmenlere ve Türk toplumuna ilişkin konularda görüşlerini ifade etmesi oldukça önemlidir. DENK'in Avrupa siyasetine ilişkin mesajları ve doğrudan Türklerle alakalı olmayan konularda da gündem belirleme çabaları, Hollanda'daki Türk toplumunun Avrupalılaşma deneyimi kapsamında da anlamlıdır. Aynı şekilde, Türklerin sadece DENK Partisi'nde siyaset yapmaması ve farklı ideolojileri temsil eden partilerde de yer bulmaları çeşitlilik açısından önemlidir.

²⁴² İnternet: Turk Info, DENK Partisi, 11 Belediyede 20 Meclis Üyeliği Kazandı, Web: <https://www.turkinfo.nl/denk-partisi-11-belediyede-20-meclis-uyeligi-kazandi/31988/> adresinden 19.11.2022 tarihinde alınmıştır.

5. SONUÇ

Göç süreçleri ve buna bağlı olarak ortaya çıkan etnik ve kültürel farklılıkların yönetilmesi, çağdaş dünyanın en tartışmalı konuları arasındadır. Bu kapsamda, çalışmanın ilk bölümünde göçlerin günümüzde farklı nedenlere bağlı olarak yoğun bir şekilde devam ettiği ve uluslararası ilişkileri etkilemeye devam ettiği vurgulanmıştır. Bunun yanında, *diaspora* kavramı incelenmiş, klasik diasporaların yanı sıra 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'den Avrupa'ya gerçekleşen göç süreci sonucu ortaya çıkan Türk diasporası gibi modern diaspora topluluklarının teorik çerçevede anlaşılması hedeflenmiştir.

İlk bölümde odaklanıldığı üzere, çokkültürlü hâle gelen toplumları barındıran devletler, buna yönelik politikalar geliştirmeye başlamıştır. Çokkültürlülüğün yönetimi diyebileceğimiz bu süreçte katı tutumlar takınıldığı gibi daha ılımlı deneyimler de yaşanmıştır. Çokkültürlülük, kültürlerarasılık gibi yaklaşımlar ve bu yaklaşımlar çerçevesinde geliştirilen politikalar ise zamanla sorgulanmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda yürütülen politikalara ve eleştirilere de değinilmiştir.

Çokkültürlü bir toplum vurgusu, bir türlü bütünleşemeyen, etkileşimi sınırlı bir yapıyı tanımlamaktadır. Buna göre toplum, her kültürel grubun sadece kendi kültürüne, diline, inancına vs. ait olduğu, bunların ötesine geçemediği, yalnızca pratik fayda elde edilen etkileşimlere imkân tanınan ve aynı siyasi birim içerisinde fiziksel olarak yan yana ama birbirlerinden uzak konumlarda yaşayan farklı kültürel topluluklardan oluşmaktadır. Oysa özellikle iletişim imkânlarının arttığı, küreselleşmenin hız kazandığı gerek ulusların kendi içinde gerekse uluslararası boyutta etkileşimlerin yoğunlaştığı bir dönem yaşanmaktadır. Bu bakımdan, gerek çokkültürlülük gerekse grup içi dinamikleri göz ardı eden kültürlerarasılık gibi yaklaşımlar sorgulanmaktadır.

Çalışmada, *süper-çeşitlilik* yaklaşımı ön plana çıkarılarak, yaklaşımın sunmuş olduğu geniş ve hareketliliği daha fazla vurgulayan bakış açısından yararlanılmıştır. Önceden “Almanya’da yaşayan bir Türk” olarak ifade edilen bir kişinin günümüzde, “Türk kökenli bir Avrupalı” olarak hayatın her alanında var olması söz konusudur. Öte yandan, süper-çeşitlilik yaklaşımı, kültürlerarasılık yaklaşımından farklı olarak grup içi dinamikleri de analize dâhil etmektedir. Bu durum, aşırı akımların alışlagelmiş tepkisi bir yana, çokkültürlülük politikalarını savunan ve göçmenlere

sadece kendi sınırlı kalıpları içerisinde var olma hakkı tanıyan yaklaşımların da ötesine geçmektedir.

Süper-çeşitliliğin ortaya çıkardığı türden bir olgu olarak günümüz göçmen profili, ihtiyaç ve koşullarına daha uygun kamu politikalarını talep etmektedir. Toplum içerisinde farklı alanlarda gösterdikleri başarılar bu bakımdan öz güvenlerinin artmasına ve toplumun gerçekten ana unsurlarından biri olmalarına katkı sağlamaktadır. 60 yılı aşan göç sürecinin ardından Avrupalı Türkler de bu kapsamda değerlendirilmiştir.

2022 yılı itibariyle nüfusu 500 bine yaklaşan Hollanda Türk toplumu, ülkenin kalıcı unsurlarından birisidir. 1960'lı yıllarda başlayan göç süreci sonucunda bu ülkede Türk diasporasından söz etmek mümkün hâle gelmiştir. Türk toplumu, siyasal katılım süreçlerine dâhil olmakta, ekonominin neredeyse her alanında yer almakta ve birden fazla kültürün taşıyıcısı olarak kültürel çeşitliliğine katkıda bulunmaktadır. Bunun yanında, Avrupa kültüründen etkilenmekte ve Avrupa siyasetine de dâhil olmaktadır. Öte yandan, özellikle son 10 yılda klasik göç süreçlerinden ayrı olarak iş fırsatları nedeniyle Türkiye'den Hollanda'ya göç eden girişimciler (expatlar) de göç sürecinin bir parçası olmakta ve Hollanda Türk toplumuna başka bir hikâye ile eklemlenmektedir. Bu kapsamda, geleneksel Türk diasporası ile yeni nesil girişimciler arasındaki ilişkilerin seyrine yönelik zamanla daha fazla veri oluşması beklenmektedir.

Hollanda Türk toplumundan denildiğinde elbette homojen bir topluluktan bahsedilmemektedir. Yaklaşık 60 yıllık süreçte ortak sevinçlerden, acılardan ve deneyimlerden bahsetmek mümkündür. Buna mukabil, göç sürecinde Türkiye'den Hollanda'ya taşınan farklı kültürel, dini ve siyasi aidiyetlerin etkisinin yanı sıra, Hollanda toplumu içerisinde yaşamanın bir sonucu olarak gelişen farklı aidiyetler de Hollandalı Türklerin sahip olduğu çeşitliliğe vurgu yapmamızı sağlamaktadır. Bu durum, Avrupa Türklüğü kimliğinin Türkiye'den taşınan unsurların yanı sıra kendine has dinamikleri de barındırarak gelişmeye devam ettiğinin bir göstergesidir.

Hollanda'da Türklerce kurulan STK'lar, Türk kültürünün taşınmasında etkili olurken sivil toplumun Hollanda toplumu ile kurduğu ilişkiler de oldukça önemlidir. Bu anlamda, Türk toplumu ve bilhassa Türk gençleri Hollandacayı da konuşabilmekte, farklı meslek gruplarına dâhil olmakta hatta Türkçenin gelecek nesillere taşınmasına

ilişkin kaygılar diğer ülkelerde olduğu gibi bu ülkede de ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda, Türklerce kurulan STK'ların son dönemlerde sosyal medya paylaşımlarında, internet sitesi duyurularında ve etkinliklerinde Hollandacayı da kullanmaları dikkate değer bir ayrıntıdır. Benzer şekilde, Avrupa'ya ait ortak temalarla ilgilenmelerinin yanı sıra, anavatandan taşınan kimliğin bir parçası olarak dini ve milli günler gibi kültürel unsurlara karşı sahiplenici bir tavır takınmaları da çeşitliliğin bir yansımasıdır.

Hollanda Türk toplumu, çevre ve iklim değişikliği gibi konularda atacağı adımlarla da ülkedeki gündemlere müdahil olma ve katkı sağlama noktasındaki etkinliğini arttırmaktadır. Hollanda Türk Federasyon ve Hollanda Diyanet Vakfı gibi kuruluşların, kendilerine bağlı dernek binalarında güneş panelleri kurması, yeşil camiler gibi projeler başlatmaları ve sürdürülebilir enerji verimliliğine vurgu yaparak ülkenin ve Avrupa Birliği'nin bu yönde izlemiş olduğu politikaları desteklediğini açıklaması, bu bakımdan güncel örneklerdir. Özellikle Türk gençlerinin üniversitelerde, sivil toplum kuruluşlarında ve Avrupa Birliği mekanizmalarında buna benzer gündemlere katılmaları, Avrupa'nın meselelerine Türk diasporasının sunacağı katkıları arttıracaktır.

Çok büyük zorlukları beraberinde getirmesine rağmen, 2019 yılında Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)'nde ortaya çıkan Covid-19 salgınının yola açtığı dönem de Türk toplumunun Hollanda içerisindeki konumunun anlaşılması açısından önemli bir süreç olmuştur. Örneğin, Türklerce kurulan sivil toplum kuruluşlarından Hollanda İslam Federasyonu (NIF), yaptığı duyuru ile ihtiyaç halinde kendisine bağlı derneklerin imkânlarını sağlık sektörünün hizmetine sunmaya hazır olduğunu ilan etmiştir. Bu süreçte, Türklerce kurulan STK'lar tarafından, toplumun her kesiminden ihtiyaçlar sahiplerine sıcak yemek ve maske ve hastanelere hijyen malzemeleri dağıtıldığı gözlemlenmiştir. Bu bakımdan, salgın döneminde derneklerin yaptığı yardım faaliyetleri önemli bir iletişim imkânı sağlamıştır.

Avrupalılaşıma olgusu siyasal anlamda da Hollanda Türk toplumunda kendisini göstermektedir. DENK Partisi'nin Avrupa Parlamentosu (AP) seçimlerinde Avrupa siyasetine ilişkin gelişmeleri de vurgulayan bir kampanya süreci geçirmesi bu açıdan önemlidir. DENK Partisi dışında siyaset yapan Türk siyasetçiler de Avrupa gündemine ilişkin fikirlerini sıkça dile getirmektedir. DENK'in "*Hollanda'daki 17*

milyonun temsilcisiyiz” şeklindeki açıklamaları, Türklerin Hollanda siyasetinde kapsayıcılığı hedeflemesi bakımından da önemlidir. DENK Partisi’nin varlığıyla birlikte, siyasal katılım anlamında farklı siyasi partilerden Türklerin aday olmaları ve seçilmeleri bu kapsamda yekpare bir Türk varlığından söz etmeyi zorlaştırmakla birlikte bir başka çeşitlilik unsurudur.

Öte yandan Türk toplumu, oy kullanma hakkına sahip olma anlamında ülkedeki Fashılara göre geridedir. Bu kapsamda vatandaşlık elde etmek başta olmak üzere siyasal katılımı kolaylaştıracak süreçlerin takip edilerek Hollanda seçimlerinde oy kullanma hakkına sahip olma oranının arttırılması, Türk toplumunun bu ülkedeki taleplerinin dile getirilmesi ve dikkate alınması açısından oldukça önemlidir. Bu ülkede, son genel seçimlerden sonra Türkiye’den göç geçmişine sahip iki kabine üyesinin hükümette yer alması oldukça çarpıcı örneklerdir.

Hollanda’daki Türk varlığı, günümüzde başlangıç dönemine göre oldukça farklılaşmış ve çeşitli boyutlarıyla incelenmesi zorunlu bir hâl almıştır. Türkler, tüm Avrupa’da olduğu gibi Hollanda’da da 1960’lı yılların ötesine geçerek bulundukları topluma çok daha yüksek profilden katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla Hollanda Türk toplumunu, sadece içinde bulunduğu ülkeye entegre olmaya çalışan ve yeni bir üst kimliği kabullenen bir grup olarak görmek kadar Türkiye’ye ve Türk kimliğine olan aidiyetleriyle sınırlamak da yanlış olacaktır. Türk toplumu, Türkiye’deki gelişmeleri takip etmeye devam etmekte, ekonomik ve kültürel bağlarını sürdürmekte, Türkiye seçimlerine katılmakta, doğup büyüdüğü yerlere ve Türkiye’nin başka bölgelerine yatırımlar yapmakta, hatta vefat ettikten sonra Türkiye’ye getirilmek arzusunu korumaktadır. Bunun yanında, benzer şekilde Avrupa’daki varlığını da pekiştirmektedir. Bu bakımdan, Türk toplumu için kimlik bağlamında alt kırılımlar olarak tanımlayabileceğimiz aidiyetler hiç olmadığı kadar etkilidir. Hem coğrafi anlamda hem kültürel boyutuyla bir Avrupalılıktan söz edilebilmektedir.

Türklerce kurulan sivil toplum kuruluşları ve genel olarak toplum, Türkiye’de yaşanan gelişmelere duyarlıdır. Türkiye’de yaşanan afetler, kutlamalar, siyasi gelişmeler, toplumsal olaylar vs. Avrupa’nın her ülkesinde olduğu gibi Hollanda’da da yakından izlenmektedir. STK etkinliklerine Türkiye’den sanatçılar gitmeye devam etmekte, Türk medyası yakından takip edilmektedir. Türk toplumu bunun yanında

Avrupa’da gerekleŖen geliŖmeleri de önemsemektedir. Avrupalıların kültüründe yer edinen önemli günleri tebrik etmekte, felaketlerde acılarını paylaŖmaktadır.

Türkler, Hollanda toplumunun iŖ hayatında da önemli bir yer edinmiŖ durumdadır. Birçok Türk iŖletme sahibi Hollanda ekonomisine katkı sağlamakta ve Türk toplumu için istihdam olanaklarını arttırmaktadır. Öte yandan, Türk kökenlilerde Hollandalılarda göre daha fazla olan ve Covid-19 döneminde daha da artan iŖsizlik oranının gerek mesleki eğitimle gerek niversite eğitimiyle azaltılması önemlidir.

Geleneksel derneklerin yanında tematik derneklerin sayısının artması da Avrupalı Türk olgusunu güçlendirmektedir. Bu kapasitenin güçlenerek Türk toplumunun lobicilik faaliyetleri için kabiliyetlerini geliŖtirmesi, hem ülkedeki Türk varlığı açısından hem de Türkiye-Hollanda iliŖkilerinin geliŖmesi açısından oldukça faydalı olacaktır.

Hollanda Türk toplumunun eğitim anlamında da diğer ülkelerdeki Türklerle kıyaslandığında oldukça iyi bir konumda olduğu ve buradan ortaya çıkan beŖeri sermayenin eŖitli alanlarda baŖarılı sonuçlar almaya baŖladıėı görülmektedir. Öte yandan, CBS verilerine göre Türklerin bu ülkeye Polonya, Bulgaristan, Romanya ve diğer Avrupa ülkelerinden gelen göçmenlere göre ortalama olarak sosyo-ekonomik olarak geride olması olumsuz bir veridir. Eğitim seviyesi erkeklere göre daha yüksek olsa da Türk kadınlarında bu oranın daha da dŖk olduğu ve arttırılması yönünde alıŖmalar gerekleŖtirilmesinin faydalı olacağı aŖıkrdır.

DıŖlayıcı ve dikotomik kategoriler yaratan entegrasyon politikaları yerine eŖitliliėin n gördüğü türden bir paydaŖlıėı talep ederek, sadece bulundukları ülkelerin değil, aynı zamanda Avrupa’nın farklı meselelerine yönelik beklentilerini ifade eden bir Türk toplumu, Avrupa’daki varlığını daha keskin Ŗekilde pekiŖtirecektir. Türklerin bunu yaparken kültürleriyle ve bizatihi anavatanlarıyla irtibatlarını korumaları da oldukça önemlidir. Bu Ŗekilde varlığını sürdürecek bir Türk toplumu, kimi zaman tarihsel nedenlerle kimi zaman güncel tartıŖmalara bağlı tavırlarla ortaya çıkan n yargılara karŖı da daha öz güvenli olacaktır. Türkiye-Hollanda iliŖkilerinin seyri de bu ülkedeki 60.yılını kutlamaya hazırlanan Türk toplumunun varlığını etkileyen belirleyici unsurlardan birisi olmaya devam edecektir. Benzer Ŗekilde, Hollanda’daki Türk toplumunun varlığı, iki ülke arasındaki iliŖkilerin seyrini belirli lde etkilemeye devam edecektir.

KAYNAKLAR

- Abadan-Unat, N. (2006). *Bitmeyen Göç*. Konuk İşçilikten Ulus-ötesi Yurttaşlığa, İstanbul: Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Adamson, Fiona B. and Tsourapas G. (2018). Migration Diplomacy in World Politics. *International Studies*.
- Akkaya, B. (2006). Almanya'daki Türk Medyası ve Türk Medyasının Türk Göçmenlerin Kültürel Yapısına ve Entegrasyon Çabalarına Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, sosyal bilimler enstitüsü.
- Akkaya, B. (2012), Türk Göçmen Kimliğinin Avrupa Kamuoyunda Türk Algısına Etkileri Almanya, Fransa, Hollanda, Avusturya örnekleri, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Andeweg, Irwin, Louverse (2020), *Governance And Politics of The Netherlands*, Red Globe Press, Fifth Press, London, 2020.
- Arayıcı, A. (2002). *Türkiye'den Avrupa'ya Göçün 40 Yılı*, İstanbul: Ceylan Yayınları.
- Armstrong, J. A. (1976). Mobilized and Proletarian Diasporas, *The American Political Science Review*, 70(2), 393–408.
- Autant-Dorier (2008). C, Bilmemekten Tanımaya: Fransa'daki Türkiye Kökenli Göçmenler” Entegrasyonun Ötesinde Türkiye’den Fransa’ya Göç ve Göçmenlik Halleri, ed. Didem Danış – Verda İrtiş, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Avcu, T. (2017). Avrupa'da Aşırı Sağ'ın Yükselişinin Göç Politikalarına Etkileri: Hollanda Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baştürk, A. (2022). Avrupa'da Aşırı Sağ Ve Türk Göçmenler: Hollanda Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Avrupa Araştırmaları Enstitüsü.
- Baysu, G. (2007), The Effects Of Intergroup Perceptions and Ingroup Identifications On The Political Participation Of The Second-Generation Turkish Migrants in The Netherlands, Doktora Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Biehl, K. S. (2015). “Spatializing Diversities, Diversifying Spaces: Housing Experiences and Home Space Perceptions in a Migrant Hub of Istanbul.” *Ethnic and Racial Studies*, 38 (4): 596–607.
- Bingöl, A. S. (2006), Almanya ve Hollanda'da Türk Göçmen İşçi Çocuklarına Dönük Eğitim Politikaları ve Uygulamaları, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Boccagni, P. (2015). Super Diversity and the Migration-Social Work Nexus: A New Lens on the Field of Access and Inclusion? *Ethnic and Racial Studies*, 38 (4): 608–620.

- Bonjour, S., & Schrover, M. (2015). Public debate and policy-making on family migration in the Netherlands, 1960–1995. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41(9), 1475-1494.
- Blommaert, J., ve Verschueren, J. (1998). *Debating Diversity: Analysing the Discourse of Tolerance*, First Edition, Routledge.
- Castles S., Haas H., Miller M., (2013). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, 5. Baskı, Londra: Red Globe Press.
- Cebe, B. (2021), Hollanda'da Sosyoekonomik Ayrımlar Işığında Türk Göçmenlerin Entegrasyonu, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Cohen, R. (1997), *Global Diasporas: An Introduction*, Londra: UCL Press.
- Cohen R. (1999), Diasporas and The State: From Victims To Challengers, *International Affairs* 72 (3), July 1996 s. 510-546.
- Coopland L. (1939), *The Nature of Race Relations*, Race Relations and the Race Problem, Durham NC: Duke University Press
- Crul, M., and Doornik, J. (2003). The Turkish and Moroccan Second Generation in the Netherlands: Divergent Trends Between and Polarization Within the Two Groups. *International Migration Review*, 37(4), 1039-1064.
- Dufoix S. (2011), *Diasporalar*, İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları, çev: Işık Ergüden.
- Eichengreen, B., & Ritschl, A. (2009). *Understanding West German economic growth in the 1950s*. *Cliometrica*, 3(3), 191-219.
- Ergen, R. (2019), *Hollanda'dan Türkiye'ye Göç Eden Karamanlıların Tersine Göç Deneyimleri*, Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gelekçi C. (2014). *Avusturya'da Yaşayan Türklerin Türkiye ile Bağları ve Evlilik Göçü*, Bilig, sayı 71, s.179-204.
- Genel M. G. (2014). Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 9/2 Winter 2014.
- Güney S., ve Köksalan E, Turkish radio broadcasts in Netherlands, *Westminster Papers in Communication and Culture*, February 2008, s.87.
- Güngör V. (1992). *Hollanda'da Türk Toplumuna Batı Avrupa Türkleri*, Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Yayınları, Amsterdam, 1992.
- Grzymala-Kazłowska, A., & Phillimore, J. (2018). Introduction: rethinking integration. New perspectives on adaptation and settlement in the era of super-diversity. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(2), 179-196.
- Gutmann, A. (ed.) (1994). *Multiculturalism*, Princeton, New York: Princeton University Press.

- Gürbüz, R. (2016), İki Dilli Öğrencilere Yönelik Ölçme Ve Değerlendirmede Merkezi Sınavlar: Hollanda Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Hatunoğlu, B. Y. (2002). Hollanda'da Türk Sivil Örgütlenmesi ve Türkiye Örneği, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Heywood, A. (2011). *Global Politics*, Birleşik Krallık: Palgrave Foundations: 2011.
- Hoorens, S., Nederveen, F., Snippe, J., Muijnck, J. D., & Sijsma, M. (2020). Buitenlandse financiering en beïnvloeding van religieuze instellingen in Nederland. *Rand Europe*.
- Hünler, O. S. (2007). Factors Related To Psychological Problems And Life Satisfaction Of Newcomer Turkish Immigrants in The Netherlands, Doktora Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Işıksan, B. (2021), Hollanda'daki Türk Sivil Toplum Kuruluşlarının Türk Gençlerinin Kültürel Aktarım ve Entegrasyon Süreçlerindeki Rolü (Türkiye, Hollanda Türk Federasyonu, Kuzey Hollanda Millî Görüş Teşkilatı Örneği), Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İçduygu A. ve Sirkeci İ. (1999). "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri", 75 Yılda Köylerden Kentlere, Oya Baydar (der.), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- İnternet: AA, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hollandada-koalisyon-hukumeti-senatoda-cogunlugu-kaybetti/1490523> adresinden 19.11.2022 tarihinde alınmıştır.
- İnternet: AA, Hollanda'da AP Seçimleri, Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hollandada-denik-partisinin-ap-secimleri-liste-basi-adayi-aciklandi/1340691> adresinden 21.11.2022 tarihinde alınmıştır.
- İnternet: AA, Göçmen Nüfus Artıyor, Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunya-genelinde-gocmen-nufusu-50-yilda-3-kattan-fazla-artist-gosterdi/> adresinden tarihinde 03.03.2022 alınmıştır.
- İnternet: AA, Hollanda'da DENK Partisi Tarih Yazdı, Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hollanda-da-denik-partisi-tarih-yazdi/773621> adresinden 19.11.2022 tarihinde alınmıştır.
- İnternet: Açık Gazete, Web: <https://acikgazete.com/avrupadaki-trke-medya/>, adresinden 15.06.2022 tarihinde alınmıştır.
- İnternet: Artı 33, Web: <https://www.arti33.com/disisleri-bakanligi-fransada-yasayan-turklerin-sayisini-acikladi/> adresinden 09.07.2022 tarihinde alınmıştır.
- İnternet: Almanya Federal İstatistik Merkezi, Web: https://www.destatis.de/DE/Home/_inhalt.html adresinden 05.07.2022 tarihinde alınmıştır.
- İnternet: Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, Web: <https://www.avrupa.info.tr/tr/news/avrupa-kulturlerarası-diialog-yili-2008-5655> adresinden 09.07.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: BBC, Web: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/02/110207_cameron adresinden 09.05.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: BBC Türkçe, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43161556> adresinden 19.10.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: BBC, Web: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/4266102.stm, adresinden 02.06.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: BBC Türkçe, Web: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/01/130128_queen_beatrix_abdicati_on adresinden 22.05.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: CBS, Hoveel inwoners zijn in het buitenland geboren?, <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-asiel-migratie-en-integratie/hoveel-inwoners-zijn-in-het-buitenland-geboren-> adresinden 20.11.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: CBS, Mensen met herkomst buiten Nederland wonen relatief vaak in grote steden <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/48/mensen-met-herkomst-buiten-nederland-wonen-relatief-vaak-in-grote-steden> adresinden 24.11.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: CBS, Sociaaleconomische positie, <https://www.cbs.nl/en-gb/background/2018/47/socioeconomic-status> adresinden 20.11.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: ÇSGB, Web: <https://www.csgeb.gov.tr/media/1341/iscgucuanlasmalari.pdf> adresinden 10.10.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: BVA, Web: <https://www.bva.bund.de/SharedDocs/Aufgaben/DE/A/auslaendervereinsregister.html> adresinden 07.07.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Dışışleri Bakanlığı, Web: <https://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa> adresinden 14.05.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Dışışleri Bakanlığı, Web: <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-hollanda-siyasi-iliskileri.tr.mfa#:~:text=Cumhuriyetin%20ilan%C4%B1ndan%20sonra%20Hollanda%20ile,%C4%B0li%C5%9Fkilerin%20Tesisinin%20400.%20y%C4%B1ld%C3%B6n%C3%BCm%C3%BC%20kutlanm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r> adresinden 09.05.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Dünya, Web: <https://www.dunya.com/kose-yazisi/turk-basininin-avrupaya-acilmasi-1/386821> adresinden 07.07.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: DW Türkçe, Web: <https://www.dw.com/tr/merkel-%C3%A7ok-k%C3%BClt%C3%BCrl%C3%BCl%C3%BCk-ba%C5%9Far%C4%B1s%C4%B1z/a-6120526> 11.06.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Ensonhaber, Web: <https://www.ensonhaber.com/dunya/turk-partisi-hollandada-24-meclis-uyesi-cikartti> adresinden 19.11.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Facebook, Web

<https://www.facebook.com/AmsterdamNizamIAlemSuleymaniyeCamii>
adresinden 04.07.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: HDV, Web: <https://diyanet.nl/kurumsal/kurulus-ve-tarihce/> adresinden
02.07.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: HTF, Web: <https://www.turksefederatie.nl/> adresinden 03.07.2022 tarihinde
alınmıştır.

İnternet: HTF Facebook, Web: <https://www.facebook.com/HollandaTurkFederasyon>
[adresinden 03.11.2022](https://www.facebook.com/HollandaTurkFederasyon) tarihinde alınmıştır.

İnternet: HTF Facebook, Web: https://www.facebook.com/HollandaTurkFederasyon/posts/pfbid0ZsYY8jTCyL6LfBWL7vK5niBMMWuWwZ4txVqop881wV9ruo5TLVndhrJMAEFBmM_ebl adresinden 03.12.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: IGMG NL, Web: <https://igmg.nl/> adresinden 03.07.2022 tarihinde
alınmıştır.

İnternet: IGMG NL, Web: <https://igmg.nl/missie-en-visie/> adresinden 03.07.2022
tarihinde alınmıştır.

İnternet: Indy Türk, Web: <https://www.indyturk.com/node/193236/d%C3%BCnya/bir-y%C4%B1lda-16-binden-fazla-t%C3%BCrk-alman-vatanda%C5%9F%C4%B1-oldu> adresinden
06.07.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: International Migration Day, Web: <https://www.un.org/en/observances/migrants-day> adresinden 05.12.2021
tarihinde alınmıştır.

İnternet: Hollanda Krallığı Anayasası m.42-46

Web: <https://www.government.nl/documents/regulations/2012/10/18/the-constitution-of-the-kingdom-of-the-netherlands-2008> adresinden 17.03.2022
tarihinde alınmıştır.

İnternet: Hollanda Merkezi İstatistik Bürosu (CBS), Web: <https://www.cbs.nl/en-gb/figures/detail/80590eng>, 02.05.2022 tarihinde erişilmiştir.

İnternet: Hollanda Merkezi İstatistik Bürosu (CBS), Web: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2011/47/vier-op-de-vijf-turken-en-marokkanen-trouwen-in-eigen-kring>

İnternet: House of Representatives, Web: <https://www.houseofrepresentatives.nl/how-parliament-works/democracy-netherlands> adresinden 23.05.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Hukukbook, *Hollanda Krallığı Anayasası*, <https://hukukbook.com/hollanda-kralligi-anayasasi/> adresinden 07.05.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: HTF, Web: <https://www.turksefederatie.nl/> adresinden 03.07.2022 tarihinde
alınmıştır.

İnternet: HTF Facebook, Web: <https://www.facebook.com/HollandaTurkFederasyon> adresinden 03.11.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Hollanda Konsoloslugu, Web: <https://www.hollandavesen.nl/kraliyet-hakk%C4%B1nda/bir-krall%C4%B1k-%E2%80%93-dort-ulke> adresinden 22.05.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: House of Representatives, Web: <https://www.houseofrepresentatives.nl/senate> adresinden 23.05.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: HOTİAD, Web: <https://hotiad.nl/> adresinden 05.07.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Müsiad Hollanda, Web: <https://musiad.nl/> adresinden 05.07.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: OECD, Web: <https://data.oecd.org/netherlands.html/> adresinden 02.05.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: <https://perspektif.eu/2020/06/01/hollandada-camilere-meclis-sorusturmasi-siyasi-ayrimci-ve-yaftalayici/>

İnternet: RAND Europe, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR700/RR736-1/RAND_RRA736-1.pdf adresinden 08.05.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Son Haber EU, Hollanda'da ilk Türk belediye başkanı Huri Şahin göreve başladı, Web: <https://www.sonhaber.eu/hollandada-ilk-turk-belediye-baskani-huri-sahin-goreve-basladi> adresinden 12.12.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: SICN, <https://www.sicn.nl/pages/turks/index-tr.html> adresinden 04.07.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Statista <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1221/umfrage/anzahl-der-auslaender-in-deutschland-nach-herkunftsland/> adresinden 05.07.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Türk Dil Kurumu Web: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 21.03.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Turk Info Web: <https://www.turkinfo.nl/hollanda-da-belediye-sayisi-yeni-yil-ile-birlikte-345-e-dusecek/31474/> adresinden 17.03.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Turk Info, Web <https://www.turkinfo.nl/denk-partisi-sandalye-sayisini-uce-cikardi/29683/> adresinden 19.11.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: YTB, Web: <https://www.ytb.gov.tr/kurumsal/baskanligimiz-2> adresinden 14.05.2022 tarihinde alınmıştır.

İnternet: YTB, Web: <https://www.ytb.gov.tr/haberler/hollandada-yasli-ve-ihciyac-sahiplerine-ytb-aracilariyla-sicak-yemek#gallery-5> adresinden 02.09.2022 tarihinde alınmıştır.

- İnternet: UK GOV, Web: <https://www.gov.uk/government/speeches/pms-speech-at-munich-security-conference> adresinden 09.05.2022 tarihinde alınmıştır.
- İsmailfendioğlu, B. (1996), Hollanda'da Din Eğitimi, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Haynes, J. (2020). *Right-wing populism and religion in europe and the USA*, Religions, 11(10), 490.
- Joppke, C. (1996). Multiculturalism and Immigration: A Comparison of the United States, Germany, and Great Britain, *Theory and Society*, 25(4), 449–500.
- Kahveci, G. Y. (2021). Hollanda'da Yaşayan Türklerin Ev Sahibi Toplumla Sosyo-Kültürel Temaslarının Kültürel Aktarım Sürecine Etkileri, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Kaptan, F. (2021). Batı Avrupa'daki 3. Kuşak Türk Toplumunun Türkçe Kullanımına Yönelik Bir Durum Araştırması: Hollanda Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karana, E. S. (2021). The Impact of Far-Right Political Parties' Politicization of Muslim Immigrants on Political Participation of Immigrants From Turkey in the Netherlands, Doktora Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karayağcın, Ö. (2015). Hollandalı Türk Gençlerinin Entegrasyon Problemleri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karim, K. H. (ed.). (2003). *The Media of Diaspora*, Vol. London: Routledge.
- Kaya, A. vd. (2008). “Fransa-Türkleri: Cumhuriyetçi Entegrasyon Modelinin Eleştirisi”, Entegrasyonun Ötesinde Türkiye’den Fransa’ya Göç ve Göçmenlik Halleri (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kau, James B., and C. F. Sirmans (1976), New, Repeat, and Return Migration: A Study of Migrant Types, *Southern Economic Journal*, 43, no. 2, 1145.
- Kastoryano, R. (2018). Multiculturalism and Interculturalism: Redefining Nationhood and Solidarity. *Comparative Migration Studies*, 6(1), 1-11.
- Kılıç, S. (2021), Çokkültürlülük ve Toplumsal Entegrasyon Açısından Almanya’da Yaşayan Göçmen Türklerin Sorunları, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Kır, E. (2019), Almanya ve Hollanda'da Türk Göçmen Çocuklarının Eğitimi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koslowski, Rey, Ed. (2005). *International Migration and the Globalization of Domestic Politics*, London and New York.
- Köse, H. (1997), Yurtdışındaki işçi çocuklarının eğitime yönelik Milli Eğitim Bakanlığı Yurtdışı Eğitim ve Öğretimi Genel Müdürlüğü'nün faaliyetleri üzerine bir araştırma (Almanya ve Hollanda örneği), Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Köse, S. C. (2012), Çokkültürcülük Politikalarından Entegrasyon Politikalarına Geçiş: Hollanda'daki Türkiye Kökenli Göçmenler Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kazłowska A., Phillimore J. (2018), Introduction: rethinking integration. New perspectives on adaptation and settlement in the era of super-diversity, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44:2, s.180.
- La Rica, S., A. Glitz, and F. Ortega, (2015). *Immigration in Europe: Trends, Policies, and Empirical Evidence*, in: Handbook of the Economics of International Migration, Chapter 24, Web: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780444537683000242>, adresinden 17.05.2022 tarihinde alınmıştır.
- Lentin, A., ve Titley, G. (2011). *The Crises of Multiculturalism: Racism in a Neoliberal Age*. Bloomsbury Publishing.
- Malmberg, G. (2021). Time and Space in International Migration. *In International migration, immobility and development* (pp. 21-48). Routledge.
- Marshall, G. (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, (çev. O. Akıncı ve D. Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Meissner F. ve Vertovec S. (2015) Comparing super-diversity, *Ethnic and Racial Studies*, 38:4.
- Muchowiecka, L. (2013). "The End of Multiculturalism? Immigration and Integration in Germany and the United Kingdom." *Inquiries Journal/Student Pulse*, 5(06). İnternet kaynağı: <http://www.inquiriesjournal.com/a?id=735>.
- Muyan, G. K. (2017), Interactions Between Family Reunification And Integration: Marriages of Second Generation Turkish Dutch From Turkey, Doktora Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oran, B. (2009). Baskın Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, Ankara: İmaj Kitabevi.
- O'Reilly K.(2012). *International Migration and Social Theory*, 1. Baskı, London
- Öz, B. H. (2019), Hollanda'daki Türk Tiyatro Hareketinin Sözlü Tarih Yöntemiyle İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Palaz, F. S. (2015). Hollanda'da Yaşayan Türk Vatandaşlarının Aktif Yaşlanma Süreci: Nitel Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pınar H. (2009), Hizmetin serbest dolaşımı kapsamında Türk vatandaşları için vizesiz Avrupa, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1)
- Parekh, B. (2006). *Rethinking multiculturalism: Cultural diversity and political theory*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, England, 2006.
- Reis M. (2004). Theorizing Diaspora: Perspectives on Classical ad Contemporary Diaspora, *International Migration*, V. 42 (2), s.41-60.

- Sağlam, E. (2020). Diaspora Politikalarına Yönelik Çağdaş Kuramsal Yaklaşımlar ve Türk Diaspora Politikası, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Cilt 16, Sayı 27, Temmuz s. 747-778.
- Safran, William (1991). Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return, *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* 1, 83-99.
- Sakman, T. (2013), Türk Diasporasının Avrupa Siyasal Sistemine Katılım Süreçlerinin Analizi: Almanya, Hollanda, Belçika Örneğinde, Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.
- Sevinç, İ. (1999). Hollanda'daki Türk Çocuklarının Eğitim Sorunları ve Yoğunlaşma Okulları, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Shain, Yossi and Barth A. (2003), *Diasporas and International Relations Theory*, International Organization 57, 2003: 449-79.
- Sheffer, G. (2003), *Diaspora Politics, At Home Abroad*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sipahioğlu, B. Ö. (2021), Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri bağlamında Avrupa'da Türk Diasporası: Hollanda örneği, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Singh G. (2003). Multiculturalism and Political Integration in Modern Nation-States, *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)* Vol. 5, No. 1, 2003, s.17
- Şenses, A. (2014). Nationalism And Territoriality: The Conception of Homeland in The Communities of Turkish Origin in Bulgaria And The Netherlands, Doktora Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şimşek, E. (2019). Almanya'daki Müslüman Topluma Katkıları Bağlamında DİTİB'in Din Eğitime Yönelik Faaliyetleri, *Eskiye* 39: 259-282.
- Theunissen, H. (2008). Dostluğun Bedeli: 1612-1617 Yıllarında Hollanda ile Osmanlı Devleti Arasındaki Resmi İlişkilerin Oluşmasında Hediye'nin Rolü", *Kebikeç*, c. XXV, İstanbul, 51-66.
- Toynbee, A. (1972). *A study of History*, Oxford, Oxford University Press, 1972.
- Ulusoy E. (2015). Ulus-Aşırı Siyasetin Bir Enstrümanı Olan Diasporanın İşlevselliği Ve Türk Diasporasının İnşası, Doktora Tezi, 2015.
- Üzüm, G. (2007). Dutch Nationalism and the Question of Foreigners in the Netherlands, Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vertovec, S. (2005). The Political Importance of Diasporas, Centre on Migration, Policy and Society, *Working Paper*, No. 13, University of Oxford, s.1-13.
- Vertovec S. (2007). Super-diversity and Its Implications, *Ethnic and Racial Studies*, 30:6, 1024-1054.
- Yaldız F. (2013), *Diaspora Kavramı: Tarihçe, Gelişme ve Tartışmalar*, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Bahar (18), s.287-302.

- Yücel, A. (2015). *Batı Avrupa'da Türkçe Medya: Almanya, Fransa ve Hollanda*. Selçuk İletişim, 8(4), 244-265.
- William McNeil, *Human Migration in Historical Perspective, Population and Development Review*, Vol. 10, No. 1 (Mar., 1984), pp. 1-18, 2012.
- Wiley, T. G. (2014). “Diversity, Super-Diversity, and Monolingual Language Ideology in the United States: Tolerance or Intolerance?” *Review of Research in Education* 38 (1): 1–32.
- Yavaş, A. (2021). Hollanda'da Türk Çocuklarına Türkçe Öğretimi Dersinde Teknolojinin Kullanımı, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yıldız, F. (2009), Avrupa Türklerinde kimlik sorunu olarak çifte aidiyet: Hollanda örneği, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, T. (2016), Hollanda'daki Türklerde Siyasal Katılma, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zapata-Barrero, R. (2017). Interculturalism in the post-multicultural debate: a defence. *Comparative Migration Studies*, 5(1), 1-23.

EK

TÜRKİYE – HOLLANDA İŞGÜCÜ ANLAŞMASI METNİ²⁴³

19 Ağustos 1964 tarihinde Lahey’de imzalanmış olan Türkiye – Hollanda İşgücü Anlaşması, aynı tarihte yürürlüğe girmiştir. 25 maddeden oluşan bu anlaşmaya göre her iki devlet, Türk işçilerinin Hollanda’da çalıştırılmalarının sağlanmasının her iki memleketin yararına olduğunu kabul ederek, Türk işçilerinin toplanması, Hollanda’ya yollanması ve orada işe yerleştirilmesi hakkında bir anlaşmaya varmak amacıyla mutabık kalmışlardır.

Batı Avrupa ülkelerinin masif işçi alımını durdurdukları 1973-1974 yıllarından bu yana anılan Anlaşma kapsamında Hollanda’ya işgücü gönderilmemektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Hollanda Hükümeti, iki memleket arasındaki dostluk bağlarını ve karşılıklı işgücünün ihtiyaçlarını göz önünde tutarak, Türk işçilerinin Hollanda’da çalıştırılmalarının sağlanmasının her iki memleketin yararına olduğunu kabul ederek, Türk işçilerinin toplanması, Hollanda’ya yollanması ve orada işe yerleştirilmesi hakkında bir anlaşmaya varmak arzusu ile, aşağıdaki hususlar üzerinde mutabık kalmışlardır.

GENEL HÜKÜMLER

Madde 1

Türk işçilerinin toplanması, Hollanda’ya yollanması ve orada işe yerleştirilmesi konusunda:

Türkiye yönünden, Ankara’da Türkiye İş Kurumu (bundan sonra Kurum olarak geçecektir) yetkilidir.

Hollanda yönünden, Lahey’de Sosyal İşler ve Sağlık Bakanlığı İşverme Müdürlüğü (bundan sonra Direction olarak geçecektir) yetkilidir.

Madde 2

1. Direction, yetkili Türk makamlarının gerekli tedbirleri zamanında alabilmeleri ve işçi taleplerini karşılayabilmelerini sağlamak üzere, en az altı ayda bir Hollanda

²⁴³ İnternet: ÇSGB, Web: <https://www.csgeb.gov.tr/media/1341/isgucuanlasmalari.pdf> adresinden 10.10.2022 tarihinde alınmıştır.

sanayiinin Türk işgücü ihtiyacını, iş ve sanayi kolları ile meslekler belirtilmek suretiyle, Kuruma bildirir.

2. Kurum, mevcut işçilerle talebin ne nisbette karşılanabileceğini tezelden Direction'a bildirir.

Madde 3

1. Direction, iş ve ücret genel şartları ile yaşama şartları hakkında işçilerin aydınlatılmalarını sağlayabilecek bütün bilgileri Kuruma verir.

2. Direction, Hollanda sanayinin çeşitli kesimlerindeki ortalama ücretler ve ortalama çalışma süreleri; vergi, sosyal sigorta primleri, vesair ücretlerden yapılacak kesinti miktarları ile genel olarak fiyatlar ve geçim şartları hakkındaki bütün bilgiyi verir.

3. Bu konuda gerektikçe tamamlayıcı bilgi verilir.

İŞÇİLERİN TOPLANMASI VE İŞE YERLEŞTİRİLMESİ

Madde 4

1. Direction, ikinci maddede belirtilen bilgiyi dikkate alarak, Hollanda işverenlerinin iş tekliflerini Kuruma bildirir.

2. İş teklifleri, işin niteliği, türü ve müddeti, brüt ve net ücretler, çalışma şartları, işçilerin iâşe ve ibate imkanları ile diğer lüzumlu ve faydalı bilgileri tam olarak kapsamalıdır.

3. Bir iş teklifi müsait karşılandığı takdirde, Kurum, bu iş teklifinin şartları ile diğer yararlı bilgilerin, ilgili işçilere tezelden duyurulmasını sağlayacak tedbirleri alır.

Madde 5

Türk işçilerinin Hollanda'da çalışabilecekleri yaş hadleri aşağıdaki şekilde tespit edilmiştir;

Kalifiye olmayan işçiler için, 21-35 yaş arası,

Kalifiye ve uzman işçiler için, 23-45 yaş arası.

Bu yaş hadleri, ismen işçi istenmesi halinde veya özel hallerde Kurum ile Direction'un anlaşması ile değiştirilebilir.

Madde 6

1. Hollanda’da bir işe yerleştirilmek üzere aday gösterilen işçilerin sağlık muayeneleri Kurumca sağlanır. Adaylar, mesleki ehliyet ve Direction’un koyduğu diğer özel şartlar bakımından Kurum tarafından yoklamaya tabi tutulur.
2. Her adayın tabi tutulacağı bu yoklamanın sonucu, şekli müştereken tespit olunan formlere işlenir.
3. Kurum, adli sicilleri temiz olmayan ya da sosyal ve ahlaki bakımlardan kötü tavrı ve hareketleri bilinen adayların takdim edilmemesi hususuna itina eder.
4. Kabul edilen adayların listesi ve her biri için doldurulan formlerler Kurumca Direction’a gönderilir.

Madde 7

1. Direction, Kurum tarafından takdim edilen adayların kesin seçmesini yapmakla görevli bir heyeti Türkiye’ye gönderebilir.
2. Kurum, yukarıda adı geçen heyetin incelemelerini yetkili ve çabuk yapabilmesi için, müştereken tespit edilecek seçme yerlerinde lüzumlu bina ve vasıtaları heyet emrine verir.

Madde 8

Direction, kesin olarak kabul edilmiş bulunan adayların bir listesini, mümkün olduğu kadar abuk Kuruma gönderir.

Madde 9

1. Direction, kesin olarak kabul edilen her işçi için, müştereken tespit edilen bir modele uygun olarak Türk ve Hollanda dilleri ile iki nüsha halinde hazırlanmış ve işveren tarafından imzalanmış bir iş sözleşmesini Kuruma gönderir. Bu iş sözleşmesi işçi tarafından Türkiye’den hareketinden önce imzalanmış olmalıdır.
2. İş sözleşmesinin geçerlilik süresi bir yıldır. Müştereken kabul edilecek özel hallerde iş sözleşmelerinin süreleri, sekiz aydan fazla olmak kaydıyla, bir yıldan az olabilir.

Madde 10

1. Dokuzuncu maddede bahsi geçen iş sözleşmesinin alınmasını müteakip Kurum işçiye pasaport çıkarılmasını sağlar.
2. İşçi, ayrıca medeni durumunu, bakımı ile yükümlü olduğu aile fertlerini gösterir belgelerle 6 ncı maddenin 3 üncü bendinde belirtilen, adli iyi durum belgesine de sahip olmalıdır.

Madde 11

1. Kurum, kabul edilmiş olan işçilerin Direction'la müştereken tespit edilen tarihlerde ve yerlerde harekete hazır bulunmalarına itina eder.
2. İşçilerin hareket yerinden Hollanda'ya nakilleri, Kurum ile danışmadan sonra Direction'ca düzenlenir ve masraflar Direction tarafından doğruca ilgililere ödenir.
3. Bu maddede sözü geçen nakil masrafları işverenlere aittir. İşverenler bu masrafları Direction'a ödemeyi taahhüt etmekle mükelleftirler.

Madde 12

Türk işçilerinin Türkiye'den Hollanda'ya hava yolu ile nakledilmeleri halinde nakil işine iki memleketin havayolu müesseseleri iştirak edebilir.

Madde 13

Hollanda işverenleri, Direction'un veya heyetin işçinin mesleki ehliyetine ilişkin kararına karşı ancak işçinin işindeki ehliyetsizliği aşikar şekilde sabit olduğu takdirde Hollanda Çalışma Büroları nezdinde itirazda bulunabilirler. Bu gibi hallerde, Hollanda Çalışma Büroları ilgililere mesleki ehliyetlerine uygun iş teminine çalışırlar.

Madde 14

İsmen yapılan talepler ancak Hollanda'da oturan Türk işçileri ile veya Hollanda'da yerleşmiş işverenlerle ilişkileri olan Türk işçilerine ait olduğu takdirde Direction tarafından Kuruma intikal ettirilir. Bu talepler hakkında yapılacak işlemi Kurum kararlaştırır.

Madde 15

1. Altıncı madde gereğince yapılacak ilk seçmeye ait masraflar Türk tarafına aittir. Bu masraflar, işçilerin tıbbi muayene ve mesleki seçme masraflarını, oturdukları yerlerden muayene ve seçme mahallerine kadar olan seyahat giderlerini ve seçme yerlerindeki ikametleri süresince iâşe ve ibate masraflarını kapsar.
2. Heyetin yaptıracağı özel tıbbi muayene ve mesleki seçmeye ait masraflar Hollanda tarafına aittir.
3. Heyetin çalışma masrafları Hollanda tarafınca karşılanır.

Madde 16

Direction, bu anlaşma çerçevesi içinde Hollanda'ya varan işçilerin listelerini, işverenlerin adresleri ile işçilerin Hollanda'daki ilk adreslerini belirtmek suretiyle, Lahey'deki Türkiye Büyükelçiliğine gönderir.

GENEL ÇALIŞMA ŞARTLARI

Madde 17

1. Hollanda'da çalışan Türk işçileri, Hollanda'lı işçiler için uygulanan ücret (ücretli izin dâhil) ve çalışma şartlarından, kanun hükümlerinden, toplu iş sözleşmeleri ile mesleki örf ve mahalli adetlerden eşit şekilde faydalanırlar.
2. Türk işçileri, işçi sağlığı ve iş güvenliği ile lojman konularındaki kanunların uygulanması bakımından Hollanda'lı işçilere sağlanan hak ve himayelerden Hollanda'lı işçilerle eşit şekilde faydalanırlar.
3. Türk işçileri, Hollanda mevzuatının (aile yardımları dahil) sosyal güvenlik konusunda Hollandalı işçilere sağladığı avantajlardan, mevzuattaki şartları yerine getirmeleri kaydıyla, faydalanırlar.
4. Hollanda makamları, bu hükümlerin uygulanmasına ve özellikle işçinin Hollanda'ya varışı anında işe alınma şartlarının adı geçen hükümlere uygun olmasına itina gösterirler.

5. Türk işçilerinin, ayrıca, iş anlaşmazlığı halinde, Hollanda vatandaşlarına uygulanan aynı şartlar dâhilinde, yetkili idari veya adli Hollanda mercilerine müracaat etmeye hakları vardır.

Madde 18

Türk işçileri tasarruflarının tamamını Hollanda’da yürürlükte olan hükümler dairesinde Türkiye’ye gönderebilirler.

Madde 19

1. Yetkili Hollanda makamları ve Hollandalı işverenler, Türk işçilerine, özellikle istihdamlarının başlangıç devresinde, yeni muhitlerine intibaklarını sağlamak bakımından gerekli her türlü yardımda bulunacaklardır.
2. Akit tarafların yetkili makamları, Hollanda ve Türk sosyal ve dini teşekküllerini Hollanda’daki Türk işçilerinin intibakını kolaylaştırmak gayesine yöneltmiş bütün teşekküllerini dürüstçe araştırıp destekleyeceklerdir. Yukarıda belirtilen Türk ve Hollanda teşekkülleri arasında işbirliği yapılması da kolaylaştırılacaktır.

Madde 20

1. Hollanda makamlarının müsaadesiyle iş sözleşmesi uzatılmayan veya yeni bir iş girmeyen işçi, iş sözleşmesi sonunda Türkiye’ye dönmek zorundadır.
2. İş sözleşmesinin sona ermesi veya bozulması hallerinde memlekete dönüş masrafları Hollandalı işverenlerce karşılanır. Bununla birlikte, sözleşme işçinin ağır bir kusuru sonucunda bozulmuşsa veya bozma için işçinin ileri sürdüğü sebepler geçerli değilse; dönüş masrafları işçi tarafından ödenir. Bu konuda karar verme yetkisi işyerinin bulunduğu bölgenin Çalışma Bürosuna aittir.
3. İlk iş sözleşmesi yenilenen işçi iznini Türkiye’de geçirmek isterse, gidiş-dönüş yol masrafları işveren tarafından karşılanır. Müteakip yenilemelerde işçilere böyle bir kolaylık gösterilmesi zorunluluğu yoktur.

SON HÜKÜMLER

Madde 21

Hollanda makamları, bu anlaşma çerçevesi içinde aldığı işçileri kamu düzeni ve güvenliği sebepleri ile Türkiye’ye iade edebilirler.

Madde 22

1. Akit taraflardan birinin isteği üzerine, en çok üçer temsilciden müteşekkil bir Karma Komisyon kurulabilir. Taraflar gereği kadar uzman bulundurabilir.

2. Bu anlaşmanın uygulanması sırasında çıkacak güçlüklerin çözümlenmesinde Kurumla Direction arasında bir mutabakata varılamadığı takdirde, Karma Komisyon bu güçlüklerle çözüm yolu bulmaya çalışır.

Bundan başka Karma Komisyon, Türk işçilerinin toplanması Hollanda'ya yollanması ve orada işe yerleştirilmesi ile ilgili genel nitelikteki meselelerle de meşgul olabilir.

Gerekirse ele aldığı meselelerle ilgili olarak akit taraflara teklifler yapar.

3. Karma Komisyon iç teşkilatını ve çalışma tarzını kendisi tespit eder. Toplantılar sıra ile Türkiye'de ve Hollanda'da yapılır.

Madde 23

Bu anlaşma hükümleri, Hollanda bakımından Krallığın sadece Avrupa'daki toprakları için uygulanır.

Madde 24

İşbu anlaşmanın bir Türkçe tercümesi Türkiye Hükümeti tarafından Hollanda Hükümeti'ne, bir Flamanca tercümesi ise Hollanda Hükümeti tarafından Türk Hükümeti'ne sunulacaktır.

Madde 25

1. Bu anlaşma imzası tarihinde yürürlüğe girer.

2. İşbu anlaşma 31 Aralık 1964 tarihine kadar geçerlidir ve bitiminden en az üç ay önce akitlerden biri tarafından diplomatik yolla feshedilmediği takdirde bir yıl daha uzatılmış sayılır. Yukarıdaki hususları doğrulamak için akit tarafların yetkili temsilcileri işbu anlaşmayı imzalamışlardır.

19 Ağustos 1964 günü Lahey'de Fransızca olarak iki nüsha yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti
Adına
(İmza)

Hollanda Krallığı
Adına
(İmza)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Soyadı, Adı : DİRİCAN, Sefa

Uyruğu : T.C.

Eğitim:

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/ Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı	
Lisans	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler	2018
Lise	Artova Anadolu Lisesi	2013

Yabancı Dil

İngilizce

